

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Freelept
Thapsus Sussk. Yea -
gravelly & pebbly
Pebbly.

1905p.

85

7-18

ՔԵՐԹՈՂԱԿԱՆ
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
Թ

DANTE ALIGHIERI

DIVINA COMMEDIA

II

PURGATORIO

TRADOTTO IN PROSA

DAL

P. ARSENIO GAZIKIAN

MECHITARISTA

VENEZIA — S. LAZZARO

1905

85
7-18

11/18

31 MAY 2008

19 NOV 2010

ՏԱՆԴԷ ԱԼԻԿԻԵՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Բ

ՔԱՒԱՐԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ԱՐՄԵՆ ՂԱԶԻԿԻԱՆ

ՄԵԽԻՏԱՐԵԱՆՑ

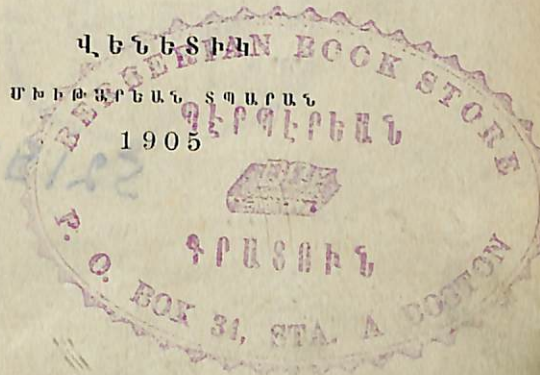

ՎԵՆԵՏԻԱ

ՄԵԽԻՏԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆ

1905

9038

28 MAR 2013

7967

521955

Տ Ա Ն Դ Է

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿՍՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Բ.

Ք Ա Ի Ա Ր Ա Ն

22-1

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Դ ժ Ո Ւ Ք ի ն թարգմանություններն վերջ ահա
ՔԱՒԱՐԱՆԵՆ աշ լոյս կը տեսնեն. առաջինը՝
նոտանաւոր էր, երկրորդը՝ արձակ. և եր-
րորդը՝ ԱՐՔԱՅՈՒԹԻՒՆԷՐ, ո՛վ գիտէ, ձին կամ
միշտը՝ շաշագոյն համարուածը՝ երբ միսի
թարգմանուի:

ՔԱՒԱՐԱՆԻ ընթերցողը՝ անշուշտ կարդա-
ցած ըլլալու է նախ ԴժՈՒՔԻ. պատճառը
յայտնի է. որով ՔԱՒԱՐԱՆԻ ծանօթութե-
ներէն զեղչուած են շատ ինչ՝ զորս ԴժՈՒՔԻ
մտադիւր ընթերցումը կ'առաջանէ արդէն:
Ինչպէս ԴժՈՒՔԻ, նոյն և ՔԱՒԱՐԱՆԻ հա-
մար հետեւած եւ գլխաւորաբար Սրբարա-
ծիկի մեկնութեանց:

Հ. Ա. Ղ.

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳ

Հանճարիս նաւակը կը պարզէ այսուհե-
տեւ իր առաջաստիները՝ լաւագոյն ջուրներու
վրայ վարդելու համար, թողլով իր ետեւը
այնքան դժնդակ ծով մը: Ու պիտի երգեմ
այն երկրորդ թագաւորութիւնը՝ ուր մարդ-
կային հոգին կը մաքրուի, և արժանի կ'ըլ-
լայ երկինք վերանալու: Բայց թող մեռեալ¹
բանաստեղծութիւնը կենդանանայ հոս, ո՛վ
սուրբ Մուսաներ, զի ես ձերն² եմ, և թող
քիչ մը բարձրանայ Կալլիոպէն³, հետեւե-
լով երգիս այն ձայնով, որուն հարուածն
այնպէս զգացին եղկելի Կաչաղակները⁴,
որ յուսահատեցան ներողութեան հանդի-
պելէ:

Արեւելեան շափիւղայի անուշ գոյնը, որ
կը տարածուէր՝ մինչեւ առաջին պարունա-

կը⁵ ջինջ օգին վճիտ գէմքին վրայ, սկսաւ զուարճացնել աչքերս, երբ հազիւ գուրս ելայ մեռեալ օգէն՝ որ տխրեցուցած էր աչքերս ու հոգիս: Չքնադադել մուրաակը՝⁶ որ սիրել կը յորդորէ, կը ժպտեցընէր բոլոր աւրեւելքը, սքողելով իրեն ուղեկից Չկանց համաստեղութիւնը: Աջակողմ գառնալով՝ ուշադրութեամբ գէպ ի միւս բեւեռը նայեցայ, և տեսայ չորս աստղեր, զորոնք առաջին մարդերէն⁷ զատ ոչ ոք տեսած էր: Երկինքը կարծես կը զուարճանար անոնց ճաճանչներովը: Ո՛վ հիւսիսային գաւառ, սրբան ողորմելի ես, վասն զի զրկուած ես զանոնք նկատելէ: Երբ նայելս գաղթեցնելով՝ քիչ մը գէպ ի միւս բեւեռը դարձայ, հոն՝ ուրկէ արդէն անհետացած էր Սայլը⁸, քովս ծերունի⁹ մը տեսայ՝ առանձին, որ արժանաւոր կ'երեւար յարգանքի մը, որմէ աւելի չի պարտիր ոչ մէկ որդի իր հօրը: Ունէր երկայն և աղէբեկ մօրուք մը, նման իր մազերուն՝ որոնք կրկին փունջերով իր կուրծքին վրայ կ'իջնէին: Ճառագայթները չորս սուրբ աստղերուն անանկ պայծառութեամբ մը կը լուսաւորէին անոր գէմքը, որ ես իբրեւ արեգակ մը կը տեսնէի զինքը իմ առջեւ:

«Ո՛վ էք դուք, որ կոյր գետին¹⁰ ընթացքն

ի վեր փախեր էք յաւիտենական բանտէն, ըսաւ ան, շարժելով պատկառելի մօրուքը. ո՛վ առաջնորդեց ձեզի, կամ ո՛վ ձեզի լոյս ըրաւ՝ որ դուրս ելլէք խաւարակուռ գիշերէն, որ կը մթնցընէ միշտ գժոխային հովիտը: Այս աստիճան խորտակուեցան անդունդին օրէնքները, կամ նոր օրէնք գրուեցաւ երկինքը, որ դուք գատապարտեալքդ իմ անձաներս կու գաք»:

Առաջնորդս բռնեց զիս այն ատեն, և խօսքերով, ձեռքերով և ականակներով իմացուց ինձի որ ծնրապիւմ և պատկառանքով վար նայիմ: Յետոյ-պատասխանեց անոր. «Ես ինքնիրենս չեկայ. Տիկին¹¹ մը իջաւ երկինքէն, և անոր ազաչանքին վրայ է որ օգնեցի ասոր իմ ընկերութեամբս: Բայց որովհետեւ կ'ուզես որ աւելի յստակօրէն բացատրեմ մեր վիճակը, ինչպէս որ է, կամքս չի հակառակիր կամքիդ: Ասիկա գեռ չտեսաւ¹² իր վերջին իրիկունը, բայց իր անմտութեամբը այնքան մօտեցաւ անոր, որ մազ մնացեր էր պիտի հասնէր¹³: Ինչպէս որ ըսի, զրկուեցայ իրեն՝ զինքը ազատելու համար, և բռնեցի այս ճամբան, որմէ զատ ուրիշ չկար: Բոլոր գատապարտեալները ցուցուցի իրեն, և արդ մտադիր եմ ցուցնելու այն հոգիները,

որոնք կը մաքրուին քու իշխանութեանդ տակ: Ըսել թէ ինչպէս բերի զինքը, երկար պիտի ըլլայ. երկնային զօրութիւն մը կ'օգնէ ինծի՝ որ զինքը բերիմ՝ քեզ տեսնելու և ունկնդրելու համար: Արդ կ'աղաչեմ՝ թող հաճոյ անցնի քեզի իր գալուստը. ի խնդիր է ազատութեան, սիրունակ ազատութեան, ինչպէս զիտէ ան՝ որ ազատութեան սիրոյն համար կը հրաժարի կեանքէն: Դուն գիտես արդէն, վասն զի՝ ազատութեան համար՝ մահը դառն չեղաւ քեզի Ուտիկէ, ուր թողուցիր մարմինդ, որ մեծ օրուան մէջ այնքան պայծառ պիտի ըլլայ¹⁴: Մեզի համար յաւիտենական օրէնքները չեղծուեցան, վասն զի ողջ է ասիկա, և Մինուսը¹⁵ զիս չի կապեր. այլ ան պարունակէն եմ, ուր են պարկեշտ աչքերը քու Մարկիայիդ¹⁶, որ կարծես կ'աղաչէ քեզի տակաւին, ո՛վ ազնիւ սիրտ, որ զինքը քուկինդ համարիս. անոր սիրոյն համար լսէ՝ մեր աղաչանքին: Թող որ երթանք Խօթը թագաւորութեանցդ¹⁷ մէջէն. շնորհակալ պիտի ըլլամ քեզի անոր առջեւ, եթէ արժանի կը համարիս հոն վարը յիշատակուիլ):

Մարկիան այնչափ հաճելի եղաւ աչքերու՝ երբ երկրի վրայ էի, ըսաւ այն ատեն,

որ ինչ շնորհք որ խնդրեց ինծմէ, ըրի: Արդ որ անիծեալ գետէն¹⁸ անդին կը բնակի, ալ չի կրնար շարժել⁹ զիս, այն օրէնքին համար՝ որ անկէ դուրս ելլելու ատենս դրուեցաւ²⁰: Բայց եթէ երկնային Տիկին մըն է որ քայլերդ կ'ուղղէ, ինչպէս կ'ըսես, շողքորթելու հարկ չկայ. կը բաւէ որ անոր անունով ինծի աղաչես: Գնա՛ ուրեմն, և ատոր ողորկ²¹ կնիւնէ գօտի մը շինէ, և երեսը լաւ մը լուա, որ աղտեղութեան հետք մըն ալ չմնայ. վասն զի չի վայլեր ո՛ր և է ամպով ձայրոտած աչքով մը Արքայութեան պաշտօնեաներէն առաջինին²² առջեւ ելլել: Հոն ամենէն վարը, ուր որ ալիքը կ'ընդհարի, այս կղզեակն¹³ իր չորս կողմը՝ կակուղ տիղմին վրայ՝ կնիւններ կը բուսցնէ: Այն ամէն տունկ՝ որ տերեւ կ'արձակէ կամ կը պնդանայ, չի կրնար ապրիլ հոն, վասն զի բաղխումներուն հանդէպ չի ճկիր²⁴: Յետոյ ասկէ մի՛ դառնաք. Արեւը՝ որ ահա կ'ելլէ՝ պիտի ցուցնէ ձեզի զէպ ի լեռն աւելի դիւրին ելք մը²⁵:

Ըսաւ, ու աներեւոյթ եղաւ. և ես ոտք ելայ²⁶ լո՛րիկ ու լը՛ջիկ, մտաեցայ առաջնորդիս, և աչքերս անոր վրայ յառեցի: Սկսաւ ան. «Որդեակ, ինծի հետեւէ. ես դառնանք. վասն

զի այս կողմէն է որ դաշտը դէպ ի իր ստորին սահմանները կը հակի»։ Արշալոյսը կը բշէր առաւօտեան հովը, որ կը փախչէր անոր առջեւ, այնպէս որ հեռուէն իմացայ ծովուն ծփծփումը։ Կ'երթայինք ամայի դաշտն ի վար, 'նման մարդու մը՝ որ կորսնցուցած ճամբան գտնելով՝ կը կարծէ որ մինչեւ այն ատեն պարապ է քաշեր։ Երբ հասանք հոն ուր ցօղը Արեւին հետ կը կոտորտի, և շուրջն պատսպարուած բիշ կը հալի, վարպետս, բաց ձեռքերը մեղմով գետնի վրայ դրաւ. և ես իր միտքը հասկնալով, արտասուածոր այտերս անոր մօտեցուցի. և ան երեւան հանեց այն գոյնը²⁷, զոր Դժոխքը ծածկեր էր։ Վերջը ամայի ծովափը եկանք, որ երբեք չտեսաւ մէկը որ նաւէ իր ջուրերուն վրայ, և յետոյ ետ դառնայ²⁸։ Գօտեկապեց զիս հոն ինչպէս որ ուզած էր որով²⁹, և, ո՛վ սքանչելիք, հազիւ թէ խոնարհ տունկը փրցուց, փրցուցած տեղէն նոյն նմանը բուսաւ անմիջապէս³⁰։

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Վասն զի մինչեւ հիմա մեռելոց թագաւորութիւնը երգեց։
2. Այսինքն ձեզի նուիրուած եմ, վասն զի քերթող եմ։
3. Դիւցազներգութեան գշխոյն։
4. Թեսսաղիոյ Պիւրոս թագաւորին ինը դուստրերը, որոնք յանդգնեցան երգի մէջ մրցելու ինը Մուսաներուն հետ. յաղթուելով կաշաղակներու փոխուեցան։
5. Այսինքն, մինչեւ Լուսնի երկինքը ջինջ եղող օդին...
6. Արուեսակը։
7. Ադամ Եւա, որոնք երկրաւոր գրախտին մէջ բնակելով (որ էր, ըստ Փերթողին, Քաւարանի լեռան գագաթը) կը տեսնէին անկէ հակադջային բեւեռին աստղերը։
8. Վասն զի կեցած տեղէն չէր կրնար տեսնել, ըլլալով ան հորիզոնին տակը։
9. Կատոն Ուտիկեցին. կամ գուցէ չի գիտեր թէ 49 տարու էր ան երբ մեռաւ, և կամ միւս աշխարհքը ձերացած կը համարի ?
10. Հմմտ. Դժոխք, վերջին երգ։

11. Երանուհին:
 12. Այսինքն՝ մեռած չէ դեռ:
 13. Հմմտ. Դժոխք, Ա. երգը:
 14. Ոմանք կը մեղադրեն Տանդէն, անձնասպան մը
 Քաւարանի պահապան դրած ըլլալուն համար, զոր շատ
 շատ պէտք էր դնել կամ իրրեւ հեթանոս Լիմպոսին
 մէջ, և կամ իրրեւ անձնասպան՝ եօթներորդ պարունա-
 կին երկրորդ շրջապատին մէջ՝ ուր են անձնասպանե-
 ըը. բայց գիտնալու են ատոնք որ Կատոն հոս այլա-
 բանական անձ մըն է, որ կը ներկայացնէ հոգին ազատ
 զգայական ախորժակներէ՝ մարմնոյ աւետարանական
 ոչնչացումով:
 15. Մինովսը իշխանութիւն մը չունի վրաս, անոր իրա-
 ւասութեանը տակ չեմ, որ կը սկսի Դժոխքին երկրորդ
 պարունակէն:
 16. Կատոնի կինն էր Մարկիա, զոր իր Կուինտոս
 Հորտենսիոս բարեկամին խնդրանքին վրայ, անոր կնու-
 թեան տուաւ. Կուինտոսի մահուընէն ետքը, Մարկիա
 աճիւրան թախանձագին աղաչեց Կատոնի որ նորէն զին-
 քը կնութեան առնէ, որ չկրցաւ ընդդիմանալ Կատոն:
 17. Այսինքն Քաւարանի եօթը պարունակներուն մէջէ:
 18. Ախերոն, հմմտ. Դժոխք, Գ. 78:
 19. Ու և է շնորհք մը ընելու իրեն:
 20. Կալկնարկէ Քրիստոսի Լիմպոս իջնելը. Կատոն
 մեռաւ Քրիստոսի մահուընէն 80 տարի առաջ «երբ
 դեռ մարդկային հոգիները չէին փրկուած» Դժոխք,
 Գ. 63: Քրիստոս՝ զինքն ալ հաներ է (հմմտ. Դժոխք,
 46-63) անկէ ու Քաւարան է տարեր:
 21. Անոստ, անտերեւ: — Այս կնիւնը ոմանք նշա-
 նակ կը համարին անկեղծութեան, այլք՝ խոնարհու-
 թեան:

22. Կալկնարկէ Հրեշտակը զոր պիտի տեսնենք Քա-
 ւարանին մուտքը:
 23. Որուն վրայ կեցած է Քաւարանի լեռը:
 24. Ինչպէս կնիւնը:
 25. Այս խօսքերով կը ծանուցանէ անոր որ պէտք է
 շրջին լերան շուրջը՝ Արեւուն համեմատ, արեւելքէն
 արեւմուտք:
 26. Դեռ ծունկի վրայ էր Տանդէ:
 27. Իր բնական գոյնը, որ ծածկուած էր Դժոխքին
 մուրերէն:
 28. Ոգիւնեւը միայն (Հմմտ. Դժոխք, ԻԶ) ըստ Քեր-
 թողին Քաւարանի լերան մօտ, բայց չկրցաւ ետ դառ-
 նալ, մեռաւ ովկիանոսին մէջ:
 29. Կատոն:
 30. Հմմտ. Վիրգիլ. Էնիակ. 9, 143: — Ըսել կուզէ
 որ մեր փրկութեան միջոցները երբեք չեն պակսիր:

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ Ե Ր Գ

==

Արեւն հասած էր արդէն հորիզոնին¹, որուն միջօրէականը իր ամենաբարձր կէտովը Երուսաղէմը կը ծածկէ, և գիշերը², որ անոր հակառակ կողմը հիւ կու գայ, դուրս կ'ելլէր Գանգէսէն՝ ձեռքն ունենալով կշիռքը, որ երբ աւելի կ'երկարի քան օրը կ'իյնայ իր ձեռքէն. այնպէս որ պաղպաղուն ու վարդակարմիր ալսերը գեղածիծաղ Արշալոյսին՝ հոն ուր էի՝ նարնջագոյն կ'ըլլային ծերութեանը³ պատճառաւ: Ծովեզերքն էինք մենք դեռ, նման մարդու մը՝ որ իր ճամբան մտածելով, մտքով կ'երթայ և մարմնով կեցած է: Եւ ահա, ինչպէս որ առաւուան զէմ շողինքրուն հոծութեանը պատճառաւ՝ վարը դէպ ի արեամուտք՝ ծովուն մակերեւոյթին վրայ Հրատը կը շառագունի, այսպէս երեւ-

ցաւ ինծի (ա՛խ անգամ մըն ալ տեսնէի) լոյս մը՝ որ անանկ փայլակներն թաց կը սլանար ծովուն վրայէն, որուն ոչ մի թռիչ չի կրնար հաւասարիլ:

Աչքս քիչ մը մէկդի դարձնելով անկէ՝ որ առաջնորդիս հարցընեմ, զայն աւելի լուսափողփող ու աւելի մեծ տեսայ: Յետոյ անոր երկու կողմէն ճերմակ բան մը երեւցաւ ինծի, և քիչ քիչ ներքեւէն ուրիշ մըն ալ կ'իլլէր: Վարպետս չխօսեցաւ մինչեւ որ առջի ճերմակները թեւ եղան: Երբոր ճանչցաւ նաւավարը, ազադակեց. «Ծունկի եկուր, ահաւասիկ Աստուծոյ Հրեշտակը. միացուր ձեռքերդ, ալ այսպիսի պաշտօնեաներ պիտի տեսնես: Կը տեսնե՞ս, ան կ'արհամարհէ մարդկային միջոցները, այնպէս որ չ'ուզեր ոչ թի, և ոչ ուրիշ առաքաստ՝ այնքան տառանջատ ավունքներու միջեւ՝⁴ բայց՝ միայն իր թեւերը: Տես ինչպէս դէպ ի երկինք տնկած է զանոնք՝ շարժելով օդն յաւիտեանական փետուրներովը, որոնք բնաւ չեն փոխուիր՝ ինչպէս կը փոխուին մարդկային մազերը»:

Յետոյ որչափ աւելի մեզի կը մօտենար, այնչափ աւելի պայծառ կ'երեւար աստուածային թռչունը, այնպէս որ չկարենալով

գիմանալ անոր շողիւնին, աչքս վար առի. և ան՝ ավունքը եկաւ սրընթաց ու թեթեւ նաւով մը, որ կը սահէր ջուրին երեսէն՝ հազիւ թէ քսուելով: Յետակողմը կեցած էր երկնային նաւավարը, որուն ճակտին վրայ կարծես դրոշմուած էր երանութիւն: Նստած էին նաւուն մէջ հարիւր հոգիէ աւելի, և «Յելանեյն Խարայեյի յեգիպտոսե» սաղմոսը կ'երգէին ամէնքը միասին և միաբերան: Յետոյ անոնց՝ սուրբ խաչին նշանն ըրաւ հրեշտակը⁵, և անոնք ամէնքը ավունքը նետուեցան, և ինք ինչպէս եկաւ՝ գնաց փայլակնասուր:

Ամբօխը որ հոն մնաց՝ անհմուտ կ'երեւար տեղւոյն, ու կը նայէր շուրջ նման մէկուն՝ որ նոր բաներ կը համտեսէ: Արփին՝ որ իր լուսացնցուղ նետերովը, երկինքին մէջէն հաւածեր էր Այծեղջիւրը⁶, իր ճաճանչներն աւմէն կողմէ կը շեշտէր արդէն օրուան վրայ, երբ նորահաս ամբօխը ճակատը վերցուց դէպ ի մեզ և ըսաւ. «Եթէ գիտէք, լերան ճամբան ցուցուցէք մեզի»: Եւ Վիրգիլիոս պատասխանեց. «Դուք կը կարծէք գուցէ որ մենք ծանօթ ըլլանք այս տեղւոյն. բայց մենք ձեզի պէս ուղեւորներ ենք: Մենք ալ նոր հասանք, ձեզմէ քիչ մը առաջ, ուրիշ

անանկ զփնդակ ու զարհուրելի ճամբով⁷ մը, որ լերան ելքը մեզի համար զուարճութիւն մը պիտի երեւայ»:

Հոգիները իմանալով շնչառութենէս որ ես դեռ ողջ էի, արմընցան ու գոյներնին նետեց. և ինչպէս երբոր պատգամաբեր մը ձիթենիի ճիւղ մը կը բերէ, ամբոխը գէպի ան կը խուժէ լուր լսելու համար անկէ, և ոչ մէկը հոգն անգամ չ'ըներ ուրիշին վրայ չիշխալու, չհրելու, այսպէս բոլոր այն երջանիկ հոգիները աչքերնին վրաս տնկեցին, մոռնալով կարծես՝ թէ պէտք է երթային մաքրուէին: Տեսայ անոնցմէ մին որ առաջ անցաւ գրկելու համար զիս այնպէս խանդակաթօրէն, որ զիս ալ իրեն նմանելու գրգեց: Ո՛վ ունայն ստուերներ, որ միայն տեսք մը ունիք. երեք անգամ բազուկներովս ողջագուրեցի զանիկա, և երեք անգամ բազուկներս պարապ կուրծքիս վրայ բերի: Զարմանքը կարծեմ գէմքիս վրայ նկարուեցաւ, որ ստուերը ժպտեցաւ ու քաշուեցաւ, և ես աւելի առաջ անցայ անոր հետեւելով: Քաղցրութեամբ ըսաւ որ կենամ. այն ատեն ճանչցայ ով ըլլալը, և աղաչեցի որ հետս խօսելու համար քիչ մը կանգ առնէ: Պատասխանեց. « Ինչպէս որ մահկանացու

մարմնոյս մէջ քեզ սիրեցի, այնպէս կը սիրեմ մարմնէս բաժնուած ալ. ուստի կը կենամ. բայց դուն ինչո՞ւ այս ճամբան կ'ընես»:

— Ո՛վ Գաղէլլա⁸, կ'ընեմ այս ճամբորդութիւնը որ կրկին վերագառնամ հոն ուր եմ հիմայ, ըսի ես, բայց դուն ինչո՞ւ այսչափ ուշ մնացեր ես»:

Եւ ան ինծի. « Ոչ որ ինծի անիրաւութիւն ըրաւ, եթէ ան⁹ որ կը վերցնէ ով որ կ'ուզէ և երբ որ կ'ուզէ, շատ անգամ ժխտեց ինծի այս անցքը. վասն զի իր կամքը հպատակ է սուրբ կամքի մը. և յերաւի, երեք ամիս կ'ընէ որ առաւ ան իր նաւուն մէջ ով որ կ'ուզէր մտնել խաղաղութեամբ: Ուստի և ես, որ կը սպասէի այն ափունքը՝ ուր Տիրերիսի ջուրը կ'աղինայ, մարդասիրաբար ընդունուեցայ անկէ: Դէպ ի այն գետաբերանը¹⁰ շտկեց ան իր թեւը, վասն զի հոն է որ կը հաւաքուին միշտ անոնք՝ որոնք չեն իջներ գէպի Ասերոն»:

Եւ ես. « Եթէ նոր օրէնք մը չի շորթեր քեզմէ յիշողութիւնը կամ կիրարկութիւնը սիրատարփիկ նուագներուն, որոնք յուզումններս կը խաղաղէին, հաճէ երգով մը քիչ մը մխիթարել հոգիս՝ որ թասուն ոգեսպառ է մարմնովը հոս գալուն համար»:

« Սերը որ մտքիս մէջ կը խօսի ինձի¹¹ », սկսաւ ան այն ատեն այնպիսի քաղցրութեամբ, որ անուշակ ձայնը դեռ կը թրթռայ հոգւոյս մէջ: Վարպետս, ես և անոնք որ հետն էին՝ այնչափ գոհ էինք, որ ուրիշ ոչ մէկ մտածում չէր մտքերնիս գրաւեր: Աչքերնիս անոր վրայ սեւեռած, կ'ունկնդրէինք ուշադրութեամբ իր երգը, և ահա պատկանելի ծերունին¹² երեցաւ գոչելով. « Խնչ բան է աս, ծոյլ հոգիներ. Խնչ անհոգութիւն է, ինչո՞ւ կեցեր էք: Վաղեցէք լեռը՝ մաքրելու համար ձեր կեղեւները, որոնք արգելք կ'ըլլան ձեզի Աստուած տեսնելու »:

Ինչպէս աղանձները՝ երբ երամովին կը կտցտեն իրենց որումն ու վարսակը, հանդարտօրէն, առանց ցուցնելու իրենց սովորական սիգութիւնը, եթէ ահարկու բան մը երեւայ՝ անմիջապէս կը թողուն կերը, վասն զի մեծագոյն հոգ մը զիրենք կը տաղնապէ, այսպէս տեսայ ես որ այն նոր ընտանեքը երգը թողլով՝ սկսաւ երթալ դէպ ի վառ ի վերը, նման մարդու մը որ կ'երթայ առանց գիտնալու թէ ո՞ր կը տանի բռնած ճամբան:

Մեր մեկնումն ալ նուազ արագ չեղաւ:

Ն Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Բ

1. Ամէն տեղ իր հորեղոնն ունի, իր միջօրեականը, որ բոլորակ մըն է, և կտրելով հասարակածը՝ կ'անցնի բեւեռներէն: Արեւը երբ իր ընթացքին կէսը կը հասնի, կ'անցնի զէնիթը, (ամենաբարձր կէտը) այն տեղւոյն: Որովհետեւ Փերթողը Քաւարանը հակոտնեայ կը դնէ Երուսաղէմի, ըսել կ'ուզէ այս խօսքերով, որ՝ մինչդեռ հոն ուր էր՝ Արեւը կ'եւէր, Երուսաղէմ կը մտնէր:

2. Տանդէ գիշերը կ'անձնաւորէ հոս և ձեռքեր կուտայ անոր: Երկնային կամարին վրայ հիւ կու գայ ան՝ տրամագծապէս հակառակ արեւուն, և սակայն միեւնոյն ատեն ամէն տեղ չի գտնուիր, թէեւ կ'աղէ ու կը ծածկէ աւելի կամ նուազ կիսագունտին բոլոր կէտերը, որուն կ'իշխէ իր ստուերամած բողբոջը: Փերթողը՝ Գանգէս գետէն դուրս կը հանէ գիշերը, վասն զի հոն կը դնէ Երուսաղէմի արեւելեան հորեղոնը: Գիշերին ձեռքը կշիռք կու տայ, վասն զի կշիռ կենդանակերպին մէջ կը գտնուի. ամիս մը կշիռքը ձեռքը կը պահէ, վասն զի ամիս մը կշիռքին մէջ կը կենայ, ինչպէս արեւն ալ հոն կը կենայ աշնանային գիշերահաւասարին. և ճիշդ այս ատենն է որ քիչ քիչ կ'երկարի գիշերը օրովնէ աւելի:

Տամղէ

2

3. Վասն զի բաւական ժամանակ անցած էր հորին-
զոնին վրայ երեւալէն ի վեր:

4. Մէկ կիսագունտէն մինչեւ միւս կիսագունտը:

5. Օրհնեց զիրենք:

6. Արեւը Միջօրեականէն դուրս քշեր էր Այծեղ-
ջիւրը, որով ինը աստիճան բարձրացած էր հորիզոնին
վրայ: Ուրեմն կէս ժամէ աւելի էր որ արեւը ցալթեր
էր Քաւարանին մէջ:

7. Հմմտ. Դժոխք, Ա, 5. Բ, 142:

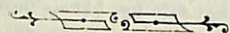
8. Տանդէի ժամանակակից նշանաւոր և գեղեցկա-
ձայն երաժիշտ:

9. Նաւաւար հրեշտակը: — Ըստ Քերթոզին, անոնք
որ Աստուծոյ հետ հաշտ կը մեռնին, Քաւարան անցնե-
լու համար Տիբերիսի գետաբերանը կու գան, բայց
զանոնք իր նաւով փոխադրելու սահմանուած հրեշտա-
կը, կը վերցնէ նախ անոնք որ կ'ուզէ, և միւսները՝ իր
արդարութեամբ՝ ուրիշ ատենի կը թողու: Գաղելլային
շատ անգամ ժխտուած էր, բայց վերջապէս Յոբելեանի
տարին՝ Հրեշտակը շնորհ ընելով ամէն ուղղներուն՝
առաւ նաեւ զինքը: Այս յապաղումին կեղծիքը առ-
նուած է զիցարանութենէն, ուր հոգիներն Ստիգական
ափոնքը կը դեգերին դիմացի ափը չանցած:

10. Նորէն դէպ ի Տիբերիսի բերանը: — Ախերոն =
Դժոխք:

11. Այսպէս կը սկսի Տանդէի երգերէն մին. զոր ան-
շուշտ ձայնագրած ըլլալու է կազելլա, ինչպէս կը հա-
ւաստեն շատեր:

12. Կատունը:

Ե Ր Ր Ո Ր Դ Ե Ր Գ

Մենչդեռ յանկարծաթափ փախուտը կը
ցրուէր ասուերները դաշտին մէջ գէպ ի լեռը՝
ուր աստուածային արդարութիւնը մեզ կը
պատժէ, ես հաւատարիմ ընկերոջս մօտե-
ցայ: Եւ ի՞նչպէս պիտի վազէի երթայի ա-
ռանց անոր, ո՞վ զիս լեռն ի վեր պիտի տա-
նէր: Ինք իր խղճէն խայթուած կ'երեւար ան՝
ինծի: Ո՞վ ազնիւ և ամբիժ խղճմտանք, ի՞նչ-
պէս փոքրիկ յանցանք մը դառն կսկիծներ
կը պատճառէ քեզի: Երբ Վիրգիլի ոտքերը
դադրեցուցին շտապը՝ որ ո՞վ է գործի մը
վայելչութիւնը կը խաթարէ², միտքս՝ որ
առաջ ամիսփութած³ էր՝ իր ուշադրութիւնը
ընդարձակեց՝ նորանոր բաներ ճանչնալու
տենչով, և աչքերս ուղղեցի դէպ ի լեռը՝
որ ծովուն ծոցէն կը բարձրանար վեր երկինք՝

ամէն լեռն աւելի բարձր: Արփին՝ որ ետիս
կարմիր կը նշողէր՝ որովհետեւ իր ճաճանչները
կը խորտակուէին մարմնոյս վրայ⁴, սառեհրս
առջիս կը նկարէր: Գետինը միայն իմ առջիս
սեւ տեսնելով, դարձայ, մէկ կողմնովս, վախ-
նալով որ չըլլայ թէ թողլիք մնացած բը-
լամ. և մխիթարիչս բողբոլովին ինծի դառ-
նալով, սկսաւ ըսել ինծի. «Ինչո՞ւ այդ
անվստահութիւնը դեռ, կը կարծես ուրեմն
որ ալ հետզ չեմ ու չեմ քեզի առաջնոր-
դեր: Արդէն իրիկուն է հիմայ հո՞ն⁵ ուր թա-
ղուած է մարմինը, որով շուք կ'ընէի ես.
ան՝ Պրինտիզին⁶ Նաբուլի փոխադրուեցաւ:
Արդ իմ առջեւ շուք չտեսնելու՝ մի զար-
մանար, զարմացիր աւելի այն երկինքներուն
վրայ՝ որոնք արդեւ չեն ըլլար մէկ մէկու
ճաճանչներուն⁷: Աստուածային արդարու-
թիւնը ընդունակ կ'ընէ իմինիս նման մար-
մինները տանջանքներ կրելու, տաքի և
ցուրտի, բայց թէ ինչպէս կ'ընէ, չ'ուզեր որ
յայտնուի մեզի: Յիմար է ան որ կը յուսայ
թէ մեր միտքը կրնայ ըմբռնել այն անհա-
սանելի եղանակը որով կը գործէ երեքանձ-
նեայ էութիւնը: Գոհ եղիք, ո՞վ մարդիկ,
վասն զիով (բւա)⁸, և պատճառը մի փրն-
տուք, զի եթէ ամէն բան կարենայիք տես-

նել, այն ատեն ինչո՞ւ Մարիամը ծնէր: Եւ
դուք տեսաք որ անպտուղ փափաքեցան⁹
այնպիսի մարդիկ, որոնք իրենց փափաքին
հասած պիտի ըլլային, մինչդեռ նոյն փա-
փաքը պատճառ եղաւ իրենց յաւիտենական
պատիժին: Արիստոտէլին, Պլատոնին և ու-
րիշ շատերու վրայ է խօսքս» . ու հոս խո-
նարհեցուց ճակատը, լոնց և յուզուած
մնաց¹⁰:

Իսկ մենք լերան ոտքը հասանք. ու հո՞ն՝
ժայռը անանկ ցից գտանք, որ մեր պա-
տրաստ ու ժիր սրունքները բանի մը պիտի
չգային: Անոր բաղդատութեամբ, ամենէն
վայրենի ու ամենէն ամայի ճամբան՝ որ կայ
Լերիչի¹¹ և Գուրպիայի միջեւ, սանդուխ մըն
է զիւրին ու լայնիկի:

«Արդ, ո՞վ գիտէ¹² որ կողմէն բլուրը կը
հակի, ըսաւ վարպետս կանգ առնելով, որ
կարենայ վեր ելլել ան՝ որ թեւ չունի»:

Եւ մինչդեռ՝ երեսը գէպ ի գետին՝ ան
բռնելիք ճամբան կը մտածէր, և ես ժայռն
ի վեր կը նայէի, ձախ կողմէն երեւցաւ ինծի
խումբ մը հողիներու¹³, որոնք մեզի կու-
գային, բայց այնչափ յամբօրէն, որ կարծես
չէին շարժիր:

«Վերցո՞ւր, ըսի ես, աչքերդ վերցո՞ւր, վար-

պետ : Եթէ դու չես կրնար գտնել ինքնիրենդ, ահաւասիկ անոնք պիտի ըսեն մեզի բռնելիք ճամբանիս) :

Նայեցաւ այն ատեն, և զուարթ դէմքով մը պատասխանեց.

« Դէպ ի անոնց երթանք, վասն զի շատ դանդաղ¹⁴ կու գան անոնք. և դուն յոյսդ զօրացուր, քաղցր որդեակ) » :

Հազար քայլ մը ըրած էինք մենք, և դեռ այն ամբողջը հեռու էր մեզմէ ճարտար քարածիգէ մը նստուած քարընկէց մը, երբ անոնք ամէնքը գացին բարձրաբերձ ժայռին կարծր խարակներուն կաշան, և կեցան հոն իրարու վրայ խծկուած ու անշարժ, ինչպէս կը կենայ կը նայի մէկը՝ երբ երթալու առանքը յանկարծ կը սկսի տարակուսիլ :

« Ո՛վ բարի վախճանեալներ, ո՛վ արդէն իսկ ընտրեալ հոգիներ, սկսաւ Վիրգիլիոս, այն խաղաղութեան համար, որ՝ ինչպէս կը կարծեմ՝ կը սպասէ ձեզի ամենուդ, ըսէք մեզի, ո՞ր կողմէն է որ լեռը կը հակի, այնպէս որ կարենանք վեր ելլել. վասն զի ո՛վ որ աւելի գիտէ ժամանակին յարգը, անոր կորուստին վրայ աւելի կը ցաւի) » :

Ինչպէս ոչխարները կ'ելլեն իրենց փառախէն, մէկ մէկ, երկերկու, երեք երեք, և

միւսները կը կենան՝ երկնչոտ, աչքերնին, քիթերնին գետին կախ, և ինչ որ առաջինը կ'ընէ, միւսներն ալ նոյնը կ'ընեն, կոթնելով անոր վրայ եթէ կանգ առնէ, միամտօրէն ու հանդարտօրէն, առանց գիտնալու թէ ինչո՞ւ այնպէս կ'ընեն, այսպէս տեսայ ես որ այն բարեբաստիկ հօտին առջեւիներն սկսան շարժիլ այն ատեն, ամօթխած գէմքոն ու պարկեշտ գնացքով : Ու երբ անոնք տեսան որ լոյսը մարմնոյս աջակողմովը խափանուած էր գետնի վրայ՝ այնպէս որ ստուերս ժայռին վրայ էր ինկած, կանգ առին ու քիչ մը ետ քաշուեցան, և միւս ամէնքը՝ որ առանց ետեւէն կու գային, պատճառը չգիտնալով, իրենք ալ նոյնը ըրին :

« Դուք դեռ չհարցուցած՝ կ'ըսեմ՝ ձեզի, որ այս ձեր տեսածը մարդկային մարմին է, և անոր համար է որ արեւուն լոյսը շուրջն այսպէս խափանուած է գետնի վրայ : Մի՛ զարմանաք, բայց հաւատացէք որ առանց երկնային զօրութեան մը չէ որ ասի կ'ուզէ մաղցել այս լեռն ի վեր) » : Այսպէս խօսեցաւ վարպետը : Եւ այն արժանաւոր հոգիները, « Ետ դարձէք ուրեմն և առջեւնէս քալեցէք » ըսին, ձեռքերնուն կոնակներով նշան ընելով մեզի : Եւ անոնցմէ մէկն սկսաւ .

«Ո՛վ ալ ըլլաս դուն, մէկ կողմէն քալէ՛ ու
դէմքդ ինծի դարձուր, նայէ՛ թէ զիս երկրի
վրայ տեսած ես երբեք¹⁵ »:

Դարձայ և ուշադրութեամբ նայեցայ. խառ-
տեաշ էր և գեղեցիկ և ազնուական դէմքով.
բայց հարուած մը երկուքի բաժնած էր ըն-
քուններէն մէկը: Երբ խոնարհութեամբ պա-
տասխանեցի իրեն, որ զինքը տեսած չէի
բնաւ, ըսաւ ինծի. «Նայէ՛», ու կուրծքին
վերի կողմը վերք մը ցուցուց ինծի: Յետոյ
ժպտելով ըսաւ. «Ես Մանֆրէտին¹⁶ եմ, Գոս-
դանցա կայսրուհիին թոռ. ուստի կ'աղա-
չեմ քեզի, վերադարձիդ, գնա գտիր գեղե-
ցիկ աղջիկս¹⁷, Սիկիլիոյ և Արագոնայի պա-
տուոյն ծնողը, և ըսէ անոր ճշմարիտը, եթէ
ուրիշ բան կը խօսուի¹⁸: Երբ երկու մահացու
հարուածներով մարմինս խոցուեցաւ¹⁹, ար-
տասուազին վազեցի Անո՛ր²⁰ որ յօժարու-
թեամբ կը ներէ: Մեղքերս ահռելի եղան.
բայց անհուն Բարութիւնը՝ ունի այնպիսի
մեծ թեւեր, որ կ'ընդունի ով որ իրեն կը
գիմէ: Եթէ Գողենցայի հովիւը²¹ որ զրկուե-
ցաւ Լղեմէսէն գիակս հաւածելու՝ աղէկ կար-
գացած ըլլար այն ատեն Աստուծոյ խօսքին²²
մէջ այս էջը, մարմնոյս ոսկորները պիտի
հանգչէին տակաւին կամուրջին գլուխը՝ Պի-

նեւենդոյի մօտ, ծանր քարակոյտին պահ-
պանութեանը տակ: Արդ անձրեւը կը թրջէ
զանոնք, և հովը կը տարուբերէ՝ թագաւո-
րութենէն դուրս, գրեթէ Վերտէի երկայնքը,
ուր փոխադրեցին զանոնք մարած ջահերով²³:
Անոնց նզովքը սակայն չէ կարող կորսնցնել
տալ մեզի բոլորովին աստուածային սէրը,
երբ մանաւանդ թարմ է դեռ յոյսը²⁴: Ճըշ-
մարիտ է՝ որ ով որ ըմբոստ կը մեռնի սուրբ
Եկեղեցւոյն դէմ, թէեւ վերջը զոջայ, պէտք
է որ այս ժայռէն դուրս մնայ երեսուն ան-
գամ այնչափ ատեն, որչափ ատեն որ կե-
ցած է ան իր ամբարհաւածութեանը մէջ,
եթէ սակայն այդ պայմանաժամը չհամառօ-
տուի բարի աղօթքներով:

Տես ուրեմն թէ կրնաս դուն գուարթա-
ցնել զիս, յայտնելով բարի Գողանցայիս
թէ ինչպէս տեսար զիս և ինչպէս արգիլուած
եմ դեռ. վասն զի հոս ողջերուն աղօթքը
շատ բան կը շահի»:

Մ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ֆ

1. Վերգրելիսս. կենալուն և Գաղէլլայի երգը մտիկ ընելուն համար, և ոչ թէ կատոնի յանդիմանութեանը համար, որ իրեն չէր ի գար, վասն զի ինքը մաքրուելու պէտք չունէր:
2. Այսինքն է, մարմնոյն անդամներուն շարժմանց վայելչութիւնը կը խանգարէ, կը վերցնէ:
3. Մէկ մտածումի մէջ, այսինքն Գաղէլլային և կատոնի յանդիմանութիւններուն:
4. Տանդէի մարմինը թափանցիկ չըլլալով, արեւուն ճառագայթները կը բեկանին, և անոր ստուերը կը նկարեն գետնի վրայ:
5. Ընթերցողը կը յիշէ որ Քաւարանը հակոտնեայ է Երուսաղէմի. որով որովհետեւ Քաւարանին մէջ երկու ժամ է ելած էր արեւը, անդին Երուսաղէմի մէջ ժամը գիշերուան երկուքն էր, և Նաբուի, վասն զի՝ ըստ Քերթովին՝ 45 աստիճանին վրայ դրուած է գէպ ի արեւմուտք Երուսաղէմի, գիշերուան մէկ ժամ կը մնար:
6. Հիներուն Բրոնզիտիոնը, ուր մեռաւ Վերգիլ և յետոյ իր մարմինը Նաբուի փոխադրուելով հոն թաղուեցաւ:

7. Ժամանակին դրութեան համեմատ, երկինքները բիւրեղի պէս թափանցիկ կը համարի:

8. Ըստ Արիստոտէլի, ապացուցութիւնը երկու տեսակ է. մէկը կը կոչուի proter quod, և է երբ կ'ապացուցուի a priori, այսինքն է, երբ արդիւնքները կը հետեւցուն պատճառներէն. միւսը կը կոչուի quia (Տանդէն կ'ըսէ. State contenti.. al quia = Գոհ եղիք quia յով), և է երբ կ'ապացուցուի a posteriori, այսինքն է երբ արդիւնքներէն պատճառներուն կ'ելլենք: Ուրեմն, գոհ եղիք կ'ըսէ quia յով, այսինքն է այն ապացուցութիւններով, որոնք կրնան հանուիլ արդիւնքներէն, և մի՛ ճգնիք իմանալ աւելի քան ինչ որ իրերը կը ցուցնեն... վասն զի եթէ բնական կարողութիւններով կարենայինք ամէն բան տեսնել, հարկ մը չկար որ Մարիամը փրկիչը ծնէր, որովհետեւ Ադամը պիտի չխաբուէր:

9. Ամէն բան ճանչնալու:

10. Միտքը կ'իյնայ որ ինքն ալ անոնցմէ է Լիմպոսին մէջ:

11. Հին դղեակ Միջերկրականի ափունքը՝ Մակրա գետին ձախակողմը: Այս դղեակին վրան էր որ Անտրեա Տօրիա տնկեց սպանիական դրօշը՝ երբ Ֆրանչէսկոյ Ա. էն Գարլոյ Ե.ին ծառայութեան անցաւ: — Դուրս պիտ կամ Դուռնիա, գիւղ Նիցցայի մէջ՝ քիչ հեռու Միջերկրականէն: Յիշուած երկու տեղերուն միջեւ եղած երկիրը ծածկուած է սեպագեալ ու ապառաժու լեռներով:

12. Վերգիլի դժոխքին ճամբան գիտէ. Դժ. Թ. 30. Քաւարանին ոչ, վասն զի առաջին անգամ կու գայ:

13. Իրենց վերջին վայրկեաններուն հաշտուած Աստուծոյ հետ, բայց արտաքին Եկեղեցւոյ շնորհքէն համո. Ե. երգին վերջին մասերը:

14. Նշանակ իրենց զղջալու դանդաղութեան:

15. Խօսողը Մանֆրետին է, որ հեռուէն չճանչնալով Տանդէն թէ դեռ 35 տարու մարդ մըն էր, աւելի տարեց կը կարծէ, և կը յուսայ որ զինքը կրնայ տեսած ըլլալ: Բայց կը խաբուէր, վասն զի իր մահուան ատենը՝ Տանդէ հազիւ մէկ տարու էր:

16. Թագաւոր Բուլիայի և Սիկիւիոյ, ծնաւ Ֆետերիգոյ Բ կայսրէն, և աս՝ Արրիկոյ (չներիկոս) 9 էն և իր Գոսդանցա կնոջմէն. որով Մանֆրետի թոռ կ'ըլլայ Գոսդանցայի:

17. Մանֆրետի աղջիկն ալ Գոսդանցա կը կոչուէր, և կին եղաւ Արագոնայի Պետրոս թագաւորին, որ ունեցաւ անկէ Ֆետերիգոն, որ թագաւոր եղաւ Սիկիւիոյ, և Յակոբը՝ որ հօրն յաջորդեց Արագոնայի թագաւորութեան մէջ:

18. Ըսէ որ ես փրկութեան տեղն եմ, եթէ հակառակը կը խօսուի, այսինքն թէ՛ դատապարտուած ըլլամ:

19. Սոյն դէպքը տեղի ունեցաւ 1266ին ի Չերերան իր թագաւորութեան աւերիչին Անճիոյի Գարլոյին դէմ մղած երկրորդ պատերազմին մէջ:

20. Աստուծոյ: — Մեղքերս ամռելի եղան, Եկեղեցւոյ ոխերիմ թշնամի ըլլալուն համար, որով և բանադրուեցաւ:

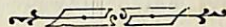
21. Բարթողիմէոս Բինեագելլի, կարգինալ և արքայիսկոպոս Գողենցայի 1254-1267: — Մանֆրետի Պենեւենդոյի կամուրջին ոտքը թաղուեցաւ, և իր գերեզմանին վրայ իւրաքանչիւր զինուոր քար մը ձգեց՝ իբրեւ հերետիկոս, որով ահագին քարակոյտ մը ձեւացաւ: Բայց կան ըսողներ, որ յետոյ պապին հրամանաւ Գողենցայի եպիսկոպոսը զանի իր գերեզմանէն հանած և դուրս զրկած ըլլայ թագաւորութենէն՝ որ Եկեղեց-

ւոյ երկիր էր, և թաղուած ըլլայ Վերուէ գետին երկայնքը, ինչպէս կ'ըսէ Տանդէ ալ:

22. Աւետարանին մէջ, ուր ըսուած է թէ «Աստուած միշտ պատրաստ է ներելու մեղաւորին որ առ ինքն կը դառնայ»:

23. Մարած կամ գլխիվար դարձած ջահերով կը յուղարկէին բանագրանքի մէջ մեռնողները:

24. Երբ դեռ կենսականութիւն կայ, և դարձի յոյս:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

— — —

Երբոր հաճոյական կամ ախուր տպաւորութեան մը տակ՝ որ կը ներգործէ հոգւոյն կարողութիւններէն մէկուն վրայ՝ նայն ինքն հոգին կը կեդրոնանայ բոլորովին այն միակ կարողութեան մէջ, կը թուի թէ ան ուշադրութիւն չ'ընեն իր միւս կարողութիւններուն, և աս՝ հակառակ է այն մոլորութեան՝, որ կը կարծէ թէ մեր մէջ մէկ հոգին միւսին վրայ կը վառի²։ Ասոր համար է որ երբ կը լսուի կամ կը տեսնուի բան մը՝ որ հոգւոյն բոլոր ուշադրութիւնը իրեն կը գրաւէ, ժամանակը կ'անցնի առանց գիտնալու, վասն զի այլ է այն կարողութիւնը որ կ'ունկնդրէ, և այլ ան՝ որ ոչ մի տպաւորութիւն չի կրեր. ասի՝ գրեթէ կապուած է, ան՝ արձակ։ Ասոր ճշմարիտ փորձը առի նս, ունկնդրելով

և զարմանալով այն հոգիին³ վրայ . վասն զի արեւը յիսուն աստիճան ելեր բարձրացեր էր, և ես բան մը չէի իմացած, երբ եկանք տեղ մը ուր այն հոգիները միաբերան աղաղակեցին մեզի. «Ահա հոս է պատասխանը ձեր հարցումին⁴»:

Աւելի մեծ է շատ անգամ անցքը՝ զոր կը գոցէ զիւղացին տրցակ մը փուշով, երբ խաղողը կը սկսի կարմրիլ, քան այն ճամբան ուրկէ ելաւ առաջնորդս, ես ալ ետեւէն մինակ, երբ հագիւ թէ այն խումբը բաժնուեցաւ մեզմէ:

Կարելի է երթալ Սանլէօ⁵, իջնել Նոլի, ելլել Պիսմանտուայի գաղաթը՝ միայն ոտքերով, բայց հոս հարկ է որ թռչի մարդ: Թռչիլ մեծ փափաքին թեթեւ ու ճախրասլաց թեւերովը առաջնորդիս ետեւէն որ կը քաջալերէր ու կը լուսաւորէր զիս: Կ'ելլէի առաջնորդիս ետեւէն ժայռին մէջ փորուած ճամբէն, որ շատ նեղ ըլլալուն՝ մեզ կը սեղմէր, և կոխած տեղերնիս ոտք ու ձեռք մէկտեղ կ'ուզէր: Երբ բարձրաբերձ ժայռին բարձրագոյն եզրը հասանք ու լերան կոնակը պարզուեցաւ աչքերնուս, «Վարպետ, ըսի, ի՞նչ ճամբով պիտի երթանք»: Եւ ան ինձի. «Զըլլայ թէ աջ կամ ձախ գտնաս, այլ ետեւէս գէտ

ի վեր լեռը ելիւր միշտ, մինչեւ որ ճարտար առաջնորդի մը հանդիպինք»:

Լերան գաղաթն այնչափ բարձր էր, որ աչք չէր հասներ, և կողը շատ աւելի զառի վեր էր քան գիծը՝ որ կ'անցնի բոլորակին չորրորդ մասին կէսէն գէտ ի կեդրոնը⁶: Ես յոգնած էի, ուստի սկսայ.

«Ո՛վ քաղցր հայր, զարձիր ու նայէ ինչպէս մինակ պիտի մնամ եթէ չկենաս»:

«Որդեակ իմ, ըսաւ, քաջքէ բեր ինքզինքդ մինչեւ հոս», մասնանշելով ինձի քիչ մը վերը սարահարթ մը, որ այն կողմէն ամբողջ լեռը կը շրջապատէր:

Իր խօսքերը զիս անանկ մտրակեցին, որ ամէն ջանք ըրի յափսիթերս սողալու երթալու անոր հետն ի վեր, մինչեւ որ սարահարթն ոտքերուս տակ գտնուեցաւ: Երկուքնիս ալ նստանք հոն, գէմքերնիս գէտ ի արեւելք, ուրկէ ելած էինք. վասն զի մարդ գոհութիւն կը զգայ ըրած ճամբան գիտելով: Աչքերս նախ գէտ ի ստորին ափունքներն ուղղեցի. յետոյ վերացուցի գէտ ի աւրել, ու կը զարմանայի որ ան ձախ կողմէն էր որ կը շեշտէր իր ճաճանչները մեր վրայ⁷: Նշմարեց քերթողը որ ես ապշեր մնացեր էի տեսնելով որ լոյսին կառքը մեր

ու Հիւսիսային կողմին մէջ կը մտնէր, և ըսաւ.

«Եթէ Կաստոր և Պուլիտելիոս⁸ ընկերացած ըլլային այն հայելիին, որ երկու կիսապունտերուն մէջ ալ իր լոյսը կը տարածէ, պիտի տեսնէիր զուն որ կարմրուկ զոգիաւ կոսը Սայլին գեռ աւելի մօտ հիւ պիտի գար, եթէ իր սովորական ճամբէն չելլէր գուրս: Եթէ կ'ուզես գիտնալ թէ ինչո՞ւ ասի այսպէս կ'ըլլայ, մտամիտի երեւակայէ՛ որ Սիոնն ու այս լեռը այնպիսի զիրք մը ունին երկրի վրայ, որ մի և նոյն հօրիզոնն ու տարբեր կիսապունտեր ունին⁹. ու պիտի տեսնես, եթէ մտադրութեամբ նայիս, թէ ինչպէս անհրաժեշտ է որ այն ճամբան՝¹⁰ որուն վրայէն ի վնաս իրեն չկրցաւ կառարչաւել Փայիտոն¹¹, անցնի մէկ կիսապունտին մէկ կողմէն, և միւսին միւս կողմէն»:

«Իրաւ կ'ըսեմ, վարպետ, ըսի ես, որ խելքէն վեր երեւցած բան մը երբեք ասանկ որոշ չըմբռնեցի. վասն զի թաւալուն երկինքներէն ամենաբարձրին միջին պարունակը, որ գիտութեան¹² մը մէջ հասարակած կը կոչուի և որ միշտ արեւուն ու ձմրան միջեւ կը մնայ¹³, ըրած պատճառաբանութեանցդ¹⁴ համեմատ, ասկէ կը մեկնի զէպ

ի հիւսիս այնչափ միջոց, որչափ միջոց որ Հրեաները հեռու կը տեսնէին զայն գէպ ի տաք գաւառը¹⁵: Բայց եթէ կը հաճիս, կ'ուզէի դիտնալ թէ որչափ պիտի քալենք դեռ. վասն զի այնչափ բարձր է լեռը՝ որ աչքերու չեն կրնար անոր ծայրը հասնիլ»:

Եւ ան ինծի. «Այնպիսի բնոյթ մը ունի այս լեռը, որ իր վերելքը միշտ գծուար է սկզբան. բայց երթալով գծաւորութիւնը կը նուազի: Եւ երբ այնչափ հեշտին երեւայ քիզի, որ մազլցես վեր այնչափ զիւրութեամբ, ինչպէս թէ նաւով մը հոսանքն ի վար երթայիր, այն ատեն ճամբուն ծայրը հասած պիտի ըլլաս. հոն է որ պիտի շունչ առնես խոնջէնքէդ ու տաքնապէդ. ալ չեմ խօսիր¹⁶, բայց ըսածս ճշմարիտ է»:

Ան հազիւ իր խօսքն աւարտեց, մօտէն ձայն մը լսուեցաւ. «Կարելի է հոն չհասած ստիպուիս նստիլ»:

Այս ձայնին վրայ, երկուքնիս ալ դարձանք և ձախ կողմը մեծ քար մը տեսանք, զոր առաջուց ոչ ես և ոչ ինքը չէինք նշմարած: Մօտեցանք. տեսանք հոն մարդեր¹⁷ երկնցած ժայռին շուքը, այնպէս ինչպէս կը կենայ հեղգ մարդը: Եւ անոնցմէ մին՝ որ ինծի շատ խոնջ կ'երեւար, նստեր ծունկերը

կը գրկէր, երեսը դէսլ ի վար անոնց վրայ կոթնցուցած:

«Ո՛վ քաղցր տէր իմ, ըսի ես, նայէ անոր որ անչափ հեղգ ու թոյլ կ'երեւայ, որ ծուլութիւնը կարծես իր քոյրն է»:

Այն ատեն մեզի դարձաւ ու նայեցաւ, կողն ի վեր աչքը բիշ մը պտտցընելով¹⁸, ու ըսաւ. «Ելի՛ր դուն, քանչ¹⁹»: Այն ատեն ճանչցայ ով ըլլալը. և այն խոնջութիւնը՝ որ տակաւին թասեւ հեաւ կու տար ինծի, չարգելից զիս անոր երթալէն, ու երբ քովի հասայ, հազիւ գլուխը վերցուց, ըսելով. «Լաւ հասկըցար, թէ ինչպէս արեւը՝ կառքը ձախ կողմէն կը քշէ²⁰»:

Իր հեղգ շարժումներն ու կարճ խօսքերը՝ շրթունքներս բիշ մը ծիծաղի շարժեցին. յետոյ սկսայ. «Պէշաքուա²¹, ալ այսուհետեւ վրադ չեմ ցաւիր. բայց ըսէ ինծի, ինչու համար հո՛ս նստեր ես. առաջնորդի՞ կը սպասես, թէ հին սովորութիւնդ²² նորէն ձեռք առիր»: Եւ ան. «Եղբայր, վեր ելլեմ ի՞նչ ընեմ, վասն զի Աստուծոյ թոչունը որ հո՛ս դուրը նստած է, չի թողուր որ քաւութեան տեղը երթամ: Հո՛ն չմտած պէտք է որ երկինքը դառնայ շուրջս այնչափ ատեն, որչափ ատեն որ դարձաւ երբ ողջ էի. վասն զի

զղջման բարի հառաչները յապաղեցի մինչեւ կեանքիս վերջը. եթէ Աստուծոյ շնորհքին մէջ ապրող սրտի մը աղօթքը չօգնէ ինծի, մեղաւորինը ի՞նչ պիտի կարենայ ընել, որ չի լսուիր երկինքը»:

Քերթողը արդէն կ'ելլէր առջեւ ու կ'ըսէր. «Ետեւէս եկուր. ահա արեւը Միջօրէականին հասած է, և զիշերը՝ միւս կիսագունտին ծայրը՝ կը ծածկէ արդէն ոտքով Մարտքըն²³»:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Պղատոնականներուն, որոնք երեք հոգի կը դնէին մարդուս մէջ, տնկական, զգայական և իմացական, և Մանէրեցւոց, որոնք երկու հոգի կը դնէին:
2. Այս փոխաբերութեամբ հոգին կայծ մը, բոց մը կը նկատուի, որ մարմինը կը կենդանացնէ:
3. Մանթրէտիին:
4. Ինչ որ կ'ուզէք, այսինքն տեղը՝ ուրկէ կարելի է վեր ելլել... տես Գ. երգը:
5. Սանկեօ, ամբողջ լերան մը վրայ Ուրպինոյի գաւառին մէջ: — Նոյի, փոքրիկ քաղաք Սառնայի և Ֆինալէի միջեւ, ուր՝ Տանդէի օրով՝ վասն զի ցած դերքի վրայ էր, կ'իջնէին սաստիկ դժուարութեամբ ապառաժուտ լեռներու կողերն ի վար: — Պիամանտուս, բարձր լեռ, Մոտենայի դքսութեան մէջ:
6. Այս տողերը լաւ հասկնալու համար, ընթերցողը քաշելու է հորիզոնական գծի մը վրայ ուղղահայեաց մը. յետոյ երկուքին վրայ աղեղ մը ձգելու է, և աղեղին կէսէն գիծ մը դէպ ի անկիւնն հորիզոնականին և ուղղահայեացին. այս գիծը որ շարժուն գիծ (lista mobile) կ'ըսուի պիտի ունենայ 45 աստիճանի ճառութիւն մը. և Տանդէի լերան կողմ ասկէ շատ աւելի դառիվեր է եղեր:

7. Վասն զի հակադիր կիսագունտին մէջ էր Տանդէ, ինչպէս կը բացատրէ Վիրգիլ:

8. Արամազդի և Լետովայ որդիները՝ Դիոսկուրը կոչուած: Այս տողերուն իմաստն է. Եթէ Կաստոր և Պոլիստէշիս, այսինքն, Երկուորեակներուն երկնային նշանը, ընկերացած ըլլաւ այն հայելիին, այսինքն է աւելուն, որ երկու կիսագունտներն ալ կը լուսաւորէ. պիտի տեսնէիր դուն զողիակոսը կարմիր, որ պիտի շրջէր դեռ՝ աւելի մօտ Սայլին, այսինքն հիւսիսին, եթէ իր հին ճամբէն, այսինքն է խաւարման ծիրէն շեւքեր գուրս:

9. Տանդէ կ'ուզէ ապացուցանել հոս թէ ինչու Քաւարանին մէջ արեւը միշտ հիւսիսային կողմը կը տեսնուի, մինչդեռ Սիոնի կամ Երուսաղէմի մէջ միշտ հարաւային կողմը կը տեսնուի: Ուստի կ'ըսէ որ սոյն երկու տեղերը մի և նոյն հորիզոնը և տարբեր կիսագունտեր ունին, և սակայն իրարու հակոտնեայ են: Բայց այս երկու պայմանները չեն բաւեր յիշուած տեսութեան համար, վասն զի եթէ երկու տեղերը մէջն ըլլային երկու Արեւադարձներուն կամ խաւարման ծիրին պարունակին, յայտնի է որ կրնային հակոտնեայ ըլլալ, առանց որ մէկը արեւը հիւսիսային կողմը տեսնէր, և միւսը հարաւային: Հարկ է ուրեմն որ դուրս ըլլան նաեւ Արեւադարձներէն ու խաւարման ծիրէն: Տանդէ այսպիսի պայման մը չի բացատրեր, բայց զօրութեամբ կ'իմացընէ, համարելով որ ընթերցողը գիտէ թէ Երուսաղէմը ասդին է Խեցգետնի Արեւադարձէն և Քաւարանը անդին՝ Առձեղջեր Արեւադարձէն:

10. Արեւուն տարեկան ճամբան, այսինքն է խաւարման ծիրը: Ըսել կ'ուզէ Տանդէ որ խաւարման ծիրը կ'երթայ մէկ կողմով դէպ ի քաւարանի լեռը, և հաւանակ կողմով դէպ ի Սիոն լեռը: Եւ յիրաւի, եթէ

ուշագրութիւն դրուի, արեւուն տարեկան շրջանը՝ մեզի համար՝ ձախէն աջ կ'երթայ, և մեր հակոտնեաներուն համար աջէն՝ ձախ, ճիշդ ինչպէս առաջ կ'երթան Զոգիակոսի կենդանակերպները:

11. Դժոխքին մէջ յիշատակուած է արդէն Փայետոնի սոյն ձախողները:

12. Աստղաբաշխութեան:

13. Թէ Հասարակածը Արեւուն (= ամրան) և ձմրան միջեւ կը փնայ՝ յայտնի է: Վասն զի երբ ձմեռ է մեր կլիմաներուն մէջ, արեւը՝ Հասարակածէն անդին Այծեղջեր Արեւադարձին մէջ կը գտնուի, կամ մօտ այս Արեւադարձին, որով Հասարակածը կը փնայ արեւուն ու մեր միջեւ, որով կ'ունենանք ձմեռ: Իսկ եթէ ձմեռը մեզի հակոտնեայ է, արեւը կը գտնուի Հասարակածէն ասդին խեցդեանի Արեւադարձին մէջ, կամ մօտ այս Արեւադարձին, որով Հասարակածը կը փնայ դարձեալ արեւուն ու մեր հակոտնեաներուն միջեւ, և անոնք ալ ձմեռ կ'ունենան:

14. Վասն զի Քաւարանի լեռը հակոտնեայ է Սիոնի:

15. Դէպ ի հարաւ — Հրեաները երբ դեռ Երուսաղէմ էին և չէին ցրուած, Հասարակածը հեռու կամ բաժնուած կը տեսնէին իրենցմէ այնչափ՝ որչափ հեռու կամ բաժնուած է Քաւարանէն:

16. Վասն զի բնական գիտութիւնս անկէ անդին չ'անցնիր:

17. Հոգիներն անոնց որոնք յապաղեցին իրենց ապաշխարութիւնը մինչեւ վերջին կէտը:

18. Յանձն չ'առնեք վերցընելու ձանձրութիւնը, այլ հազիւ աչքին ծայրովը վեր կը նայի անոնց:

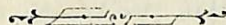
19. Հեղինակն պատասխան. այսինքն դուն որ ինծի պէս թոյլ ու հեղզ չես, ելիր նայիմ....

20. Հեղինակն կը շարունակէ, ծաղրելով Տանդէն՝ հասկըցած ըլլալուն համար արեւուն այն ընթացքը:

21. Կիթառներու և ուրիշ երաժշտական գործիքներու ճարտար արուեստող, բայց ամենածոյլ — Չեմ ցուիր, վասն զի փրկութեան ճամբուն մէջ ես:

22. Այսինքն ծուլութիւնդ:

23. Եթէ Քաւարանի լեռը կէսօր էր, Երուսաղէմ պէտք էր կէս գիշեր ըլլալ: Բայց Մարութքոյի թագաւորութեան մէջ՝ դրուած Քերթողէն մեր կիսագունտին արեւմտեան սահմանաձայրը, գիշերը պէտք էր նոր ոկսիլ:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ Ե ՐԳ

— — —

Արդէն մեկնած էի այն ստուերներէն և
կը հետեւէի առաջնորդիս հետքերուն, երբոր
հաիս՝ մատը վերցնելով, մէկն աղաղակեց.
«Նայէ, արեւուն ճաճանչը կարծես չի լու-
սաւորեր ձախ կողմն երկրորդին. ողջ մար-
դու է իր քալուածքը»:

Աչքերս գէպ ի ձայնին կողմը դարձուցի,
և տեսայ որ զարմանքով անոնք ինծի կը
նայէին, միայն ինծի և խափանուած լոյսին:

«Ինչո՞ւ համար այդչափ կը շփոթի հոգիդ,
լսաւ վարպետը, որ քալուածքդ կը դանդա-
ղեցնես. քեզի ի՞նչ ատոնց մըմտումը. դուն
հետեւս եկուր, թող ինչ կ'ուզեն ըսեն ա-
նոնք. եղիբ անդրդուելի նման աշտարակի
մը, որուն ծայրը անշարժ կը մնայ միշտ

հովերու մոլուցքին: Վասն զի մարդս, որուն մէջ մտածում մտածումի վրայ կը բողբոջէ, միշտ կը հեռացընէ իրմէ նպատակը, որովհետեւ մէկուն զօրութիւնը միւսը կը տկարացնէ:

Ի՞նչ կրնայի ըսել, եթէ ոչ, « Կու գամ »: Ըսի, քիչ մը ներկուած այն գոյնով, որ երբեմն մարդս արժանի կ'ընէ ներողութեան: Եւ ահա հակառակ կողմէն մարդեր կու գային դէպ ի մեր առջեւը, տուն առ տուն « Ողորմեա ինձ Աստուած » սաղմոսն երգելով: Երբ նշմարեցին որ մարմինս չէր թողուր որ լոյսն իր մէջէն անցնէր, իրենց երգն երկայն ու խոստ « Ե՛հ » ի մը փոխեցին: Եւ անոնցմէ երկու հոգի, իբրեւ պատգամաւոր, մեր առջեւ վաղեցին և հարցուցին. « Ըսէք մեզի ո՞վ էք դուք »: Եւ վարպետս. « Կրնաք երթալ և ըսել ձեզ զրկողներուն, որ ասոր մարմինը ճշմարիտ միս է: Եթէ իր ստուերը տեսնելուն համար կանգ առին, ինչպէս կը կարծեմ, տուած պատասխանս բաւական է. թող պատիւ ընեն անոր, կրնայ ան օգտակար ըլլալ իրենց¹ »:

Եւ չտեսայ երբեք բոցավառ շողիններ² որ ձեզքեն՝ իրիկնամուտին՝ այնքան արագօրէն

վճիտ երկինքը, և ոչ ալ՝ արեւամուտին՝ այնքան արագօրէն՝ օգոստոսի ամպերը, ինչպէս այն պատգամաւորները սլացան իրենց ընկերներուն փայլակնօրէն, և հասնելով հոն, անոնց հետ դարձան մեզի, նման ասպետներու՝ որ կը վարդեն արձակերեսանակ:

— Այն ամբոխը որ մեզի կը փութայ, անթիւ է, և կու գան քեզի աղաչելու, ըսաւ քերթողը. սակայն քալէ դուն, ու մէկ կողմէն մօտիկ ըրէ:

— Ո՞վ դու հոգի, որ կ'երթաս երջանիկ ըլլալու համար այն անպաճնելով՝ որոնցմով ծնար, կու գային աղաղակելով, քայլերդ քիչ մը կամացցուր: Նայէ թէ տեսած չե՞ս արդեօք մեզմէ մէկը, որ կարենաս անոր վրայ լուրեր տանիլ անդին. Էյ, ինչո՞ւ կը քալես, Էյ, ինչո՞ւ չես կենար: Մենք ամէնքս իսա ալ բռնական մահով մեռանք, և մինչեւ վերջին ժամը մեղաւոր մնացինք. այն ատեն երկնքի լոյսը մեզի հասաւ, ու զղջալով և ներելով³, մեկնեցանք կեանքէն՝ հաշտուած Աստուծոյ հետ, որ մեզ իր տեսոյն տեսչովը կը չարչարէ»:

Եւ ես. « Որչափ ալ ձեր երեսն ի վերը կը նայեմ, դարձեալ մէկերնիդ չեմ ճանչնար. բայց եթէ ունիք բան մը, զոր կրնամ

ընել, ով բարեծին հոգիներ, ըսէք ինծի, և
ես կ'երգուընամ ընել այն խաղաղութեան
համար, որ՝ այսպիսի առաջնորդի մը քայ-
լերուն հետեւէն, աշխարհէ աշխարհ ինքզինքը
փնտռել կու տայ ինծի» :

Եւ մէկն⁴ սկսաւ. «Ամէնքնիս կը հաւա-
տանք քու խոստումիդ, հարկ չկայ որ եր-
գուընամ . միայն թէ անբաւականութիւնն
ի դերես չհանէ բարի կամեցողութիւնդ : Եւ
ես՝ որ միւսներէն առաջ կը խօսիմ, կ'ա-
ղաչեմ՝ քեզի, որ եթէ երբեք տեսնես այն
երկրը՝⁵ որ կ'իյնայ Ռոմանիայի և Գարլոյի
երկրին միջեւ, օգնես ինծի ի Ֆանոյ քու ա-
զօթքներովդ, որպէս զի բարի աղաչանքնե-
րով ազօթեն ինծի համար, և ես ծանր մեղ-
քերս կարենամ քաւել : Հոն ծնայ ես, բայց
հաստոյր վերքերը՝ որոնցմէ ելաւ արիւնը,
որմէ կեանքս կը կախուէր՝ Անտենորի⁶ եր-
կրին մէջ էր որ ընդունեցայ : Հոն ուր կը
կարծէի ամենէն ապահովեմ ըլլալ, խոցել
առաւ զիս Էսթէի տէրը, որ սաստիկ կ'ատէր
զիս անիրաւութեամբ : Բայց եթէ փախած
ըլլայի դէպ ի Միրա⁷, երբ Օրիակօ վրաս
յարձակեցան, զեռ կ'ըլլայի հոն ուր կը
շնչեն⁸ : Դէպ ի ճախճախուտը վաղեցի, և եւ
դէգներն ու տիղմը զիս անանկ պատատե-

ցին, որ ինկայ, և տեսայ հոն լիճ մը ա-
րիւնէս ձեւացած» :

Յետոյ ուրիշ մը ըսաւ. «Երանի՛ թէ կա-
տարուէր այն փափաքը՝ որ քեզ բարձր լեռը
կը քաշէ կը տանի. բարեպաշտիկ գործերով
օգնէ իմ ըղձանքիս ալ : Մոնգէֆէլդրոցի
Պուօնքոնթէն⁹ եմ ես. Ճիովաննան¹⁰ կամ
ուրիշներ հոգ մըն ալ չունին վրաս, անոր
համար է որ այսպէս զլիկիւր կ'երթամ ա-
սոնց մէջ» :

Եւ ես անոր. «Ի՞նչ բռնութիւն կամ ի՞նչ
արկած էր որ քեզ Գամբալտինոյէն այնչափ
հեռու քշեց որ երբեք չգիտցուեցաւ ուր թա-
ղուիլդ» :

— Ո՛հ, պատասխանեց ան, Գաղենդի-
նոյի ոտքէն Արքիանոյ անուն ջուր մը կ'ան-
ցնի, Ապեննինեաներէն կը բղխի՝ Էրմոյի
վրայ : Հոն՝ ուր որ իր անունը կը կոր-
սուի՝¹¹ հասայ ես խզրատուած կոկորդով,
փախչելով հետի և դաշտն արիւնտոտելով :
Հոն տեսութիւնս կորսնցուցի, և վերջին
խօսքս եղաւ Մարիամու¹² անունը. ու հոն
ինկայ և մարմինս միայն մնաց. ճշմարիտը
պիտի ըսեմ, և դու պատմէ ողջերուն : Աս-
տուծոյ հրեշտակը առաւ զիս, և զժողովնը
կ'աղաղակէր. «Ո՛վ դու երկնայինդ, ինչո՞ւ

Համար կը զրկես զիս : Ասոր հոգին կը շորթես զուն ինծմէ շիթ մը արցունքի համար, բայց միւսին¹³ վրայ ուզածս պիտի ընեմ » : Աղէկ գիտես զուն՝ թէ ինչպէս կը խտանայ օդին մէջ խոնաւ շոգին, որ ջուրի կը փոխուի և կը թափի, երբ հազիւ թէ կը բարձրանայ օդին ցրտագոյն դաւառը :

Դժուրքին հրեշտակը՝ միացնելով խելքը չար կամքին հետ՝ որ միշտ չար կը փնտռէ, հովն ու ծուխը շարժեց իր ընդարդոյս կարողութեամբը : Եւ երբ օրն իրիկուն եղաւ՝ Բրազիլացիներէն մինչեւ Ապենինեանց մեծ լեռնաշղթան՝ հովիտը պատեց մառախուղով, և երկինքն այնպէս ամպամածեց, որ խտացած օդը ջուրի լուծուեցաւ. անձրեւը տեղացւորեց՝ կրցածը ծծեց երկիրը, չկրցածը ձորերն ընդունեցին, և մեծամեծ հեղեղաւանդներ միանալով գահալիժօրէն խուժեցին դէպի արքունական գետը¹⁴ անանկ արագութեամբ, որ ոչ ինչ կրցաւ ոտնակառել տալ անոնց : Հեղեղասաստ Արքիանոն սառած մարմինս Աննուի գետաբերանը գտաւ, ու բշեց ձգեց անոր մէջ, և քակեց խաչը՝ զոր ձեւացուցած էի կուրծքիս վրայ բազուկներովս՝ երբոր ցաւը¹⁵ յաղթեց ինծի : Մխրճեց զիս յատակը, երեսը հանեց, յետոյ իր աւարներովը¹⁶ ծածկեց ու պատեց զիս » :

« Ո՛հ, երբ աշխարհ դառնաս և հանգչիս երկար ուղեւորութենէդ, շարունակեց երբորդ հոգի մը երկրորդին ետեւէն, յիշէ զիս՝ որ Բիան¹⁷ եմ. Սիենա ծնունդս տեսաւ, Մարեմա մահս, զոր գիտէ ան՝ որ նախ ինծի հետ ամուսնանալ խոստանալով, տուաւ ինծի ամուսնական մատանին¹⁸ » :

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Լուր տանելով իրենց ազգականներուն, որ ա-
ղօթեն:
2. Ասուպ ըստաճները: — Տանդէի օրով կը կար-
ծէին որ ինչպէս ասուպներուն երեւոյթը, նոյնպէս ամ-
րան ամենատաք օրուան մը արեւամուտին՝ ամպերուն
ձոցը հապշտապ և լռին փայլատակումը, յառաջ գայ
շողիներու բորբոքումէն: Քերթողը կ'ուզէ նկատել հոս
այն երազութիւնը՝ որով պատգամաւորները սլացան
գացին պատմելու իրենց ընկերներուն լսած նորութիւն-
նին, իրեն թէ ըսէր՝ Սլացան փայլակի պէս:
3. Զրեներ հալածողներուն, սպանողներուն:
4. Այս մէկը՝ Ֆանոցի Յակոբն է, Գասսարոյ կամ
Գասսերոյ ընտանիքէն, որ երբ կառավարիչ էր Պոլո-
նեայի, Էսթէի Աճճոյ ութերորդի ատելութիւնը իր
վրայ հրաւիրեց, հակառակ կենալով անոր այն քաղա-
քին տիրանալու փորձերուն, և ամէն կերպով չարա-
խօսելով անոր վրայ: Աճճոյ, վրէժը լուծելու համար
սպաննել տուաւ զանկա Օրիակոյ՝ Վենետիկի և Բա-
սուայի միջեւ, մինչդեռ ան իր պաշտօնը լնցնելով
կ'երթար Միլանու կառավարիչ ըլլալու:
5. Անգոնայի գաւառը, որուն կը տիրէր Անճիոյ
Գարլոյ երկրորդը:

6. Բատուացիներուն երկրին մէջ, որոնք Անտենորէն
կը սերին, որ էր Բատուայի հիմնադիրը:
7. Պրենդա գետին առաջներէն մէկուն վրայ փոքրիկ
գիւղ մը:
8. Այսինքն՝ աշխարհ:
9. Մոնդէֆէլդրոցի Կուխտային (տես Դժ. ԻԷ) որդին
էր. մեռաւ Գամբալտինոյի պատերազմին մէջ, և չգիտ-
ցուեցաւ թէ ինչ եղաւ իր մարմինը. քերթողէն հոս
պատմուածը հաւանականութեան վրայ ստեղծում մըն է:
10. Իր կինը:
11. Վասն զի հոն ալ Արքիանոյ չի կոչուիր, այլ
Առնոսի ջուրերուն հետ կը խառնուի:
12. Ս. Աստուածածնի:
13. Այսինքն՝ մարմնոյն վրայ:
14. Առնոս:
15. Մեղքերուս գղջումը:
16. Իր խիճերով ու խոտերով:
17. Աննացի ազնուական տիկին, Կուստէլլոնի ըն-
տանիքէն: Ամուսնացաւ Պտղոմեաններէն մէկուն հետ,
և անկէ ալրի մնալով, ամուսնացաւ Նելլոյ կամ Բա-
կանելլոյ Բաննոքիէսի անուն անձին հետ, որ էր տէր
Բիէրա կոչուած դղեակին: Մարեմա տանելով, ա-
մուսինը՝ ծառաներէն մէկուն՝ անոր ոտքէն բռնել ու
պատուհանէն վար նետել տուաւ: Ոմանք կը համարին
թէ մղուած ըլլայ այս խուժադուժ գործին անոր վրայ
անհաւատարմութեան կասկած ունենալէն. բայց ստույգը
ան է՝ որ ուզեր է մէջտեղէն վերջնել, ամուսնանալու
համար Մարկերիդա Ալտոպրանտէսի գեղեցիկ և մե-
ծափարթամ կոմսուհիին հետ, բայց չկրցաւ փափաքին
հասնիլ: Այն ոճիւրը տեղի ունեցած է 1295ին:
18. Այս տողերուն ընթացիւր քիչ մը երկդիմի է.

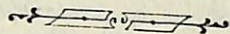
« Salsi colui, che, inanellata pria,
Disposato m'avea colla sua gemma.

որ ըսել է. « Գիտե՛ զայն (այսինքն մահը) ան՝ (Նեւուն)
որ իր գոհարովը ամուսնացած էր ինձի հետ, որ նախ
ուրիշի մը հետ ամուսնացած էի »: Ուրիշներ ուրիշ
կերպով կը գրեն և կը հասկնան.

« Salsi colui che inannellata, pria
Disposata, m'avea con la sua gemma ».

Եւ կը հասկնան. « Գիտե՛ զայն ան՝ որ նախ ինձի հետ
ամուսնանալու խոստում տալով, տուաւ յետոյ ա-
մուսնական մատանին, այսինքն ամուսնացաւ »:

Մենք այս կերպով թարգմանեցինք:

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ԵՐԴ

Երբ Զառա¹ կոչուած խաղը կը լմնայ,
և կորսնցնողին սիրտը կը կոտորի, կը կրկնէ
կը նեաէ քուէներն ու տխրօրէն կը սորվի,
ամբոխը յաղթողին հետ կ'երթայ. մէկն առ-
ջեւէն կ'երթայ, միւսն ետեւէն անոր փէշէն կը
քաշէ, և ուրիշ մը քովընտի՝ կ'աղաչէ որ
զինքն² ալ յիշէ. ան՝ չի կենար. մտիկ կ'ընէ
ասոր անոր. որո՛ւ որ ձեռքը կը կարկառէ՝³ կը
հեռանայ ան, և այս կերպով ինքզինքը կը
պաշտպանէ ամբոխէն: Այսպէս էի ես ալ այն
խիտ ամբոխին մէջ, գէմքս ասդին անդին ա-
նոնց զարձնելով, կը խոստանայի ու օձիքս
կ'աղատէի: Հո՛ն էր Արեւիկը⁴, որ կենոյ
Դաքքոյի զարհուրելի ձեռքէն ընդունեց մահը,
և միւսը⁵ որ թշնամիներուն երեսէն փախ-
չելու ատենը խեղդուեցաւ: Հո՛ն կ'աղօթէր

բազկատարած ֆեսերիքոյ Նովեբրուոյ⁶ և այն
Բիզագին⁷ որ աշխատի արի երեւցուց բարի
Մարցուքոն։ Տեսայ Օրսոյ⁸ կոմսը, և հո-
գին Բիէր տէլա Բրոչչիային⁹ բաժնուած իր
մարմնէն ատելութեամբ և նախանձով, ինչ-
պէս կ'ըսէր, և ոչ թէ գործուած յանցանքի
մը համար. որոնց դարմանը հոգայ¹⁰ թող
Պրապանդայի տիկինը՝ մինչդեռ կ'ապրի,
որպէս զի ապիրատ հօտի մը չխառնուի։

Երբ ազատեցայ բոլոր այն հոգիներէն՝
սրտնք նման միւսներուն աղաչեցին որ ու-
րիշներն աղօթեն իրենց համար, որպէս զի
շուտով սրբանան, սկսայ եւ. « Խնձի կը
թուի որ դուն, ո՛վ լոյս իմ, հասուածի մը
մէջ կը Ժխտես որոշակի, թէ աղօթքը կա-
րենայ երկնքի վճիռը փոխել. և սակայն
այս մարդիկը ատոր համար է որ կ'աղաչեն.
ուրեմն իրենց յոյսը ապարդիւն պիտի մնայ,
թէ արդեօք ըսածդ լաւ չեմ ըմբռներ¹¹ »։

Եւ ան ինձի. « Գրածս որոշ է, և ասոնց
յոյսը չի սխալիր, եթէ ողջ մտքով մտա-
ծուի. աստուածային դատաստանին բար-
ձրութիւնը չի խոնարհիր, վասն զի սիրոյ
հոգը վայրկեանի մը մէջ կրնայ գոհա-
ցընել անոնք որ հոս են¹². և հոն¹³ ուր որ
դրի եւ այն առաջարկութիւնը, յանցանքը

աղօթքով չէր քաւուեր, վասն զի աղօթողը
հեռացած էր Աստուծմէ։ Սակայն ասանկ
խոր տարակոյսի մը հանդէպ մի կանգ առ-
ներ, եթէ չի հաստատեր ան¹⁴ որ պիտի
լուսաւորէ միտքդ ճշմարտութիւնը ճանչա-
լու համար։ Չեմ գիտեր թէ կը հասկնաս
միտքս. Երանուհիին վրայ է խօսքս. պիտի
տեսնես դու զանի վերը այս լերան գագաթը՝
ժպտուն ու երջանիկ »։

Եւ եւ. « Բարի առաջնորդ, որչափ կա-
րելի է շուտ երթանք, վասն զի ալ առա-
ջուան պէս չեմ յոգնիր. և ահա լեռն ալ
ստուեր կը ձգէ »։

— Ամբողջ այս օր առաջ պիտի երթանք,
պատասխանեց, որչափ որ կրնանք. բայց
երբ կարծածէր բոլորովին տարբեր է։ Դեռ
վերը չհասած, դու պիտի տեսնես վերա-
դարձը անոր¹⁵ որ ահա լերան ետեւը կը
ծածկուի, այնպէս որ ալ չես կրնար անոր
ճառագայթները խորտակել։ Բայց տես այն
հոգին՝ որ միս մինակ կեցած մեղի կը նայի.
ան պիտի կարճ ճամբան սորվեցնէ մեզի »։

Քովը գացինք։ Ո՛վ Լոմպարտական հո-
գի¹⁶, ինչպէս սէգ էր կեցուածքդ և արհա-
մարհոտ. ինչ ազնուութիւն ու ծանրութիւն
աչքերուդ մէջ։ Ան՝ ոչինչ չէր բսիր մեզի,

բայց կը թողուր որ անցնէինք, նայելով միայն ինչպէս կը նայի հանգչող առիծը: Բայց Վիրգիլ մօտեցաւ անոր, աղաչեց որ լաւագոյն վերելքը ցուցնէ մեզի, և ան չպատասխանեց իր հարցումին, այլ տեղեկութիւն ուզեց մեր երկրին ու կեանքին վրայ: Եւ քաղցր առաջնորդը կը սխտէր. «Մանտուա...» Եւ ստուերը, բոլորովին ինքնամփոփ, ցատկեց տեղէն ու անոր վազեց, բռնելով. «Ո՛վ Մանտուացի, Սորատէլլոն¹⁷ եմ ես, հայրենակիցդ»: Ու գրկուեցան:

Մէհ, ստրուկ Իտալիա¹⁸, ցաւերու օթաւան. նաւ՝ առանց նաւաւարի մեծ փոթորկի տեսն, ոչ տիրուհի դաւառներու, այլ բողանոց: Այն ազնուական հոգին իր երկրին անոնքը միայն լսելով աճապարեց փութաց սիրալիր ընդունելութիւն մը ընելու իր քաղաքացիին: Եւ ահա քու բնակիչներդ չեն կրնար առանց կռուի կենալ, ու զիրար կ'ուտեն անոնք՝ զորս միեւնոյն պարիսպն ու փոսն է որ կ'ընդգոյգէ: Նայէ, չուտողաւան, ծովեզերեայ քաղաքներուդ վրան, և յետոյ դարձիր ծոցդ¹⁹ նայէ ու տես թէ կա՞յ տեղ մը որ խաղաղութիւն վայելէ: Քեզի լինչ օգուտ Յուստինիանոսի սանձդ կարգաւորելը²⁰, քանի որ համեալ պարապ է, առանց

անոր ամօթդ նուազագոյն պիտի ըլլար: Այդու ժողովուրդ²¹, որ պէտք էիր ջերմեռանդ եղած ըլլալ²², և թողուր որ կեսաբը համետին վրայ նստի, եթէ լաւ հասկցած ըլլայիր ինչ որ Աստուած կը նշանակէ քեզի, տես ինչպէս այս կենդանին²³ վայրենացաւ, խրատուած չըլլալուն համար մտրակներով²⁴, երբ ձեռքդ անոր սանձին տարիր: Ո՛վ գերմանացիդ Ալպերդոս²⁵, որ կը թողլքես զայն որ աննուաճ և ամենի վարձած է, և որ պէտք էիր նստիլ անոր թամբին վրայ, թափի՛ր երկնքէն արդար դատաստան²⁶ մը արիւնիդ վրան, և ըլլայ ա՛յնպէս նորօրինակ և յայտնի, որ յաջորդդ²⁷ անկէ սահմրկի. վասն զի Գերմանիոյ մէջ իշխանութիւնիդ տարածելու մարմաջով, հայրդ ու գուն թողուցիք որ կոյսութեան պարտէզը²⁸ անապատ դառնայ: Եկուր տես Մոնդէքքները և Գարբելլեզները ու Ֆիլիբբէքները²⁹, անհոգ մարդ. անոնք արդէն տխուր, և ասոնք տարակոյսի մէջ³⁰: Եկուր, անգութ, եկուր և տես քու ազնուականներուդ³¹ հարբատահարութիւնը և զարման տաք անոնց փառներուն և պիտի տեսնես թէ ինչպէս ապահով է Սանդաֆիորը³²: Եկուր և տես Հոմոյ որ կու լայ, այրի ու թողլք, և գիշեր ցու-

քիկ քեզ կը կանչէ. «Ո՛վ կեսարս, ինչո՞ւ անաէրունչ կը թողուս զիս»։ Եկուր և տես թէ մարդիկ ինչպէս կը սիրեն³³ մէկգմէկ. և եթէ չկայ բան մը որ կարեկցութիւնդ մեր վրայ շարժէ, եկուր համբաւիդ վրան ամէնալու։ Եւ եթէ օրէն է հարցնել, ո՞վ վեհդ Եհովա³⁴, որ երկրի վրայ մեզի համար խաչուեցար, արդեօք ուրիշ կո՞ղմ դարձած են արդար աչքերդ։ Կամ թէ խորհուրդներուդ անդունդին մէջ բան մը կը պատրաստես մեր բարւոյն համար, զոր մենք չենք կրնար ըմբռնել։ Վասն զի խառլոյ քաղաքները բոլոր լի են բռնաւորներով, և կուտակեցական ամենէն աննշան մարդը Մարկիոս³⁵ մը կը դառնայ։

Ո՛վ իմն Փրօքենաւիա³⁶, կրնաս գունդ գոհ բլլալ որ այս խօսքերս քեզի չեն ակնարկներ, շնորհիւ ժողովուրդիդ որ կը ջանայ իմաստուն բլլալ։ Շատեր արգարութիւնը սրտերնուն մէջ ունին, բայց ուշ կը յայտնեն, որպէս զի մի գուցէ անխորհրդաբար ձգեն աղեղնին, բայց քու ժողովուրդդ միշտ բերանն ունի զայն³⁷։ Շատերը հասարակաց պաշտօնները կը մերժեն, բայց քու ժողովուրդդ փութկոտ օրէն առանց կանչուած բլլալու կը պատասխանէ. «Վրաս բեռցուցէք³⁸»։ Ուրա-

խացիր ուրեմն, վասն զի ուրախանալու պատճառ ունիս. հարուստ ես, խաղաղութիւն ունիս, իմաստուն ես. ճշմարիտ կ'ըսեմ, արդիւնքը կը վկայէ³⁹։ Աթէնք ու Լա-կեդեմոն՝ որ հին օրէնքները հաստատեցին և այնքան քաղաքակիրթ եղան՝ հազիւ թէ փոքրիկ նշան մը տուին բարեկեցիկ ապրելու բաղկատմամբ քեզի՝ որ այնքան անզօր նախատեսութիւններ⁴⁰ կ'ընես, և հոկտեմբերի մէջ մանածոյ նոյեմբերի կէսը չի հասնիր։ Բանի՛ անդամ վերջին տարիներս՝ փոխեցիր դուն օրէնք ու դրամ, պաշտօն ու բարք և անդամներդ⁴¹ նորեցիր։ Եւ եթէ կը յիշես և յստակ կը տեսնես, պիտի տեսնես որ դուն նման ես այն հիւանդին, որ չի կրնար հանգիստ գտնել փետուրներու վրայ, այլ ասդին անդին դառնալով է որ կը ջանայ դարման մ'ընել իր ցաւին։

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Խաղ մը որ երեք քուէներով (զառ) կը խաղցուի:
2. Բան մըն ալ իրեն տայ:
3. Այսինքն է՝ բան մը կու տայ:
4. Պէնինգազա, Արեցցոյ քաղաքէն, հմուտ օրէնսգէտ, Սենայի դատաւորութեան ատենը՝ մահուան դատապարտեց Գազգոյ և Դուռինոյ անոր թոռը, աւագակութիւն ընելուն համար. քիչ վերջը, Սենան թողլով՝ Հոովմ գնաց իբրեւ դատաւոր: Գազգոյի եղբայրը կենոյ՝ գնաց ետեւէն, և սպաննեց զինքը, եղբօրը վրէժը լուծելու համար, և կտրած գլուխը հետը տաւ:
5. Զիննէ կամ Կուչչիոյ Գարլատի անուն ուրիշ անուններ մը, որ Արեւոտներուն ի Պիպլինէնա կրած պարտութիւններէն վերջը, թշնամիներուն ձեռքէն պըրծելով ձիով Առնոս գետը մտաւ, բայց հոն խեղդուեցաւ:
6. Կոմս Կուխտոյ տաճար Պապի իֆուլէին որդին և սպաննուեցաւ Զօռնայուոյ անուն մէկէն:
7. Այսինքն է՝ Ֆարինադա Աբորնիճեանին: — Սպաննուեցաւ ասի Պէչչիոյ տա Գարրոնա անուն անձէն և իր Մարցուքոյ հօրը որ արդէն Կրոսեր եղբայր էր, առիթ տուաւ արի երեւալու. վասն զի Մարցուքոյ, համակերպելով աստուածային կամաց, միւս եղբայրնէ

րուն հետ որդւոյն յուղարկաւորութեան գնաց, և յորդորեց իր ազգականները մարդասպանին հետ հաշտ ըլլալու: Ոմանք կ'աւելցնեն որ իր առաքինութիւնը դրդած ըլլայ զինքը՝ երթալու սպանողին ձեռքը համբուրելու:

8. Ոմանք վալ տի Պիզէնցիոյի Ապերդներէն կը համարին՝ սպաննուած իր կենակիցներէն:

9. Գաղղիոյ Փիլիպպոս երրորդ թագաւորին քարտուղարը, որ շատ սիրելի ըլլալով թագաւորին, ոչ միայն ուրիշ պալատականներու նախանձը իր վրայ հրաւիրեց, այլ նաեւ Մարիա Պրապանդէին, որ էր թագաւորին երկրորդ կինը: Միանալով միաններուն, ամբաստանեցին զինքը՝ իբրեւ թէ տէրութեան զաղտնիքները հաղորդած ըլլայ Գաստրիոյ թագաւորին, և դիւրահաւան Փիլիպպոսը՝ զանի մահուան դատապարտեց. տեղի ունեցաւ 1276ին:

10. Թող ապաշխարէ, որպէս զի դժուր չերթայ:

11. Հմմտ. Էնիակ, Զ, 378..., ուր երբ Պալինուր կ'ուզէ անցնիլ Ստիւքսէն ժամանակէ առաջ, գուշակը կը պատասխանէ. « Գաղարեա, մի աղերսիւք ըզդիցն յուսար շրջել վճիռ »:

12. Ողջերը մէկ վայրկեանի մէջ կը կատարեն այն քառութիւնը, զոր հոգիները՝ առանց անոնց օգնութեան՝ պիտի կատարէին երկար ժամանակի մէջ:

13. Դժուրէն մէջ, տես 11 ծանօթը:

14. Երանուհին. Վիրդիլ աստուածաբանական խընդիւրներով չի զբաղիր, Երանուհին կը զրկէ:

15. Արեւուն: Երեք անգամ պիտի տեսնես դեռ արեւուն ելքը:

16. Տանդէն է խօսողը, և ոչ թէ Վիրդիլ ո և է հոգիի մը. բացազանչութիւններ են:

17. Մանուուացի ընտիր քերթող և հմուտ գրագէտ ԺԳ. Դարուն:

18. Սոյն կորովի և չքնաղ բացադարձութիւնը Աստուածային կատակերգութեան էն սքանչելի էջերէն մէկն է:

19. Այսինքն՝ ցամաք երկիրներուդ վրան:

20. Հոս իտալիան ամէհի ձիւ մը կը նմանցընէ: — Յուստինիանոս կայսրը վեցերորդ դարուն ազատելով իտալիան Գոթաց ձեռքէն, նոր կառավարութիւն մը հաստատեց, և անոր օրինադիրք մը տուաւ, զոր իր անունովը կոչեց: — Ուստի կ'ըսէ ինչ օգուտ անոր սանձդ կարգաւորելը, քեզի օրինադիրք տալը, քանի որ համետիդ վրան չէ նստած, քեզ արդարութեան ճամբէն քալեցընելու համար: — Առանց սևոր. սանձին, օրինադիրքին:

21. Հոս խօսքը կուէլֆեաններուն է և մասնաւորապէս հուովմեական արքունիքին:

22. Այսինքն միայն Աստուծոյ և աստուածայիններուն, կրօնական՝ բաներու պէտք է իր նուիրուած ըլլալ, կայսեր թողլով ժամանակաւոր իրաց կառավարութիւնը, եթէ հասկցած ըլլայիր Քրիստոսի, Տոքս զկայսերն՝ կայսեր, եւ զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ խօսքը:

23. իտալիան:

24. կայսեր:

25. Հայոսպուրկի Ռոտովի որդին ծնեալ 1248ին, կայսր ընտրուած 1298ին, սպաննուած մատնութեամբ 1308 մայիս մէկին: իտալիայով չգրադեցաւ երբեք, բաւականէ աւելի գործ ունենալով իր տանը մէջ:

26. Պատուհաս:

27. Արրիկոյ է:

28. իտալիան:

29. Վերոնացի ազնուական ընտանիքներ:

30. Ոմանք հալածուած, հարստահարուած, ոմանք ալ հալածուելու, հարստահարուելու կասկածներու, տարակոյսներու մէջ:

31. կիպելլինեաններուդ:

32. Թէ ինչպէս Սանդաֆիորը բարբարոսաբար կը կառավարուի: — Սանդաֆիոր, երբեմն կայսերական կոմսութիւն և աւատ, Սենայի գաւառին սահմաններուն վրայ:

33. Հեգնութիւն, այսինքն՝ կ'ատեն:

34. Տանդէ հեթանոս Giove = Արամազդ բառը կը դործածէ: Ոմանք կ'ըսեն որ Gioveն երրայական Jehova = Եֆուան ըլլայ: Սոյն իմաստով Gioveն դործածած է նաեւ Բեդրաբայ:

35. Կ. կղադիոս Մարկեղոս, բդեաշի, կուսակից Պոմպեոսի և ռիսերիմ հակառակորդ Յուլիոս կեսարու, յիշատակուած հոս իբրեւ հակառակամարտ կայսերական իշխանութեան:

36. Դառն կերպով կը հեգնէ իր հայրենիքը, վասն զի բուն անկարգութեանց բոյնն էր փլորենտիա:

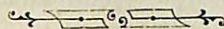
37. Ըսել կ'ուզէ որ փլորենտիոյ ժողովուրդը արդար է խօսքով միայն՝ և ոչ գործով:

38. Միշտ հեգնութիւն. ամէնքը ազահ են, անձնական շահերնուն համար հասարակաց պաշտօններու կը վազեն:

39. Բոլորովին հակառակը:

40. Հոս հեգնութիւնը թողլով՝ արձակ համարձակ կը յանդիմանէ:

41. Քաղաքացիներդ:

Ե Օ Թ Ն Ե Ր Ո Ր Դ Ե Ր Գ

Երբ համեստ ու զուարթ գրկախառնու-
թիւնները երեք և չորս անգամ կրկնուեցան,
Սորտէլլոյ քաշուեցաւ ու ըսաւ, «Ո՛վ էք
դուք» :

— Առ Աստուած վերանալու արժանի
հոգիները դեռ դէպ ի այս լեռը չդարձած ¹,
Հոկտաւիանոսին ² հրամանաւ ոսկորներս թա-
ղուեցան : Վիրգիլիոսն եմ ես. և երկինքը
կորսնցուցի ոչ թէ ուրիշ յանցանքի, այլ
լոկ չհաւատալուս համար ³», այսպէս պա-
ռասխանեց առաջնորդս այն ատեն :

Նման անոր՝ որ անակնկալ իրի մը հան-
դէպ կը զարմանայ, կը հաւատայ և չի հա-
ւատար, ըսելով. «Ա՛ն է, ան չէ» . այնպէս
Երեւցաւ անիկա, և աչքերը վար առնելով

խոնարհութեամբ անոր դիմեց ու անոր ծունկերը գրկեց:

— Ո՛վ փառքդ Լաախնաց, ըսաւ, որու ձեռքով ցուցուց ինչ որ կրնար մեր լեզուն, ո՛վ յաւէժական պարծանքդ իմ ծննդավայրիս, ի՞նչ արդիւնք կամ ի՞նչ շնորհք է որ քեզ ինծի կը ցուցնէ: Եթէ արժանի եմ քու խօսքերդ լսելու, ըսէ՛ ինծի, դժոխքէ՛ն կու գաս, և ո՞ր պարունակէն:

— Աղետաւոր արքայութեան ամէն պարունակներէն է որ հոս կու գամ, պատասխանեց ան. երկնային զօրութիւն մըն է զիս զրդողը, և անոր հետ մէկտեղ կու գամ: Ոչ թէ ընելու⁴, այլ չընելու համար կորսնցուցի տեսքը Վհհ Արեգակին, որուն կը տենչաս զուն, և զոր ես շատ ուշ ճանչցայ: Տեղ մը կայ վարը⁵, տխուր՝ ո՛չ տանջանքներով, այլ միայն խաւարով, ուր ողբերը չեն զոնչեր վայնասուն ճիչերու պէս, այլ հառաչներ են: Հոն կը կենամ ես փոքրիկ անմեղներուն⁶ հետ, որոնք՝ քանի որ դեռ չեն մաքրուած մարդկային յանցանքէն, կը խածնուին Մահուան ժանիքներէն: Հոն կը կենամ ես հետն անոնց՝ որոնք երեք սուրբ առաքինութիւնները⁷ չունեցան, և առանց մոլութիւն ունենալու՝ ճանչցան միւս.

ները, և բոլորը գործադրեցին: Բայց եթէ գիտես զուն և կրնաս, նշան մը տուր մեզի, որպէս զի կարենանք շուտով գալ հոն՝ ուր որ ուղղակի Քաւարանին մուտքն է:

Պատասխանեց. «Որոշ տեղ մը նշանուած չէ մեզի. կրնամ երթալ գէպ ի վեր և շուրջանակի. և երթալ կրցածիս չափ՝ կ'առաջնորդեմ քեզի: Բայց ահա արդէն օրը կը խոնարհի, և կարելի չէ գիշերով վեր ելլել. ուստի ըսա է գեղեցիկ օթեւանի մը վրայ մտածել: Հոգիներ կան հոս, աջակողմը՝ հեռուն. եթէ կ'ուզես, քեզ անոնց տանիմ, զորոնք ճանչնալդ քեզի հաճոյք պիտի պատճառէ»:

— Եւ ի՞նչպէս, պատասխանեց Վիրգիլ. եթէ գիշերանց ուզէ ելլել մէկը, ուրիշ մը պիտի արգիլէ⁸, կամ թէ պիտի չկարենայ ելլել արդեօք:

Եւ բարի Սորաէլլոն մատով գիծ մը քաշեց գետնի վրայ և ըսաւ. «Տես, այս գիծն անգամ չես կրնար անցնիլ արեւը մտնելէն ետքը. գիշերային աղջամուղջն է, սակայն, որ արգելք կ'ըլլայ վեր ելլելու, և ոչ ուրիշ բան. ան է՝ որ վերելքը անկարելի ընելով կամքը ապարդիւն կը թողու: Կարելի է իջնել անոր հետ վար, և լերան կողին շուրջը

Թափառիլ, երբ հորիզոնն արեւը ծածուկ կը պահէ»:

Այն ատեն տէրս՝ զարմանալով մը, «Տար մեզ ուրեմն, ըսաւ, հոն՝ ուր ըսիր թէ մարդ հաճոյք կը զգայ կանգ առնելով»:

Անկէ քիչ մը հեռացած էինք մենք, երբ նշմարեցի որ լեռը գոգաւոր էր, նման ճիշդ երկրիս հովիտներուն:

— Հոն պիտի երթանք մենք, ըսաւ այն ստուերը, ուր լեռան կողը ինք իրեն ծոց մը կ'ըլլայ, և հոն պիտի սպասենք նոր օրուան:

Ձառիկերի և հարթի միջեւ ծամածուռ ճամբայ մը կար, որ մեզ հովտին կողին վրայ տարաւ, ուր գոգաւորութիւնը աւելի մեղմ էր քան մէջտեղը:

Զուտ ոսկին ու արծաթը, ծիրանին ու պաղպաղուն սպիտակը, լուսացնցող ու պայծառ հնգկական փայտը, թարմ զմրուխտը այն պահուն երբ կը կոտորի, ասոնք ամէնքն ալ գոյնի մասին կը յաղթուէին այն հովիտին խոտէն ու ծաղկէն, ինչպէս նուազը կը յաղթուի առաւելէն: Բնութիւնը սակայն միայն երփնանկարած չէր հոն, այլ և ցաներ սփռեր էր հազար հոտերու անուշութիւնը, մեզի անծանօթ բաղադրութեամբ մը: Տեսայ

հոն հոգիներ, որոնք խոտերու և ծաղիկներու վրայ նստած, Ողջ յեր րազուհի, կ'երգէին, և հովտին գոգաւորութեանը պատճառաւ զուրսէն չէին երեւար:

— Սա քչիկ մը արեւն ալ իր բոյնը չմտած, սկսաւ մեզ տանող Մանաուացին, մի փափաքէք որ ձեզ անոնց քովը տանիմ: Աւելի լաւ պիտի նշմարէք շարժումներն ու դէմքերն անոնց ամենուն այս ժայռէն, քան թէ հովտին մէջ անոնց միջեւ ըլլայիք: Այն որ աւելի բարձր է նստած և կարծեւ կուտայ թէ իր պարտքը անհոգացեր է ընել, և բերանը չի բանար ուրիշներուն երգերուն, Ռոտուլֆ⁸ կայսրն է, որ կրնար Խաալիան սպաննող վէրքերը բռնել, այնպէս որ եթէ ուրիշ մը ուզէ իսկ պարմանել, ալ ուշ է: Միւսը⁹ որ կարծես զանի կը մխիթարէ, կառավարեց երկիրը՝ ուր կը բղիթ ջուրը զոր Մոլտափա Էլպայի մէջ, և Էլպա ծովը կը թափէ: Օդլաքերոս¹⁰ կոչուեցաւ, որ խանձարապատ՝ շատ աւելի ընտիր իշխան մը եղաւ՝ քան իր Վինչիխուոս չափահաս որդին, որ կը սնանի զատարկութեամբ և զեղխութեամբ: Եւ այն Քիթիկը¹¹ որ կարծես մտերմօրէն խորհուրդէ և նստեր հետն անոր՝ որ այնքան քաղցր գէմք մը ունի¹², մեղաւ

փախչելով և շուշանն ազարտելով¹³։ Նայե-
 ցէ՛ք հոն, ինչպէս կուրծքը կը բախէ։ Տե-
 սէ՛ք միւսը՝¹⁴ որ հառաչելով՝ ձեռքը այտին
 անկողին է ըրեր։ Հայրն ու աներն են ա-
 նոնք¹⁵ Թրանսայի չարիքին . գիտեն անոր
 ախտաւոր ու գարշելի կեանքը . անոր համար
 սայրասուր ցաւ մը կը խոցէ զիրենք։ Ա՛ն¹⁶
 որ այնքան յաղթանդամ կը թուի և կ'երգէ
 միաբան մեծաքթին հետ, քաջակորով եղաւ
 ամէն բանի մէջ։ Եւ եթէ անկէ վերջը թա-
 զաւոր մնացած ըլլար երիտասարդը՝¹⁷ որ
 անոր ետեւը կը նստի, քաջութիւնը՝ անշուշտ՝
 անցած կ'ըլլար ամանէ աման¹⁸ . ինչ որ չի
 կրնար բուռիլ միւս ժառանգներուն համար։
 Յակոբոսի և Ֆէտէրիքոյի ձեռքն են թագա-
 ւորութիւնները՝ բայց ոչ ոք ստացած է լա-
 ւագոյն ժառանգութիւնը¹⁹։ Մարդկային առա-
 քինութիւնը քիչ անգամ շառաւիղներուն մէջ
 կը բողբոջէ²⁰ . և զայն պարգեւողը այսպէս
 կ'ուզէ, որպէս զի իրմէ՛ խնդրուի։

Խօսքերս մեծաքթին² համար ալ են, ինչ-
 պէս ոչինչ պակաս և միւսին՝ Պետրոսին ,
 որ անոր հետ կ'երգէ . որուն պատճառաւ կը
 հեծեն Բուլիան և Բրովենցան։ Այնչափ ա-
 ւելի նուաստ է տունկը իր սերմէն²² , որչափ
 աւելի՝ քան Երանուհին ու Մարգարիտը՝

Գոստանցան իրաւունք ունի պարծելու իր
 ամուսնոյն վրայ։ Տեսէք Անգղիոյ Հենրի-
 կոս²³ պարզակենցաղ թագաւորը՝ միջաւորիկ
 նմա՞ծ հոն, ան՝ որ իր ոստերուն մէջ լա-
 ւագոյն բողբոջ մ'արձակեց։ Անիկա որ ա-
 նոնց միջեւ աւելի վարով կը նստի՝ դէպ ի
 վեր նայելով, Գուլիէլմոս մարզպետն է . ո-
 ւուն պատճառաւ Աղեքսանդրիան ու իր պա-
 տերազմը կը լացընեն Մոնֆէրրալոսն ու Գա-
 նալէզը²⁴ » :

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Այսինքն՝ Բրիտանոսի յարութենէն առաջ, երբ դեռ Քաւարան չկար, այլ սուրբ Հայրերուն Լիմպոսը:
2. Քաւ. Գ երգ:
3. Գալիք փրկչին:
4. Ոչ թէ եղեռնագործութիւններ ընելու համար, այլ չունենալու համար երեք սուրբ առաքինութիւնները, հաւատք, յոյս և սէր, պիտի չկարենամ տեսնել զԱստուած.... զոր շատ ուշ, այսինքն՝ մահուընէս վերջ ճանչցայ:
5. Հմմտ. Գթոյիք. Գ երգ:
6. Անկնուք մանուկները:
7. Այսինքն՝ հաւատք, յոյս, սէր: — Միւսները = առաքինութիւնները:
8. Հապապուրդի, Ալպերդոսի հայրը:
9. Օդգաբերոս կամ Օդգաբարոս, Պոհնմիոյ թագաւորը. — Երկիրը, Պոհնմիա, ուր կը բղխի Մոլտավա գետը եւ Էլպայի հետ միանալով ծով կը թափի:
10. Օդգաբերոս՝ դեռ պղտիկ՝ շատ աւելի առաքինի ու ճարտար գտնուեցաւ տէրութիւնը կառավարելուն մէջ՝ քան իր չափահաս որդին:
11. Nasetto. Գաղղիոյ փելիպպոս Գ.ը հայր փելիպպոս

Գեղեցիկն. Nasetto կը կոչէ, քիթը (naso) փոքր ըլլալուն համար:

12. Արրիկոյ Գ, Շամբանեայի կոմսը և Նաւարրայի թագաւորը:

13. Փիլիպպոս Գ, նաւական պատերազմի մը մէջ յաղթուելով Ռուսներէ Տորիայէ, որ էր Արագոնայի Պետրոս Գ թագաւորին ծովակալը, Բերլինեանոյ քաղաքացաւ, ուր և մեռաւ: — Շուշանն աղարտելով, անպատուելով՝ այն պարտութեամբ պատիւը Գաղղիոյ, որուն զինանշանն է շուշան:

14. Արրիկոյ Գ.ը:

15. Փիլիպպոս Գ հայրն էր, և Արրիկոյ Գ աները Փիլիպպոս Գեղեցիկն, քերթողէն հոս Զարիք Ֆրանսայի կոչուած, վասն զի չար թագաւոր մը եղաւ:

16. Վերը յիշուած Արագոնայի Պետրոս Գ.ն է: — Մեծաքիրն ալ կարուստ Ա.ն է, Բուլխայի թագաւորը:

17. Պետրոս Գ չորս որդի ունէր Ալփոնսոս, Յակոբոս, Ֆէտերիքոյ և Պետրոս. Ալփոնսոս՝ անդրանիկը յաջորդեց իր հօրը Արագոնայի թագաւորութեան մէջ, և վեց տարի վերջը անորդի մեռաւ... Թագաւորը մնացած ըլլար Խոսքը կը նշանակէ երկար ժամանակ քաղաքի մնացած ըլլար, և այլն:

18. Այսինքն՝ հօրմէն՝ որդւոյն, թագաւորէն թագաւորին:

19. Հօրը առաքինութիւնը, քաջութիւնը:

20. Հօր մը առաքինութիւնը քիչ անգամ թոռնեւորուն մէջ կը բողբոջէ. Աստուած այսպէս կուզէ, որպէս զի չըսենք թէ առաքինութիւնը արիւնէն կու գայ, ու խնդրենք Աստուծմէ:

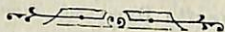
21. Այսինքն է՝ Վարուստ Ա.ին, ինչպէս նաեւ Պետրոս Գ.ին. որուն պատճառաւ Բուլխան ու Բրովեն-

ցան կ'ողբան զէշ վարչութեանն համար անոր կարու-
լոս Բ որդւոյն:

22. Կարոլոս Բ, (տունկ բառով բացատրուած) այն-
քան նուաստ է, նուազ առաքինի է իր հօրմէն՝ Կա-
րոլոս Ա.էն (սերմ բառով բացատրուած), որքան ա-
ւելի իրաւունք ունի պարծելու Գոսդանցա իր ամուս-
նոյն Պետրոս Գ.ի վրայ՝ քան Երանուհի և Մարգարիտ
իւրենց ամուսնոյն կարոլոս Ա.ի վրայ: Բսել կ'ուզէ.
Կարոլոս Բ այնքան նուազ առաքինի եղաւ քան Կա-
րոլոս Ա.ը, որչափ Կարոլոս Ա. գերազանց եղաւ ըն-
տանեկան առաքինութեան մէջ քան Պետրոս Գ.ը:

23. Իր Պարոնները Լայկեսդերի կոմսը գլուխ ունե-
նալով ապստամբեցան, յաղթեցին իրեն ու բանտար-
կեցին: Բայց իր Եդուարդ որդին, յաղթելով ապրա-
տամբներուն, ազատեց զինքը, և կրկին գահը բարձրա-
ցուց: Ասոր համար է որ կ'ըսէ քերթողը թէ իր ճիւ-
ղերուն մէջ լաւագոյն բողբոջ մ'արձակեց:

24. Գուլիէլմոս մարգալետ Մոնֆերրադոյի՝ մատ-
նութեամբ բռնուելով Ալեքսանդրիա տէլլա Բալիա
(Լոմպարտիա) քաղաքին բնակիչներէն՝ երկաթէ վան-
դակի մը մէջ դրուեցաւ, ուր և մեռաւ 17 ամիս վերջը,
1292ին: Որուն համար Մոնֆերրադոյի ու Գանափէզի
բնակիչներուն և Ալեքսանդրացիներուն միջեւ երկայն
ու գառն պատերազմներ տեղի ունեցան:

Ո Ի Թ Ե Ր Ո Ր Գ Ե Ր Գ

Էր արդէն այն ժամը՝¹ որ նաւաւարնե-
րուն սրտին մէջ կ'արթնցընէ փափաքը, և
հոգին ի գուծ կը շարժէ այն օրը՝ ուր ըսած
են քաղցր բարեկամներուն մնաս բարովը.
էր այն ժամը՝ ուր նոր ուղեւորը սիրտը խոց
կը զգայ՝ եթէ լսէ հեռուէն զանգակին ձայնը՝
որ կարծես օրհասական օրը կու լայ. երբ
ևս սկսայ ալ բան չլսիլ², և տեսայ հոգի-
ներէն մին՝ որ ձեռքով ունկնդրութիւն կը
ինչորէր: Հասաւ ու երկու ձեռքը վեր բար-
ձրացուց, աչքերը զէպ ի արեւելք սեւեռե-
լով, իբրեւ թէ ըսէր Աստուծոյ. «Քու վրայ
միայն կը մտածեմ»:

«Զքեղ յառաջ քան զվախճան լուսոյ³»
երդն անանի բարեպաշտօրէն ելաւ անոր

բերնէն և այնպէս քաղցր շեշտերով, որ ինք-
զինքս մոռցնեն և տուաւ ինծի: Եւ միւս հո-
գինները յետոյ քաղցրորէն և ջերմեանդորէն
ամբողջ երգին մէջ անոր հետեւեցան՝ աչ-
քերնին գէպ ի վերին գունտերը բարձրա-
ցուցած: Աչքերդ լաւ սեւեռէ, ո՛վ ընթերցող,
ճշմարիտին վրայ, վասն զի քօղը այնչափ
նուրբ է հիմա, որ զիւրաւ կարելի է թափան-
ցել անոր մէջը: Տեսայ յետոյ այն ազնուա-
կան բանակը՝ որ լսիկ վեր կը նայէր. կար-
ծես թէ սպասելով տմայն ու խոնարհ: Եւ
տեսայ երկու հրեշտակներ՝ որոնք կ'իլլէին
բարձունքէն և կ'իջնէին վար երկու հրաշէկ
սուրերով, որոնք խորտակուած էին և ա-
ռանց սայրի⁴: Անոնց զգեստները՝ կա-
նանչ⁵ նման նորաբուսիկ տերեւիկներու՝ կը
ծածանէին անոնց ետեւը՝ ծեծուած կանանչ
փետուրներէ: Մէկն եկաւ մեզմէ բէշ մը
վերով կեցաւ, և միւսը զիմացի ափունքը իջաւ,
այնպէս որ հօգինները անոնց միջեւ մնացին:
Լաւ կը նշմարէի անոնց մէջ խարտեաշ գլուխ-
նին, բայց գէմքերնին աչքը կը շրայցնէր,
ինչպէս զօրութիւն մը կը յաղթահարուի
մեծագոյն զօրութենէ մը:

— Երկուքն ալ Մարիամու օթարանէն
կու գան, ըսաւ Սորտէլլոյ, պահպանելու

համար հովիտը օձին գէմ որ ահա գալու
վրայ է:

Եւ ես՝ որ չէի գիտեր թէ որ ճամբէն
պիտի գայ՝ չորս կողմն դարձայ, և գացի՝
սարսափէս սառած՝ սեղմօրէն կպայ հաւա-
տարիմ ուսերուն: Այն ատեն Սորտէլլոն .
« Իջնենք արդ այն մեծ ստուերներուն մէջ
և անոնց հետ պիտի խօսինք, անոնք քեզ
տեսնելուն պիտի շատ ուրախանան »:

Հազիւ երեք քայլ ըրի, կարծեմ, և ինք-
զինքս վարը գտայ, և տեսայ մէկը որ միայն
ինծի կը նայէր, իբրեւ թէ զիս ճանշնալ
ուզէր: Էր այն ժամը՝ ուր օդը կը մթնէր,
բայց ոչ այնքան՝ որ անոր և իմ աչքերուն
միջեւ՝ կարելի չըլլար նշմարել ինչ որ ա-
ռաջ չէր տեսնուեր⁶: Ինքը ինծի սկսաւ
զալ, և ես իրեն սկսայ երթալ: Ո՛վ Նինոյ⁷,
ազնիւ գատաւոր, որչափ ուրախացայ, երբ
տեսայ որ մեղաւորներուն մէջ չէիր: Անվերջ
սիրալիր ողջոյններ փոխանակեցինք իրա-
րու. յետոյ հարցուց.

— Ո՞րչափ ատեն է որ եկեր ես լերան
ստորոտը հեռաւոր ջուրերուն⁸ մէջէ:

— Ո՛հ, ըսի անոր, տխուր տեղերէ է
որ եկայ այս առաւօտ, և առջի կեանքին
մէջ եմ, թէեւ այսպէս ճասրօրկելով միւսը⁹
կը վաստակիմ:

Եւ երբ իմ՝ պատասխանս լսեցին, Սորատելոյ և ինքը ետ քաշուեցան՝ յանկարծակի սարսափահար եղող մարդոց պէս։ Մէկը Վիրգիլիոսին զարձաւ, և միւսը մէկինն որ հոն նստեր էր, գոչելով. « Օհ, Գուրբատոյ ¹⁰, եկուր տես ինչ որ Աստուած ուզեց իր շնորհքովը ¹¹ » :

Յետոյ ինծի դառնալով. « Այն եղական երախտագիտութեան համար՝ զոր կը պարտիս անոր՝ որ այնպէս կը ծածկէ իր առաջին ինչու համարը ¹², զոր կարելի չէ հետազօտել, երբոր ընդարձակ կոհակնեւրէն անպին ըլլաս, ըսէ Յովհաննայիս ¹³, որ ինծի համար աղօթքներ ուղերձէ հոն՝ ուր անմեղներուն կը լսուի։ Չեմ կարծեր որ իր մայրը՝ ¹⁴ ալ սիրէ զիս, քանի որ փոխեց ճերմակ քօղը, որուն պիտի բաղձայ նորէն՝ եղկելին։ Անով շատ դիւրաւ կը հասկըցուի թէ կնոջ մէջ սրչափ կը տեսէ սիրոյ կրակը, եթէ աչքը ու գգուանքը ստէպ չլառեն զայն։ Իժը՝ ¹⁵ զոր Միլանեցին իր վահանին վրայ կը կրէ՝ այնքան գեղեցիկ թաղում մը պիտի չընէ անոր, ինչպէս պիտի ընէր Կալլուրայի աքաղաղը » :

Այսպէս կ'ըսէր, զէմքին վրայ ապաւուրուած ցուցնելով այն սուրբ նախանձաւու-

րութիւնը, որ չափաւորապէս կը բորբոքի սրտին մէջ։ Անձկստ աչքերս միշտ զէպ ի երկինք կը վազէին, հոն ուր աստղերն աւելի յամբընթաց են՝ ինչպէս են անիւի մը առանցքին ամենամօտ մասերը։

Եւ առաջնորդս. « Որեանկ, ինչ կը նայիս վերը »։ Եւ ես անոր. « Այն երեք աստղերուն, որոնցմով բեւեռը այս կողմէն բոլորովին կը վառի »։ Եւ ան ինծի. « Փայլուն չորս աստղերը՝ որ այս առտու կը տեսնէիր, հոն վարն են հիմա, և ասոնք բարձրացած են հոն՝ ուր որ անոնք էին »։

Երբոր ան կը խօսէր, Սորատելոյ իրենք քաշեց զանիկա և ըսաւ. « Ահաասիկ մեր ոսոխը », և մատը տնկեց, որ անոր նայի։

Այն կողմը՝ ուր փոքրիկ հովիտը ափունք չունէր՝ օձ մը կար, թերեւս ան որ դառն պտուղը Եւային տուաւ։ Խոտին ու ծաղկին մէջէ կու գար անիծեալ սողունը, երբեմն երբեմն գլուխը զէպ ի կոնակը զարձընելով և լզելով՝ ինչպէս անասունը որ ինքզինքը կը մաքրէ։ Ես չտեսայ որով չեմ կրնար ըսել թէ ինչպէս սրացան հրեշտակները, բայց լաւ տեսայ որ երկուքն ալ կը սաւառնէին։ Կանանչ թռչունքն օդին ճեղքուիլն իմանալով՝ փախաւ օձը, և հրեշտակները

զուգաթռիչ վեր տեղերնին դարձան։ Ստուե-
րը՝¹⁶ որ էր Գատաուորին մօտեցած՝ երբ կան-
չեց, բոլոր այն յարձակման ատեն աչքը
վրայէս չվերցուց։

— Զահը որ քեզ վեր կը տանի, իցիւ
գտնէր քու անձնիշխան կամքիդ մէջ այնքան
մոմ որքան կարենոր է հասնելու համար
մինչեւ վերջին զաղաթը, սկսաւ ան. եթէ
ստոյգ լուր մը ունիս վաշտիմակրայի¹⁷ և
կամ մերձակայ տեղերուն վրայով, ըսէ
ինձի, վասն զի ես մեծ էի հոն, և անունս
էր Գուրրատոյ Մաշաօբինա. երէցը չեմ, բայց
անկէ սերեցայ. սէրը՝ զոր տածեցի հանդէս
իմիններու՝ կը մաքրուի¹⁸ հոս։

— Ո՛հ, ըսի անոր, երբեք ձեր քաղաք-
ները չեմ գացած. բայց ո՞ր մարդաբնակ տեղ
է համօրէն Եւրոպայի մէջ՝ ուր անոնք ծա-
նօթ չըլլան։ Համբաւը որ պատիւ է ձեր
տանը, կը հռչակէ տէրերը, կը հռչակէ գա-
ւաոր, այնպէս որ զեռ հոն չգացողն անգամ
գիտէ զայն։ Եւ ես քեզի կ'երգուրնամ,
իցիւ յաջողէի վեր երթայի, որ ձեր աղ-
նուական ընտանիքը չմերկանայ երբեք այն
պատուէն զոր ստացած է առատաձեռնու-
թեամբն ու սուրովը։ Սովորութիւնն ու բնու-
թիւնը անանկ առանձնաշնորհութիւնները

րած են անոր, որ՝ որչափ ալ չարեացապարտ
զուլան¹⁹ աշխարհը մոլորեցընէ, ան մինակ
կը քալէ, անարգելով թիւր ճամբան)։

Եւ ան. « Գնա՛ւ արդ, արեւը եօթն անգամ
չմտած անկողնին մէջ՝ զոր խոյը չորս ոտ-
քերովը կը ծածկէ և կ'ըմբռնէ, այդ ազնուա-
կան զգացումը պիտի գամուի գլխուդ մէջ-
տեղը մեծագոյն գամերով քան ուրիշներուն
ճառերը, եթէ դատաստանին ընթացքը կանգ
չառնէ²⁰ »։

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Իրիկուան ժամը՝ որ նաւավարներուն սրտին մէջ առաջին օրը ուր թողուցեր են հայրենիք ու բարեկամներ, կ'արթնցնէ, և այլն...
2. Երգերը դարձած ըլլալով:
3. Լատինական ժամերգութեան վերջին երգն է, ինչ որ է մեր Եկեւցին:
4. Ի նշան աստուածային արդարութեան և գթութեան:
5. Կանանչը՝ նշանակ է յուսոյ. և հրեշտակները մխիթարել կու գային այն հոգիները:
6. Հեռուէն՝ հեռաւորութեանը պատճառաւ. այսինքն է՝ դէմքերին:
7. Բիզայի վիսգոնդիներէն, թոռ Ուկոլին կոմսին. Սարտենիոյ մէջ կառավարիչ Կալուրայի դատաւորութեան:
8. Տերերիսէն մինչեւ Քաւարան. հմմտ. Բ. երգը:
9. Անմահ կեանքը:
10. Տես վարը 16րդ ծանօթութիւնը:
11. Այսինքն է՝ Աստուած իր շնորհքով ուղեց որ մարդս ողջ գայ մեռելոց ստուերներուն մէջ:
12. Իր գործերուն առաջին պատճառները:

13. Նինոյի մէկհատիկ դուստրը:

14. Երանուհի, դուստր Օպիծծոյ Բ.ի, Կին Նինոյի, մահուընէն յետոյ ամուսնացաւ Գալէածծոյ վիսգոնդիի հետ: — Տանդէի օրով՝ այրինքը սեւ հագնելով՝ գլուխին ճերմակ քողով կը ծածկէին.... որոշեց պիտի Քաղէայ կ'ըսէ, այսինքն՝ քողին, վասն զի շատ լաւ չեն նոր ամուսնոյն հետ:

15. Երկրորդ ամուսնոյն՝ Միլանու վիսգոնդիի զինանշանն էր իժը. իսկ Կալուրայի վիսգոնդիներուն՝ աքաղաղ մը:

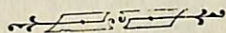
16. Գուրբատոյ, Գոնրատոյ կամ Գորբատոյ Մաւաքինան, կրտսերը, որդի վիլլաֆրանգայի մարզպետ Ֆէտէրիգոյ Ա.ին. երէցը՝ Գորբատոյ Ա. մարզպետ է Մուլացցոյի:

17. Ուր էր Գուրբատոյի հօրը դղեակը:

18. Խիսններուս վրայ այնչափ սէր ունեցայ, որ մոռցայ հոգիս մոռցելու. և այդ կը քառուի հոս...

19. Ոմանք սատանան կը հասկնան, այլք՝ ուրիշ անձեր:

20. Գորբատոյ կ'ուզէ իմացնել Տանդէի, որ ինքն իսկ փորձով պիտի իմանայ ըսածներուն ստուգութիւնը, և այսինքն Մալասքինայի տան առատաձեռնութիւնը, և կը մարզարէանայ, որ եօթը տարի չանցած, պիտի հիւրընկալուի իր մէկ ազգականէն....:

Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ Ե Ր Գ

Հինաւորաց Տիթոնի¹ հարձը կը ճերմկնար
արդէն դէպ ի արեւելք՝ իր քաղցր ամուսնին
բազուկներէն դուրս ելլելով. ճակատը կը
փողփողէր գոհարներով, շարուած ձեռք
այն ցուրտ կենդանիին², որ ագիովը կը
վիրաւորէ մարդերը. և գիշերը՝ այն քայլե-
րէն³ որոնցմով կը բարձրանայ, երկուք
ըրած էր հոն ուր որ էինք մենք, և երբորդն
արդէն թեւը դէպ ի վար կը ծռէր, երբոր ես,
որ Աղամինն⁴ հետս ունէի՝ քունէն յաղ-
թուած՝ գլուխս վար գրի խոտին վրայ հոն
ուր հինգերնիս կը նստէինք:

Այն պահուն երբ առտուն դէմ տխուր
ողբերը կը սկսի ծիծառնիկ⁵, գուցէ ի յի-
շատակ իր առաջին դժբախտութեանց, ու

երբ մեր միտքը, աւելի արձակ միտք ու
նուազ գրաւուած մտածումներէ, իր տեսիլք-
ներուն մէջ գրեթէ գուշակ է. երազիս մէջ
տեսնել կը թուէի ոսկեփետուր արծիւ մը
երկնքին մէջ սաւառնաթեւ, թեւատարած, և
իջնելու մտադիր. և կը թուէր ինծի ըլլալ
հոն ուր Գանիմեդէս⁶ թողլքեց իրենները,
երբ վեհագոյն ատեանն յափշտակուեցաւ: Կը
մտածէի ինքն իրենս. «Ո՛վ գիտէ ասի սո-
վորութիւն ըրեր է հոս խոյանալ, և գուցէ
անարգանք կը համարի իրեն՝ ճապոններովն
որսն ուրիշ տեղէ վեր տանիլը»: Յետոյ կը
թուէր ինծի որ քանի մը շրջաններ ընելով
օդին մէջ, ահաւոր ինչպէս կայծակը կ'իջ-
նէր, ու կը յափշտակէր կը տանէր զիս վեր
մինչեւ հրեղէն գունտը: Հոն ինծի կը թուէր
որ ան ու ես կ'այրէինք, և երազուած հրեհէն
այնպէս զիս կ'եփէր, որ հարկ կ'ըլլար որ
քունն ընդհատուի: Ուրիշ կերպով չէր որ
ցնցուեցաւ Աքիլլեոս, արթուն աչքերը չորս
կողմը պարտցնելով, և ուր ըլլալը չգիտնա-
լով, երբոր իր մայրը շորթելով զինքը Քի-
րոնէն, քուն տեղը զինքը գրկած Սկիրոյ
փոխադրեց, հոն՝ ուրկէ յետոյ առին տարին
զինքն յոյները⁷, ինչպէս ցնցուեցայ ես, երբ
անմիջապէս քունը փախաւ դէմքէս, և տոգու-
նեցայ՝ սարսափէն սառած մարդու մը պէս:

Միտքարիչս քովս էր՝ միայնակ, և արեւը
երկու ժամէ աւելի էր որ ելեր էր, և էր
դէմքս դէպ ի ծով դարձած:

— Չվախնա՛ս, ըսաւ տէրս. վստահացիր
որ լաւ տեղ մըն ենք. մի՛ նուազեցըններ,
այլ աճեցուր կորովդ: Ահա Քաւարանն հա-
սար վերջապէս. ահաւասիկ նշատուարը որ
զայն կը փակէ շուրջանակի. ահա մուտքը
որ խրամատուած կ'երեւայ: Քիչ առաջ՝ օ-
րուան կարապետ արշալոյսին՝ երբ հոգիդ
քու մէջդ կը ննջէր ծաղիկներուն վրայ, ու
րոնցմով զարդարուած է վարը, կին մը եկաւ
ու ըսաւ. «Ես Լուչիան եմ. թոյլ տուր ինծի
որ առնեմ սա քնացողը. այսպէս պիտի
գիւրացընեմ անոր իր ճամբան»: Սորտէլ-
լոն մնաց, միւս աղնուական ստուերներուն
հետ. ան քեզ վերցուց, և երբ լուսցաւ, վեր
բարձրացաւ, և ես իրեն ետեւէն: Քեզ հոս
գրաւ, և նախ իր գեղեցիկ աչքերը ցուցու-
ցին ինծի այն բաց մուտքը. յետոյ ինքն ու
քունը մէկտեղ անհետ եղան»:

Նման մարդու՝ որուն տարակոյսը կը փա-
րատի և իր վախը խրախոյսի կը փոխէ, երբ
ճշմարտութիւնն իրեն կը պարզուի, այսպէս
փոխուեցայ ես. և երբ առաջնորդս զիս ան-
խռով տեսաւ, սկսաւ դէպ ի վեր պատուարը
բարձրանալ, ես ալ ետեւէն:

Ո՛ր ընթերցող, լաւ կը տեսնես գուն թէ ինչպէս նիւթս կը բարձրացնեմ ես. և սաւ կայն մի զարմանար եթէ զայն կ'ամրացնեմ աւելի ճարտարութեամբ: Մօտեցանք. և էինք հոն՝ ուր նախ կը թուէր ինծի թէ խրամատ մ'ըլլայ, նման ճեղքուածքի մը որ պատը կը բաժնէ. ու դուռ մը տեսայ, և տակէն տարբեր գոյներով երեք աստիճան՝ վեր ելլելու համար, և զոնապէս մը՝ որ դեռ ոչինչ չէր ըսեր: Եւ աչքս աւելի և աւելի բանալով, տեսայ զինքը որ բարձրագոյն աստիճանին վրայ նստեր էր, այնպիսի գէմքով մը՝ որ աչքերս շլացուց. և ձեռքը մերկ սուր մ'ուռէր, որ ճառագայթներն այնպէս դէպ ի մեզ կը ցոլացընէր, որ ի զուր աչքերս ստէպ ստէպ անոր վրայ կը դարձընէի⁸:

— Ըսէ՛ք ատկէ, ինչ կ'ուզէք. սկսաւ ըսել ան. «Ուր է առաջնորդը. նայեցէք, վեր դալերնուդ վրայ չզղջայք»:

— Երկնային աիկին մը, տեղեակ այս բաներուն, պատասխանեց վարպետս անոր, քիչ մը առաջ ըսաւ մեզի. «Գացէ՛ք հոն, դուռը⁹ հոն է»:

— Եւ անիկա օգնէ՛ ձեզի յաջողապէս ընելու ձեր ճամբորդութիւնը, վերսկսաւ ազնուագութ զոնապէս. ուրեմն առաջ եկէք դէպ ի մեր աստիճանները»:

Գացինք դէպ ի ստորին աստիճանը, որ էր անանկ յղկուած ու ջինջ մարմարիոնէ. որ ես ինքզինքս անոր մէջ կը տեսնէի ինչպէս որ եմ: Երկրորդը՝ աւելի մութ քան մոյգ ծիրանեգոյն՝ էր անհարթ ու խանձոտեալ քարէ մը. ճաթաւած՝ լայնքովն ու երկայնքովը: Երրորդը՝ որ միւս երկուքին վրայ կեցած էր, պորփուր կ'երեւար ինծի, բայց անանկ փայլակնացայտ, ինչպէս է երակնեւրէն գուրս ցայտող արիւնը: Ոտքերն ասոր վրայ դրած էր Աստուծոյ հրեշտակը, նստելով շեմին վրայ, որ ինծի աղամանդէ քար¹⁰ մը կ'երեւար: Առաջնորդս երեք աստիճաններէն վեր հանեց զիս, որ յօժարութեամբ կը հետեւէի իրեն, ըսելով. «Խնդրէ՛ խոնարհութեամբ որ կղպաքը բանայ»:

Երկուղածութեամբ անոր սուրբ ոտքերուն առջեւ նետուեցայ. աղաչեցի որ գլխայ ու բանայ ինծի, բայց նախ երեք անգամ կուրծքս բախեցի:

Սուրին ծայրովը եօթը Մ¹¹ գծեց ճակատիս վրայ, և, «Երբ ներսն ըլլաս, ջանա՛ լուալ այս վէրքերն» ըսաւ:

Մոխիրի կամ չոր հողի գոյնն¹² ունէր իր զգեստը, որուն տակէն երկու բանալի հանեց: Մէկը ոսկի էր, միւսը արծաթ¹³. նախ

ձերմակով, յետոյ գեղինով բացաւ դուռը՝
ու զիս գոհ ըրաւ:

— Ամէն անգամ երբ այս բանալիներէն
մին շփովի և լաւ չգտնայ կղպաքին մէջ,
ըսաւ ան մեզի, այս մուտքը չի բացուիր:
Մէկն աւելի պատուական է⁴. բայց միւսը
մեծ ճարտարութիւն ու հանճար կ'ուզէ բա-
նալէ առաջ, վասն զի հանգոյցը քակողն
ան է: Պետրոսէն առի զանոնք, և ըսաւ ինծի,
որ սխալիմ աւելի դուռը բանալուն մէջ քան
թէ զայն փակ պահելուն¹⁵, միայն թէ մե-
ղաւորները ոտքս իյնան »:

Յետոյ հրեց նուիրական զրան թեւը, ըսե-
լով. « Մտէք. բայց կ'ըսեմ ձեզի, որ ով
որ ետեւ կը նայի, դուրս կը գտնայ »:

Եւ երբ նուիրական զրան ծայրերը՝ շի-
նուած հնչուն և ամրակուռ մետաղէ՝ ծղիւնի-
ներուն մէջ թաւալեցան, չշառաչեց այնպէս,
և ո՛չ այնպէս մոնչեց Տարպէան, երբ շուպեցին
իրմէ բարի Մետեղղոսը¹⁶, որով մերկ կու-
ղոպուտ մնաց: Ես ուշադրութեամբ դարձայ
զէպ ի առաջին ճոնչիւնը¹⁷. և կը կարծէի
« Զքեզ Աստուած գովարանեմք » երգը ըսել
քաղցրանուագ ներդաշնակութեամբ:

Ինչ որ կը լսէի՝ միեւնոյն տպաւորու-

թիւնը կ'ընէր վրաս, ինչ տպաւորութիւն որ
կ'ընէ մարդուս վրայ երբ երգիտնի ընկերա-
կցութեամբ երգ մը կը լսէ, որուն բառերը
մերթ կը լսուին և մերթ չեն լսուիր:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Որդի Լաւոմեղոնի և ամուսին արշալոյսին. հարձ հաւասարազօր է հոս կնոյ:
2. Ոմանք ձուկը կը համարին, ոմանք օձը, և ուրիշներ կարիճը:
3. Գիշերը՝ անձնաւորեալ է հոս. իր ընթացքը կը նկատուի աստղերուն ընթացքին նման. կ'ելլէ մինչեւ զենիթ, և անկէ կ'իջնէ մինչեւ արեւմտեան հորիզոնը. գիշերահաւասարի ատեն գիշերն իր ընթացքը կը կատարէ շուրջ 12 ժամերու մէջ. վեց ժամի մէջ կ'ելլէ, վեց ժամի մէջ կ'իջնէ: Ուրեմն այն քայլերը՝ որոնցմով գիշերը կը բարձրանայ՝ գիշերուան առաջին վեց ժամերն են, այսինքն է՝ յետ միջօրէի ժամը վեցէն մինչեւ կէշ գիշեր. անոնցմէ երկուքն ըրած էր, և երրորդն ընելու վրայ էր. Գաւարանին մէջ ժամը 9ին էր երեկոյեան:
4. Այսինքն՝ մարմինը:
5. Կ'անարկէ առասպելը Փիլոմելայի, որ ըստ Պրոբոսի, Լիբանիոսի և Ստրաբոնի, Տիծառնիկ փոխուեցաւ. տես Քաւ. ԺԸ երգ:
6. Կ'անարկէ առասպելը Գանիմեդէսի՝ Իդա լեռան վրայ, ուր Գանիմեդէսի ծնողքը թողլիք եղան իրմէ, վասն զի Արամազդ զինքն արծիւ փոխելով՝ յափշտակեց տարաւ Աստուածներուն վեհագոյն ատենանը:

7. Ոգիսեւս և Դիոմեդէս, դէպ ի Տրոյիոյ պատեւրազմը:

8. Նայելու, դիտելու համար, բայց չէի կրնար, վասն զի կը շլացներ:

9. Այս գուռը խորհրդանշան է խոստովանութեան. առաջին աստիճանը՝ ջինջ մարմարէ՝ կը նշանակէ անկեղծութիւնը՝ որով պէտք է խոստովանիլ մեղքերը. երկրորդը՝ մութիկ ու ճաթուած, կը նշանակէ զղջումը որով սրտին հին կարծրութիւնը կը խորտակուի. երրորդը՝ կարմիր նման պորփուրի, աստուածային սէրն է, որ բոցի մը պէս պէտք է վառի ապաշխարողին սրտին մէջ:

10. Որուն վրայ հիմնուած է կաթուղիկէ եկեղեցին:

11. Եօթը Մ գրերը կը նշանակեն եօթը մահացու մեղքերը. Տանդէն P գրած է, վասն զի խալիքէն Peccato կ'ըսեն մեղքին:

12. Նշանակ ապաշխարութեան:

13. Ոսկին՝ նշանակ եկեղեցական իշխանութեան. արծաթը՝ նշանակ կարեւոր գիտութեան բարի քահանային:

14. Ոսկին:

15. Աւելի ողորմած ըլլամ, քան խիստ:

16. Լ. Կեկիլիոս Մետեղղոս տրիբունը, որուն յանձնուած էր պահպանութիւնն հասարակաց գանձին Տարպեան ժայռին ներքեւ: Երբ Յուլիոս Կեսար Հռովմ դարձաւ, ուզեց տիրանալ գանձին. բայց Մետեղղոս դէմ դրաւ, և Կեսար յաջողեցաւ իր որոշմանը մէջ սպառնալիքով և բռնութեամբ ջախջախելով ժայռն ու դռները ահագին ճանչիւնով:

17. Այ դէպ ի ետեւ, հակառակ հրեշտակին պատուէրին, այլ դէպ ի առաջ, ներսէն լսած աղմուկը:

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

Երբ ներս մտանք շեմէն զրան, որ ժան-
գոտած էր հողիններուն ապիրատ սէրէն¹,
որ թիւր ճամբան ուղիղ կ'երեւցընէ, հանած
ձոնչիւնէն իմացայ որ փակուած էր. և եթէ
աչքերս անոր դարձուցած ըլլայի, ի՞նչ ար-
ժանի չքմեղանք պիտի գտնէի սխալումիս:
Վեր կ'ելլէինք ճեղքուած ժայռի մը մէջէն՝
որ երկու կողմէն ալ կը շարժէր, նման ա-
լիքին որ կը փախչի ու կը մօտենայ:

— Հոս քիչ մը ճարտարութիւն պէտք
է բանեցնել, սկսաւ առաջնորդս, մօտենա-
լով մերթ հոս և մերթ հոն այն կողմին որ
կը հեռանայ:

Եւ ասի անանկ զանդաղցուց մեր քայ-
լերը՝ որ լուսնին մահիկը իր պառկելու տեղը

հասաւ, մինչ մենք դեռ այն ծակէն դուրս չէինք պրծած. բայց երբ ազատեցանք ու բացը ելանք հոն ուր լեռը դէպ ի ետեւ կը հակի, ես յոգնած, և երկուքնիս անստոյգ մեր ճամբուն վրայով, կանգ առինք դաշտի մը մէջ՝ որ աւելի ամայի էր քան անապատի ճամբաները:

Իր եզրէն՝ որ սահման է պարապին՝ մինչեւ ոտքը բարձրաբերձ ժայռին՝ որ կը բարձրանայ միշտ, երեք անգամ պիտի չափէր մարդկային մարմինը²: Եւ որչափ որ աչքս կընար հասնիլ՝ ըլլայ դէպ ի ձախ ըլլայ դէպ ի աջ, այս շրջանակը հաւասար կ'երեւար ինծի: Դեռ մեր ոտքերը չէին դէպ ի վեր շարժած, երբ ես նշմարեցի որ ներքին ժայռը՝ որուն վրայ կարելիութիւն չկար ելլելու՝ վճիտ մարմարէ էր, և զարդարուած այնպիսի քանդակներով, որ ոչ միայն Պոլիկէտոս³, այլ և բնութիւնն ինքնին պիտի յաղթուէր:

Հրեշտակը՝⁴ որ երկիր իջաւ՝ հրովարտակովը շատ տարիներէ ի վեր արտասուագին խնդրուած խաղաղութեան, որ բացաւ երկինքն իր երկայն արդեւեքէն, անանկ ճշգրիտ քանդակուած կ'երեւար հոն մեր առջեւ և այնպիսի անուշ կեցուածքով մը, որ չէիր կարծեր թէ լուռ մունջ պատկեր մ'ըլլայ:

կարելի էր նոյն իսկ երդուննալ որ « Ողբոյն » կ'ըսէր ան, վասն զի հոն ներկայացուած էր ս'ն⁵ որ վեհագոյն սէրը բանալու համար վարձուց բանալին. և իր կեցուածքին մէջ վրոշմուած էին այս բառերը. « Ահաւս, «իկ կամ աղախիկ Տեառն», այնպէս բնական, ինչպէս պատկեր մը մոմին վրայ կը կնքուի:

« Միտքդ միեւնոյն տեղը մի սեւեռներ », ըսաւ քաղցր վարպետը, որ բռնած էր զիս այն կողմէն՝ ուր մարդիկ իրենց սիրտը ունին: Այն ատեն դէմքս վարձուցի ու տեսայ Մարիամին ետեւէն դէպ ի այն կողմը՝ ուր էր ան որ զիս կը շարժէր, ուրիշ պատմութիւն մը ժայռին վրայ քանդակուած. ուստի վիրգիլիոսի միւս կողմը անցնելով, մօտեցայ, որպէս զի աւելի լաւ տեսնեմ: Միեւնոյն մարմարին մէջ քանդակուած էր հոն սայլն ու եզները՝ որոնք սուրբ տապանակը կը քաշէին, քանդակ մը որ չյանձնուած պաշտօնը ահաւոր կ'ընէ⁶: Առջեւ բազմութիւն կ'երեւար, ամէնքը եօթը դասի բաժնուած, որոնք երկու զգայարանքներէս մէկուն ըսել կուտային. « Կ'երգեն ». միւսին՝ « Չեն երգեր »: Նմանապէս, խունկերուն ծուխին համար որ հոն ներկայացուած էր, աչքերն ու ռնգունքը այոյն ու ոչին համաձայն չէին:

Հոն նուիրական անօթին առջեւէն կ'երթար խոնարհ սաղմոսերգուն Դաւիթ, կաքաւելով՝ զգեստները վեր հանգրիծած, և իր այն զիւրքին մէջ էր ան աւելի կամ նուազ քան թագաւոր⁷։ Գիւմացը՝ մեծ պալատի մը պատուհանին քով կեցած կը նայէր Մեղքով՝ արհամարհոտ ու տխուր կնոջ մը պէս։ Կեցած տեղս թողուցի, աւելի մօտէն տեսնելու համար պատմութիւն մը՝ որ Մեղքովին հաւեէն ջինջ կուճին վրայ կը նշողէր։ Պատմաբանուած էր հոն փառքը հռովմէական իշխանին⁸, որուն քաջութիւնը զրդեց Գրիգորն իր մեծ յաղթանակին։ Տրայանոս կայսեր վրայ կը խօսիմ, և այրի մը անոր ձիուն սանձը բռնած էր, արցունքներու և ցաւերու մէջ։ Չիաւորներու խումբ մը խոնուած կ'երեւար անոր շուրջը, և ոսկի արծիւները⁹ կարծես հովէն կը ծածանէին անոր գլխուն վերեւ։ Եղկելին անոնց ամենուն միջեւ կ'ըսէր կարծես. «Տէր, վրէժխնդիր եղիր որդւոյս՝ որ մեռած է, որուն համար կը վշտագնիմ»։ Եւ Տրայանոս կը պատասխանէր. «Սպասէ ուրեմն դարձի»։ Եւ ան՝ նման մէկուն, որուն մէջ ցաւը կը յորդէ. «Տէր իմ, եթէ դուն չգառնան»։ Եւ Տրայանոս. «Յաջորդս պիտի խնդրէ վրէժդ»։ Եւ կինը՝

«Ուրիշին բարեքը քեզի ի՞նչ օգուտ, եթէ դուն քուկդ կը մոռնաս»։ Եւ կայսրը. «Քաջաւելուէ՛, չմեկնած՝ պէտք է պարտքս կատարեմ. արդարութիւնը կ'ուզէ և գուժը զիս կը կեցընէ»։

Ան՝ որ երբեք նոր բան չտեսաւ¹⁰, ստեղծեց այս տեսանելի լեզուն¹¹, տարօրինակ մեղի համար, վասն զի հոս չի գտնուիր։ Մինչդեռ կը զուարճանայի ես նկատելով այնքան խոնարհութեան օրինակները, և զի զարձեալ արուեստաւորը այնպէս սիրուն քանդակեր էր զանոնք.

— Ահաւասիկ հոս բազմութիւն մը, բայց զանդաղօրէն կը քաւեն, կը մրմնջէր քերթողը. ասոնք մեզ վերագոյն աստիճանները պիտի տանին։

Աչքերս որ ուշադիր էին նայելու՝ տեսնելու համար նորութիւններ որոնց կը տեսնէի, անդանդաղ զարձան դէպ ի անիկա։ Չեմ ուզեր, սակայն, ընթերցող, որ վհատիս բարի առաջադրութիւններուդ համար, տեսնելով թէ ի՞նչպէս կ'ուզէ Աստուած որ պարտքը հատուցուի։ Մի նայիր չարչարանքին ձեւին. մտածէ՛ յաջորդը, մտածէ՛, որ որչափ ալ չարագոյն ըլլան, մեծ վճիռէն անդին չեն կրնար անցնիլ¹²։

Սկսայ ես. «Վարպետ, ինչ որ կը տեսնեմ՝ ան գէպ ի մեզ շարժողները չեմ կարծեր որ մարդիկ ըլլան, և չեմ ալ դիտեր ինչ են, այնչափ աչքս կը խաբուի»:

Եւ ան ինծի. «Անոնց շարժարանքին ծանր հանգամանքը զանոնք գետին կը հակէ, այնպէս որ իմ աչքերս ալ նախ և առաջ կռիւններ ունեցան: Բայց աչքդ սեւեռէ՛ հոն, և որոշէ՛, թէ ինչ է որ կը թաւալի այն քարերուն ներքեւ. կրնաս արդէն տեսնել թէ ինչպէս իւրաքանչիւրը կը ճզմուի»:

Ո՛վ ամբարտաւան, ողորմելի ու ապիկար քրիստոնեաներ, որ՝ տկար՝ մտքի աչքով, վստահութիւն ունիք յետո ընդդէմ քայլերնուդ վրան, չէ՞ք տեսներ դուք, որ մենք որդեր ենք՝ ծնած կազմելու այն հրեշտակային թեթեռնիկը՝¹³ որ կը թռչի գէպ ի արդարութիւն առանց պաշտպանութեան: Ինչո՞ւ համար ուրեմն կը հպարտանայ ձեր հողին. վասն զի պակասաւոր միջատներ էք, նման որդերուն՝ որոնց կազմութիւնը թերի է:

Ինչպէս վեր բռնելու համար տախտակամած մը կամ տանիք մը՝ մոյթի տեղ երբեմն պատկեր մը կը տեսնուի՝ ծունկերը կուրծքին միացուցած, որ թէև ճշմարիտ չէ՝

բայց տեսողին մէջ ճշմարիտ ցաւ մը կը ծնուցանէ, այսպէս եղած տեսայ ես զանոնք՝ երբ ուշադրութեամբ նայեցայ: Իրաւ է որ, ծնած էին աւելի կամ նուազ, իրենց ունեցած աւելի կամ նուազ բեռան համեմատ. և անիկա՝ որ աւելի համբերատար կ'երեւար, լալով կ'ըսէր կարծես. «Ալ չեմ կրնար»:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ֆ

1. Ըսել կ'ուզէ որ մարդոց անկարգ սերերուն համար՝
չառ չբացուելով՝ Քաւարանին դուռը՝ ժանդոտեր է:

2. Այսինքն է՝ արտաքին եղբին, ուրկէ անդին վիհ
է, և ժայռին միջեւ եղած միջոցը լայն էր մարդու մը
երեք անգամ երկայնութեանը չափ, որ է ըսել 5 մե-
դրի պէս բան մը:

3. Անուանի քանդակագործ:

4. Հրեշտակը՝ որ աւետիս բերելով Ս. Կուսին, եր-
կիր իջաւ ի վաղուց ըղձացուած խաղաղութեան հրո-
վարտակովը, և նոյն խաղաղութիւնը բացաւ մարդոց
առջեւ երկինքը, այնչափ ատեն արգիլուած ըլլալէն
ետքը, այսինքն է՝ Ադամայ մեղանշելէն ի վեր:

5. Ս. Աստուածածին. շարժեց աստուածային սէրը
որ զԹայ մարդոց վրայ:

6. Կ'ակնարկէ Ողայի դէպքը. հմմտ. Բ. Թագ. Զ:

7. Աւելի քան Թաղաւոր՝ բոլորովին յԱստուած
յափշտակուած ըլլալուն համար. նուազ քան Թագա-
ւոր՝ արքայական մեծվայելչութեան անվայելուչ դիրքի
մէջ գտնուելուն համար, կամ՝ ինչպէս որ կ'ուզես հասկը-
ցիր:

8. Քանի մը հին գրիչներ կը պատմեն որ սուրբ
Գրիգոր Մեծն, նկատելով Տրայանոսի նշանաւոր առա-

քինութիւնները, այնչափ աղաչեց Աստուծոյ որ զինքը
յաւիտենական պատժէ աղատէ, որ վերջապէս աստուա-
ծային գլխութիւնը զիջաւ իր աղաչանքին: Բայց առա-
պել է... անշուշտ:

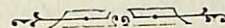
9. Հոռովական դրօշակին:

10. Այս պատկերներուն հեղինակը ինքը Աստուած
է որ երբեք նոր բան չտեսաւ, վասն զի ամէն բան ի
յաւիտենից տեսած է:

11. Պատկերներ որոնք տեսականօրէն, յայտ յայտնի
կը խօսին:

12. Մտածէ որ որչափ ալ ահաւոր ըլլան, վերջա-
պէս վախճան մ'ունին:

13. Այսինքն է՝ հոգին, որ պիտի երթայ դատաւո-
րին առջեւ՝ առանց իր մեղքերը ծածկել կարենալու:

Ժ Ա Ե Ր Գ

«Ո՛վ Հայր մեր որ երկինքն ես, ոչ թէ պարփակեալ, այլ մեծագոյն սիրոյն համար զոր կը տածես հանդէպ վերին առաջին արարածներուն, գովեալ ըլլայ անունդ ու զօրութիւնդ ամէն արարածէ, ինչպէս որ վայել է գոհութիւն մատուցանել բարեգութ խմած տութեանդ: Գայ մեր վրայ թագաւորութեանդ խաղաղութիւնը, վասն զի մենք մեզմէ մեր բոլոր ջանքով չեն կրնար երթալ անոր՝ եթէ ան չգայ: Ինչպէս որ հրեշտակներն իրենց կամքը կը զոհեն քեզի, ովսանես երգելով, նոյն նմանակ մարդիկ ալ իրենցը զոհեն: Տուր մեզի ամենօրեայ մանանան, առանց որուն գոհակ այս անապատին մէջ՝ յետս ընդդէմ կ'երթայ ով որ կը ջանայ աւելի»

յառաջեւ. և ինչպէս որ մենք կը ներենք իւրաքանչիւրին՝ չարիքը զոր կրած ենք, դուն ալ ներէ՛ մեզի, մարդասէր, և մի նայիր մեր արժանիքին: Մեր զօրութիւնը որ ոչինչով կը լքանի, մի ի փորձ գներ հին ոսոխին հետ, այլ փրկէ՛ իրմէն, որ այնքան զայն կը մարակէ: Այս վերջին աղօթքը սլ քաղցրագութեամբ Տէր, մեզի համար չէ որ կ'ընենք, զի պէտք չունինք. այլ անոնց՝ որոնք մեր ետեւը մնացին»:

Այն ստուերները այսպէս իրենց ու մեզի բարի ճանապարհ մաղթելով, կ'երթային բեռանը տակ՝ նման անոր՝¹ որ երբեմն կ'երազուի, անհաւասար տափնապնդելով ու հեւանքներով՝ ամէնքը շուրջանակի՝ վեր գէպ ի առաջին շրջանակը, աշխարհի մուրն ու ծուխը մաքրելով: Եթէ հոն միշտ մեզի համար ազօթքներ կ'ըլլուն, հոս ինչնր պիտի չկարենան անոնց համար ըսել ու ընել անոնց՝ որոնց կամքը բարի արմատ² ունի: Պէտք է օգնել անոնց ու ջնջել անոնց արատները՝ զոր տարին ասիէ, որպէս զի ամբիժ ու թեթեւ՝ կարենան ելլել գէպ ի աստղազարդ գունաերը:

— Արդարութիւնն ու զթութիւնը փութով թեթեւցընէր ձեզ որ կարենայիք շարժել թե-

ւերնիդ ու փափաքած տեղերնիդ սրանայիք... ցուցուցէք մեզի որ կողմէն աւելի շուտով կ'երթըցուի գէպ ի սանդուխը. և եթէ մէկէ աւելի ճամբայ կայ, ցուցուցէք մեզի ան՝ որ աւելի նուազ զառիւթեր է. զի ասիկա՝ որ հետս կու գայ, Ալամային մսին բեռանը պատճառաւ՝ զոր կը հագնի, հակառակ իր կամքին՝ դանդաղ է վերելքի մէջ»:

Իրենց խօսքերը՝ զոր պատասխանեցին սառչնորդիս խօսքերուն, յայտնի չեղան թէ որմէ՛ կու գային. բայց ըսուեցաւ.

— Դէպ ի աջ մեզի հետ եկէք եղբրքին երկայնքը, և պիտի գտնէք անցքը՝ ուրկէ կրնայ ելլել ողջ մարդը: Եւ եթէ արգելուած չըլլայի քարէն՝ որ կը ճմլէ ամբարտաւան զլուխս, և որով ստիպուած եմ երեսս կախ բռնել, ատիկա՝ որ կ'ապրի և անունը չտրուեցաւ, պիտի նայէի, տեսնելու համար թէ արդեօք կը ճանչնամ, և զարձեալ որպէս զի մեղքընալ տամ բեռանս վրայ: Լատին մըն եմ³, և մեծ Տոսկանէ մը ծնայ. հայրս էր Գուլիէլմոս Ալտոպրանտէսքոյ. չեմ գիտեր թէ լսած էք երբեք այլ անունը: Հին արիւնն ու ազնուական գործերը զիս անյնպէս յանձնապատասխան ըրին, որ՝ չմտածելով պէս յանձնապատասխան ըրին, որ՝ չմտածելով հասարակաց մօրը վրայ, անանկ արհամար-

հանք մ'ունեցայ դէպ ի ամէն մարդիկ, որ մահուանս պատճառ եղաւ, ինչպէս գիտեն Սենացիք, ինչպէս գիտէ Գամբանեադիքոցի տղան անգամ: Ուսմանը տն հմ. և հպարտութիւնը միայն ինծի չէ որ փնտրած է. ան բոլոր ազգատոհմն իրեն հետ թշուառութեան է մատնած: Եւ հարկ է որ հոս այս բոլոր տանիմ հպարտութեանս համար՝ մինչեւ որ Աստուած հաճեցնեմ. ինչ որ ողջերուն մէջ չըրի, պէտք եմ հոս մեռելներուն մէջ ընել:

Հետ մտիկ ընելով, երեսս վար ծոցի. և անոնցմէ մին, ոչ աս որ կը խօսէր, զինքը ճգնող բնական տակէն դիտ ուրեցաւ. ու տեսաւ զիս ու ճանչցաւ ու կը կանչէր՝ նեղութեամբ աչքերը վրաս անկելով, որ բոլորովին ծռած անոնց հետ կ'երթայի:

— Ո՛հ, ըսի անոր, Ռաբրիզին՝ չե՞ս դուն, Ակոպպոյի պատիւը, և պատիւը այն արուեստին՝ որ Փարիզ նկարել կը կոչուի:

— Եղբայր, ըսաւ ան, աւելի ժպտուն են մազաղաթները՝ զոր կը նկարէ Գորանքոյ պոլոնեացին. պատիւը հիմա անոր է բոլորի մինս մասամբ է: Ստուգիւ, մինչդեռ կ'ապրէի՝ այնքան վեհանձն պիտի չգտնուէի այսպէս ըսելու, բռնուած գերազանց ըլլալու սաստիկ մարմնովէն՝ որով գինովցած էր հոգիս:

Սոյն հպարտութեան պատիժը հոս է որ կը կրուի. և հոս ալ պիտի չըլլայի, եթէ՝ մինչդեռ կրնայի մեղանել, դարձած չըլլայի առ Աստուած: Ո՛վ ունայն փառք մարդկեղէն զօրութեանց, ինչպէս կանաչութիւնը շուտով կ'անցնի գաղաթիւ վրան՝ եթէ վրայ չհասնին տգէտ ստարիներ: Նկարչութեան վաշտին տէր կարծեց ինքզինքը Զիմապուէ, և հիմայ ճիւղդուն է որ ունի առաջնութեան պատիւը, այնպէս որ անոր համբաւն ալ աղօտացած է: Այսպէս մէկ կուիտոն՝ շորթեց միւսէն լեզուին փառքը. և գուցէ ծնած է ան՝ որ երկուքին ալ անունը պիտի նսնանցնէ: Երկուքն որ համբաւին շփոթը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ շունչ մը հովի՝ որ մերթ ասկէ կու գայ մերթ անկէ, և կը փոխէ անունը՝ վասն զի տեղը կը փոխէ: Ի՞նչ աւելի անուն պիտի ունենաս՝ եթէ ծեր բաժնուիս մարմնէդ, քան թէ մեռած ըլլայիր դեռ մանուկ՝ ասկէ հաշար տարի չանցած. որ աւելի կարճ ժամանակամիջոց մըն է բաղդատամբ յաւիտեանականութեան, քան ակնթարթ մը բաղդատամբ հոլովման այն պարունակին՝ որ ամենապանդուկն է երկինքը հիւսկիւններուն մէջ՝: Ան՝ որ այնչափ յամբարներէն կը քալէ անջնկէս, բոլոր Տոսկանան համբաւովն հըն-

չեցուց. հիմա վրան հաղիւ կը խօսուի Սենայի մէջ, որուն տէրն էր, երբ կործանեցաւ կառաղութիւնը Փլորենտիոյ, որ ամբարտաւան էր այն ատեն, ինչպէս հիմայ անարգ է ու պոռնկիացած: Ձեր համբաւը նման է խոտին գոյնին, որ կու գայ և կ'երթայ, և ան՝ որ զինքը հողէն դուրս կը հանէ թարմ ու կանաչ, նոյնը զինքը կը թոռմեցնէ»:

Եւ ես անոր. «Քու ճշմարիտ խօսքը՝ որտիւ մէջ բարի խոնարհութիւն մը կը ներշնչէ, և հպարտութիւնս կը խորաւկէ. բայց ո՞վ է ան որուն վրայ կը խօսէիր հիմայ:

— Ան՝ Բրովէնցանոյ Սարուանին⁷ է, պատասխանեց. և հոս է վասն զի մեծամտութիւնը ունեցաւ բոլոր Սենայի վարչութիւնը իր ձեռքն անցընելու: Քալած է այսպէս և կը քալէ անպարտաճի՝ մեռնելէն ի վեր. ան որ չափազանց յանդուգն եղաւ՝ ատանկ զրամով է որ իր պարտքը կը հատուցանէ:

Եւ ես. «Եթէ այն հոգին որ մինչեւ կեանքին վերջը կը յապաղէ զղջումը՝ հոն վարը կը մնայ և հոս վեր չ'ելլեր՝ եթէ բարի աղօթք մը օգնութեան չհասնի իրեն՝ այնչափ ատեն որչափ ատեն որ ապրեցաւ, ի՞նչպէս թոյլ տրուեցաւ իրեն որ հոս գայ»:

— Երբ կ'ապրէր ան փառապանծօրէն, ըսաւ, ինք իր յօժարութեամբ, ամէն ամօթ մէկդի թողլով կեցաւ Սենայի Դաշտին մէջ՝ ու հոն՝ ազատելու համար իր բարեկամը տանջանքէն՝ զոր կը կրէր կարողութիւն բանտին մէջ, թողուց որ ամէն երակները սարսոտան: Ալ չեմ խօսիր, և գիտեմ որ խօսքերս մութ են, բայց քիչ ատենէն քու զրացիներդ զայն պիտի մեկնեն:

Սոյն բարի գործը զինքն ազատեց այն սահմաններէն:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Մղձաւանջին:

2. Այսինքն է՝ իրենց բարի կամքը միացած է Աստուծոյ հետ:

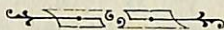
3. Ումպերդոն է Սանդաֆիորայի կոմսերէն, որ իր ամբարտաւանութեանը համար սպաննուեցաւ Սենացիներէն Գամբանեպիքոյի մէջ:

4. Անուանի նկարիչ Չիմասուէի դպրոցէն, բայց իր Պոլոնեացի Ֆրանչէսքոյ զէկերոնը զինքը գերազանցեց:

5. Կ'ըսէ որ Կուխտոյ Գաւալբանդին՝ քերթող և իմաստասէր փլորենտացի, գերազանցեց Կուխտոյ Կուխիչէլի պոլոնեացիին:

6. Այսինքն է հաստատուն ասողերուն:

7. Սենայի գլխաւոր քաղաքացիներէն մէկը: Իր մէկ բարեկամը բանտարկուած էր բանտին մէջ Բուլիայի Կարոլոս թագաւորին, որ՝ իբր փրկանք ահագին գումար մը կ'ուզէր. և Բրովէնցանոյ խոնարհեցաւ մուրաւոր՝ հասարակաց հրապարակին վրայ:

Ժ Բ Ե Ր Գ

— — —

Նման ըծակից եզներու՝ կ'երթայի այն բեռնաւոր հողիին հետ, որչափ ատեն որ թոյլ տուաւ քաղցր վարպետս: Բայց երբ ըսաւ. «Թո՛ղ անիկայ, և քալէ՛՛ վասն զի տեղն է հոս՝ առադաստով ու թիկերով. թող կրցածին չափ ամէն մարդ իր նաւակն առաջ բնէ», շտկեցի մարմինս՝ ինչպէս որ պէտք է՝ քալելու համար, թէեւ մտածումս ներս մնացած էին խոնարհ ու ընկճուած: Սկսած էի շարժիլ և կը հետեւէի յօժարու թեամբ վարպետիս քայլերուն, և երկուքնիս ալ կը ցուցնէինք արդէն թէ ո՛րչափ թեթեւ էինք, երբ ըսաւ ինծի. «Աչքերդ վար դարձուր. լաւ պիտի ըլլայ քեզի. ճամբան զիւ-

րինցընելու համար, տեսնել անկողինը քու
օտքերուդ)»:

Ինչպէս դամբարաններուն քարերը՝ պա-
հելու համար յիշատակը անոնց որոնց վրայ
դրուած են՝ քանդակուած կը կրեն վրանին
ինչ որ էին անոնք երբեմն, որով և սաէպ
արցունքներ կը թափուին հոն՝ գառնու-
թեամբը յիշատակին՝ որ բարեպաշտները
միայն ի գոլթ կը շարժէ, այսպէս տեսայ
ես հոն քանդակուած՝ բայց կատարեալ
նմանութեամբ և արուեստով բոլոր ընդար-
ձակութիւնը՝ որ դուրս կը ցցուի լինէն՝ ճա-
մբան կազմելու համար:

Կը տեսնէի մէկ կողմը՝ որ փայլակնօրէն
վար կը թաւալէր ան՝¹ որ ամէն արարածէ
աւելի չքնաղ ստեղծուեցաւ: Միւս կողմը
կը տեսնէի Բրիտանիա, խոց վիրաւոր երկ-
նամուխ սլաքով՝ զետին փռուած զի ցուրտ
անկենդան: Կը տեսնէի Թիմբրէտը, կը տես-
նէի Պալլասն ու Արէսը, զեռ զինուած, ի-
րենց հօրը շուրջը, որոնք կը նայէին հսկա-
ներուն ցիրուցան անգամներուն վրայ: Կը
տեսնէի Ներքովթը՝ իր ահագին գործին օտ-
քը, որ գրեթէ շրմորած՝ կը նայէր այն մարդոց՝
որոնք մասնակցեցան իր ամբարտաւանու-
թեանը՝ Սենաար գաշտին մէջ: Ո՛վ Նիորէ՝²,

ինչ ողորմուկ աչքերով նկարուած կը տես-
նէի զքեզ ճամբուն վրայ՝ երկու զիւ ունե-
նալով հօթը սպաննուած զաւակներ: Ո՛վ
Սաուդ, ինչպէս կ'երեւայիր քանդակին մէջ
սեպհական քու սուրիկ վրայ ինկած մեռած
ի Գելլուէ, ուր չիջաւ յետոյ ոչ անձրեւ և
ոչ եղեամբ: Ո՛վ յիմար Արաքնէ, ինչպէս քեզ
արդէն կէս սարկ կը տեսնէի՝ տխուր պա-
տաններուն վրայ գործիկ որ այնքան աղե-
տաւոր եղաւ քեզի: Ո՛վ Ռոբովամ, զէմբլ
հոն սպաննալիք չ'ընեմք. բայց կառք մ'ահա
կը տանի քեզ սարսափահար՝ ուրիշներէն
չքշուած տակաւին: Կարծրապինդ յատակը
կը ցուցնէր տակաւին թէ ինչպէս Ալիմէոնէ՝³
սուգի նստեցուց իր մօրը՝ անոր անբախտ
զարկարանքը: Կը ցուցնէր թէ ինչպէս որ-
դիները խուժեցին Սենեքերիմին վրայ տա-
ճարին մէջ, և հոն զինքը մեռած թողուցին:
Կը ցուցնէր աւերածն ու անապոյոյն ոճիրը՝
զոր գործեց Թամիրիս՝⁴, երբ ըսաւ Կիւրոսի.
«Արեւն ծարուեցար, և քեզ արեւնով կը
լեցընեմ»: Կը ցուցնէր թէ ինչպէս կորաբա-
մակ փախան Ասորիստանցիք՝ երբոր մեռաւ
Հոգեփեոնէս, և նաեւ մնացորդները նախճի-
րին: Կը տեսնէի Տրովադան աւեր ու մոխիր:
Ո՛վ Իլիոն, ինչպէս անարդ ու նուաստ կը

ցուցնէր քեզ քանդակը՝ որ էր հոն գրող մուած։ Ո՛վ եղաւ վարպետը դաւազանին կամ վրձինին, ու նկարեց շուքերն ու կեցուածքը, որոնք կարող են հիացընել ամենէն նուրբ հանձարն անդամ։ Մեռածները մեռած, և ողջները ողջ կ'երեւային։ Այնպէս որ ով որ ստոյգը տեսաւ՝ ինծմէ լաւ չտեսաւ՝ որչափ տեղ որ կոխեցի գացի գլուխս կոր բռնելով։

Ու հիմայ հստատացէք և բարձրագլուխ շրջեցէք, Եւայի զաւկներն, և մի խոնարհէք գէմքերնիդ որպէս զի մի գուցէ տեսնէք ձեր չար ճամբան։

Արդէն իսկ մեծ մասամբ կտրած էինք բոլորչի ճամբան և շատ ալ ժամանակ անցուցած՝ աւելի քան զոր չէր կարծեր զբաղած միտքս, երբոր ան՝ որ առջեւէս էր՝ մտամոխի, սկսաւ.

— Շիտակ բռնէ գլուխդ, կախն ի կախը երթալու ժամանակ չէ ալ։ Ահա հոն հրեշտակ մը՝ որ մեզի գալու կը պատրաստուի. ահա օրուան վեցերորդ ժամը ծառայութիւնը կը լմնցընէ։ Գէմքդ ու շարժումներդ պատկառօտ ըլլան, որպէս զի հաճի մեզ վերը առաջնորդել. մտածէ՛ որ այս օրը՝ ալ չի լուսնար)։

Արդէն վարժ էի իր խրատներուն՝ որ կուտար ինծի՝ թէ պէտք չէ ժամանակ կորսնցընել, որով այս նիւթին մէջ իր լեզուն ինծի անհասկանալի բան մը չունեցաւ։

Չքնաղ արարածը ձերմակ հագած մեզի կու գար. կը ճաճանչէր գէմքը ինչպէս կը պլպլայ առաւօտեան աստղը։ Բացաւ բազուկներն ու ապա թեւերը. և ըսաւ. «Եկէք, ահա հոս մօտ են աստիճանները, և այսուհետեւ ելքը կը դիւրանայ։ Այս հրաւերին քիչերն են որ կը լսեն. ով մարդկային աղզ, ծնած՝ վեր թռչելու համար, ինչո՞ւ այսպէս դոյզն հովէ գետին կը տապալիս)։

Տարաւ մեզ հոն ուր ժայռը կտրուած էր. հոն թեւերը ճակատիս զարկաւ, յետոյ ինծի անխտանդ ճամբայ խոստացաւ։ Ինչպէս աջ կողմէն ելլելու համար գէպ ի լեռը՝⁵ — ուր կառուցուած է եկեղեցին որ կ'ըլլէ լաւ առաջնորդուած քաղաքին վրայ՝ Ռուպադոնդի վերեւ, — վերելքին թափը կը խորտակուի աստիճաններով՝ որոնք փորուեցան այն ժամանակ երբ ապահով էր տեարակն ու շերտը⁶, այսպէս կը մեղմանայ ժայռը որ միւս պարունակէն հոն կը գահաւիժի, բայց բարձրաբերձ խարակը՝ ելլողը երկու ալ կողմէն ի սխմէ։

Երբ սկսանք վեր ելլել այն սանդուխէն, քանի մը ձայներ երգեցին. «Երսնի աղբառաց հոգսով» անանկ անուշութեամբ, որ կարելի չէ բացատրել: Ո՛հ, որչափ տարբեր են այս մուսքերը զժողովներէն. հոս երգելով է որ կը մտցուի, և հոն վարը վայրագ վայնասուններով:

Արդէն վեր կ'ելլէինք սուրբ աստիճաններէն, և շատ աւելի թեթեւ կը զգայի ինքզինքս՝ քան ինչ որ չէի զգար նոյն իսկ հարթ դաշտին վրայ քալելու: Ուստի «Վարսկետ, ըսի, ինչ ծանր բան վերցաւ վրայէս, որ կարծես ոչ մէկ յոգնութիւն չեմ զգար քալելու ատենս»: Պատասխանեց. «Երբոր Մեհերը՝ որոնք մնացած են զեռ ճակարկ վրայ՝ աւրուելու մօտ, մէկին պէս՝ բոլորովին ջնջուին, ոտքերով անանկ պիտի յաղթուին պարի կամքէդ, որ ոչ միայն յոգնութիւն պիտի չզգան ամենեւին, այլ և հաճոյք մը պիտի ըլլայ վերելքը իրենց»:

Այն ատեն ըրի՝ նման անոնց որոնք կը քալեն՝ առանց իրենց գիտնալուն զլուինուն վրայ բան մը կրելով, այլ թէ ուրիշներուն նշաններէն կասկածի կ'երթան. ուստի և ձեռքը օգնութեան կը հասնի ստուգելու համար, և կը փնտռէ ու կը գտնէ, և կը կա-

տարէ այն պաշտօնը՝ զոր աչքով պիտի չկարենար ընել, և ձեռքիս անջատ մատներովը գտայ վեց միայն այն գրերէն, զոր զրոշմեց բանալիներուն պահապանը ճակարիս վրայ: Որուն նայելով առաջնորդս ժպտեցաւ:

էջ մը պատուեցին որ չյայտնուի իրենց խարդախութիւնը: Միւսը աղին նենգն է. նենգողը փայտեայ աղ-չափ ճիշդ տակառով աղը կ'ընդունէր պաշտօնատունէն, և երբ ժողովուրդին կու տար՝ աղչափ տակառին շերտերէն մին կը հանէր:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Արուսեակը,

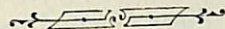
2. Նիւրէ՝ հպարտացած իր գաւակներուն վրայ ուզեց որ թերացիք փոխանակ Լատոնայի իրեն զոհեն. շանթաւարուեցան գաւակները:

3. Ամփիարաոս պահուըտեցաւ թերէի պատերազմը շերթալու համար, և Երեմիէն՝ իր կինը, ընդունելու համար իրեն խոստացուած գոհարը, յայտնեց՝ տեղը՝ որուն համար սպաննուեցաւ իր Ալկմէոնէ գուստրէն:

4. Կականարկէ Պարսից Կիւրոս թագաւորին և իր երկու հարիւր հազար զօրաց խողխողումը՝ Սկիւթացւոց ձեռքով, որոնք եկած էին առաջնորդուած իրենց թամիւրիս թագուհիէն: Որ յետոյ Կիւրոսի գլուխը արինալից ամանի մը մէջ մարձեց և ըսաւ. « Արիւն ծարուեցար . . . և այլն:

5. Սան Մինիադոյ, ամենահին եկեղեցին Փլորենտիոյ՝ որ կ'իշխէ քաղաքին այն մասին, որ Ռուպադոնդի կամուրջին վրայ կ'իյնայ:

6. Կականարկէ դառն հեգնութեամբ երկու Փլորենտացիներէ գործուած նենգը, որոնք հասարակաց գրքէն

Ժ Գ Ե Ր Գ

— — —

Մայրն էինք սանդուխին՝ ուր երկրորդ ան-
գամ կը կարուի լեռը՝ որուն վերելքը մեղ-
քերը կը ջնջէ։ Հոն շրջանակ մը՝ բլուրը
շուրջ կը պատէ՝ նման առաջինին, միայն
թէ իր աղեղն աւելի շուտ կը թեքի¹։ Չե-
րեւար հոն ոչ շուք և ոչ նկար. բայց թէ՛
ժայռն ու թէ՛ ողորկ ճամբան՝ են քարի կա-
պուտակ գոյնով, ու միեւնոյն բանը կ'ե-
րեւան։

— Եթէ մարդու սպասենք հոն հարցը-
նելու համար, կ'ըսէր քերթողը, կը վախեմ
որ ընտրութիւննիս շատ ուշ պիտի մնայ։
Յետոյ աչքերը դէպի արեւը սեւեռեց. և
աջ ոտքը հաստատուն բռնելով իրրեւ կեդրոն,
ձախ կողմը շրջեց։

— Ո՛վ քաղցր լոյս, որուն վրայ վստահելով նոր ճամբուս մէջ կը մտնեմ, առաջնորդէ մեզ, կ'ըսէր, ինչպէս որ կ'ընայ առաջնորդուիլ այս տեղերուն մէջէ։ Դուն կը տաքցընես աշխարհը և անոր վրայ կը նշուես. եթէ ուրիշ պատճառ մը մեզի արգելք չըլլայ, քու ճաճանչներդ են որ պիտի միշտ մեզ առաջնորդեն։

Մեր երկրին միւսնի մը չափ գացած էինք արդէն քիչ ժամանակի մէջ՝ մեր եռանդուն փափաքէն մղուած, երբ առանց տեսնելու զգացինք որ քանի մը հողիներ կը թռչէին գէպ ի մեզ, և շնորհալի կերպով մեզ սիրոյ սեղանը կը հրաւիրէին։ Առաջին ձայնը որ անցաւ թռչելով, ըսաւ բարձրաձայն. « Գիւնի ոչ ունիւն », և շարունակեց կրկնել մեր ետեւը։ Եւ մինչ կը լսէինք զեռ այն ձայնը հեռուն, ուրիշ մը անցաւ գոչելով. « Որեստէսն եմ² » և աս ալ կանգ չառաւ։

— Ո՛վ հայր, ըսի ես, ի՞նչ ձայներ են ասոնք։ Հարցումս զեռ բերանս էր, և ահա ուրիշ ձայն մը գոչեց. Սիրեցեք ձեզի չարիք ընողները։ Եւ բարի վարպետը պատասխանեց.

— Այս պարունակը նախանձին յանցանքը կը պատժէ, բայց խարաղանին

չուանները քաշողը՝ սէրն է։ Զանոնք բռնող սանձը տարրեր ձայն սէտք է ունենայ, և կարծեմ պիտի լսես զայն զեռ ներողութեան տեղը չհասած։ Բայց սեւեռէ աչքդ օպին մէջ, և պիտի տեսնես մարդիկ՝ նստած մեր առջեւ՝ լեռան ժայռին երկայնքը։

Այն ատեն առաջուէնէ աւելի բացի աչքերս. նայեցայ առջիս և տեսայ ստուերներ՝ որոնց վերաբիւնները նոյնպէս քարի գոյն ունէին։ Եւ երբ քիչ մը աւելի առաջ անցանք, լսեցի որ կը գոչէին. « Մարիամ, աղաչէ՛ մեզի համար. Միքայէլ, Պետրոս և ամէն սուրբեր, աղաչեցէք մեզի համար »։

Զեմ կարծեմ որ այսօր գանուի երկրի վրայ մարդ մը այնչափ անագորոյն՝ որ չկարեկցի յետոյ տեսածիս վրան։ Վասն զի երբ անոնց շարժումները որոշակի գանազանեղու չափ մօտեցայ իրենց, զգացած դառն կսկիծէն աչքերէս արցունք եկան։ Ամէնքն ալ ծածկուած կ'երեւային ինծի անարդ խորագոյլ. ամէն մին ընկերին ուսին վրայ ինկած, և ամէնքն ալ կոթնած ժայռին։ Այսպէս է որ չքաւոր կոյրերը կը կենան եկեղեցիներէն զուրս, Ներողութեանց օրերը, ողորմութեան խնդրելու համար, և մին միւսին վրայ կը ծռէ զլուխը՝ որպէս զի անցնողը ի գութ

շարժի՝ ոչ միայն ձայնին ողորմ՝ շեշտէն, այլ նաեւ գէմքէն՝ որ ոչ նուազ քան ձայնը՝ գիտէ ի գուժ շարժել։ Եւ ինչպէս չի հասնիր կոյրերուն՝ արեւուն լոյսը, նմանապէս երկինքը չի շնորհեր իր լոյսը այն ստուերներուն՝ որոնց վրայ գեռ հիմա կը խօսէի։ Երկըթէ թել մը ամենուն ալ արտեւանունքը կը ծակէ ու կը կարէ, ինչպէս կ'ընեն վայրի բազէին՝ զանիկա զխրութեամբ ընտանեցընելու համար։

Կը քալէի, և կը թուէր ինծի նախատել ուրիշները՝ տեսնելով զանոնք և անոնցմէ անտես մնալով. ուստի զարձայ իմաստուն խորհրդատուիս։ Թէ և կը լռէի, բայց լաւ գիտէր ան թէ ինչ բանի վրայ կը մտածէի, որով և առանց հարցումիս սպասելու ըսաւ. «Խօսէ, բայց համառօտ և խելքով»։

Վիրդիլ կը քալէր պարունակին այն կողմէն՝ ուրիշ կրնայ մարդ իյնալ, վասն զի եզրը սլակ չունի. միւս կողմը կը գըտնուէին բարեպաշտ ստուերները, որոնց աչքերէն զարհուրելի կարուածքն այնպէս արցունքներ կը կորզէր, որոնցմով անոնց այտերը բոլորովին կ'ողողուէին։ Դարձայ անոնց և սկսայ. «Ո՛վ մարդիկ՝ ապահով վեհագոյն լոյսը տեսնելու, որուն միայն կը հառաչէ ձեր փափաքը, երանի՜ թէ աստուծո՛ւ

ծային շնորհքը փութով լուծէր աղտեղութիւնը ձեր խղճմտանքին, ու իջնէր մտքի լուսեղէն գեար անոր վրայ. ըսէք ինծի, և ինծի հաճոյական ու սիրելի բան մը պիտի ընէք, թէ կա՞յ ձեր մէջը խաւացի հոգի մը, և գուցէ օգտակար ըլլայ իրեն՝ իմ՝ զինքը ծանօտալս։

— Ո՛վ եղբայր, ամենքնիս ալ ճշմարիտ քաղաքի քաղաքացի ենք. բայց զուն ըսել կ'ուզես թէ մեր մէջ կա՞յ հոգի մը որ խաւիւս ապրած ըլլայ պանդխտօրէն։

Ինծի թուեցաւ որ այս պատասխանը հեռու տեղէ մը կու գար, ուստի քիչ մը աւելի առաջ անցայ՝ լաւ լսուելու համար։ Ստուերներուն մէջ տեսայ մէկը՝ որ սպասել կը ձեւացնէր, և եթէ մէկն ինծի հարցընէր. «Ինչպէս», պիտի պատասխանէի, կզակը վեր կը վերցընէր կոյրերուն պէս։

— Ո՛վ հոգի, ըսի ես, որ կը մահացնես ինքզինքդ երկինք վերանալու համար, եթէ դուն էիր որ ինծի պատասխանեցիր, ծանօթ թացուր ինքզինքդ ըսելով անունդ կամ երկիրդ։

— Սենացի էի, պատասխանեց, և ասոնց հետ կը մաքրեմ հոս ապիրատ կեանքը՝ Աստուծմէ խնդրելով արտասուագին՝ որ ինքզինքը մեզի շնորհէ։ Թէեւ Սաբիա՞ կը

կոչուէի, բայց իմաստուն չեղայ. և աւելի ուրիշներուն չարիքներուն վրայ ուրախացայ, քան իմ երջանկութեանս: Եւ որպէս զի չկարծես որ քեզ կը խաբեմ, տես թէ եղայ՝ ինչպէս կ'ըսէի՝ յիմար: Կեանքիս կամարն ի վար կ'իջնէի արդէն երբ քաղաքացիներս հասած էին զաշտը իրենց թշնամիներուն հետ Գողէի մօտ, և ես կ'աղօթէի Աստուծոյ այն բանը՝ զոր ուզեց: Խորաակուցան հոն, և զառն փախուստով հալածական բշուցան, և անոնց հալածումը տեսնելով անհամեմատ ցնծութիւն մը ունեցայ: Անանկ որ ժպիրհ գէմքս վեր բարձրացուցած՝ գոչեցի Աստուծոյ. « Ալ քեզմէ չեմ վախնար » . ինչպէս կ'ընէ սարեակը՝ քչիկ մը աղուոր օգի համար: Ուզեցի հաշտուիլ Աստուծոյ հետ կեանքիս վերջերը, և պարտքս տակաւին նուազիլ սկսած պիտի չըլլար, եթէ չըլլային աղօթքները Բեզդիւնանեոյ Պետրոս բարի անապատականին, որ մեղքընալով վրաս զթաց ինծի: Բայց դուն ո՞վ ես որ այդպէս մեր վիճակներուն վրայ տեղեկութիւն մը քաղես և ինչպէս կը կարծեմ՝ աչքերդ կարուած չեն՝ և շունչ աննելով կը խօսիս:

— Աչքերս, պատասխանեցի, հոս պիտի կարուին, բայց քիչ ատեն, վասն զի թեթեւ

է անոնց նախանձով զործած յանցանքը: Այն վարի՝ տանջանքներէն է որ աւելի կը վախէ հոգիս, և կարծես հիմնկուրնէ այն վաբի ծանր բեռները կը ձգմեն զիս:

Եւ ան ինծի. « Ո՞վ քեզ առաջնորդեց որ ըմն հոս վերը մեր մէջ, եթէ կը կարծես վար զառնալ »: Եւ ես. « Ասի որ հետս է և չի խօսիր: Եւ ողջ եմ. ուստի խնդրէ ինծմէ, ընտրեալ հոգի, եթէ կ'ուզես որ անդին աշխարհի մէջ բան մըն ալ քեզի համար ընեմ »:

— Ո՛հ, պատասխանեց, ասիկա անանկ նորօրինակ անլուր բան մըն է որ յայտնի նշան է թէ Աստուած քեզ կը սիրէ. որուն համար օգնէ ինծի երբեմն քու աղօթքներով: Եւ կը խնդրեմ քեզմէ, քու ամենէն աւելի սիրած բանիդ համար ըլլայ, եթէ երբեք Տոսկանա ոտք կոխես, ազգականներուս բարի լուրեր տաս իմ վրայօք: Պիտի տեսնես զանոնք այն ունայնամիտ մարդոց մէջ՝ որոնք կը յուսան թալամոնէն մեծ նաւահանգիստ մը շինել, մինչդեռ աւելի յուսահատ ձեռնարկ մը պիտի ըլլայ ան իրենց համար, քան Անահիտ ջուրը գտնելը՝:

Բայց աւելի ծովակալներն են որ պիտի տուժեն:

6. Որովհետեւ թալամոնէն վատառողջ տեղ մըն էր, Սենացիք բնակելի ընելու համար զայն՝ ահագին ծախքեր ըրին, և նաւահանգիստ մը շինեցին: — Անահիտ ջուրը մինչեւ որ գտնուեցաւ ամբաւ ստակ ծախսել տուաւ Սենացւոց: — Նաւահանգստին վատառողջ օդէն մեռնելով՝ աւելի ծովակալներուն, նաւապետներուն փնաս պիտի ըլլայ:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

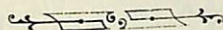
1. Վասն զի փոքրագոյն է քան առջինը:

2. Պիլատէս՝ ազատելու համար իր Որեստէս բարեկամին կեանքը՝ այսպէս ըսաւ Եգիստոսի, որ հրամայած էր սպաննել Որեստէսը առանց զանիկա ձանչնալու:

3. Սենացի, կին Կինիպալտոյ Սարաչինի: Աբսորուեցաւ Սենայէն, և անանկ կ'ատէր իր քաղաքացիները որ երբ Փլորենտացիներէն յաղթուեցան՝ սաստիկ ուրախացաւ:

4. Ժողովրդական հին առած մը կ'ըսէ թէ սարեակ մը յունուարի մէջ ցուրտը կակըղցած զգալով, կարծեց որ ձմեռը լնացած ըլլայ, և փախաւ տիրոջը քովէն երգելով, « Տէր, ալ հոգս չէ, ձմեռն անցաւ » . բայց շուտ զոջաց, վասն զի ցուրտը եկաւ, և գիտցաւ որ այն կտոր մը աղուոր օդը գարուն չէր:

5. Այսինքն՝ հպարտութեան տանջանքներէն:

Ժ. Դ Ե Ր Գ

— Ո՞վ է աս որ մեր լեռան շուրջը կը պարտի՝ մահը դեռ չտուած անոր թոխչքը, և ուզածին պէս կը բանայ ու կը խփէ աչքերը:

— Չեմ գիտեր ո՞վ է, բայց գիտեմ որ մինակ չէ. դուն իրեն հարցուր՝ զի աւելի մօտն ես. և քաղցրութեամբ ընդունէ զինքը՝ որ խօսի:

Այսպէս երկու հոգիներ՝ իրարու ծածկ հոն վրաս կը խօսէին աջակողմս. յետոյ հետս խօսելու համար վեր վերցուցին երեսնին, և մէկը ըսաւ. « Ո՞վ հոգի՞ որ մարմնոյդ մէջ դեռ պարփակուած՝ դէպ ի երկինք կ'երթաս, կ'աղաչենք, մխիթարէ մեզ ու ըսէ մեզի, ուրկէ՞ կու գաս և ո՞վ ես. վասն զի դուն մեզ այնքան կը զարմացընես

այդ քեզի ընձեռուած շնորհքին համար, որչափ կրնայ զարմացընել երբեք չեղած բան մը» :

Եւ ես. « Տոսկանայի մէջն ի վար գետակ¹ մը կը տարածուի, որ Ֆալգերոնայէ կը բղխի և հարիւր մղոն ընթացքով չի յադենար: Այն գետէն է որ կը բերեմ այս մարմինը. աւելորդ պիտի ըլլայ ըսելը թէ ով եմ ես. վասն զի անունս գեռ շատ չի հնչեր» :

— Եթէ կրցայ լաւ թափանցել՝ ըսել ուզածիդ մէջ, պատասխանեց ինծի ան որ նախ խօսած էր, Անոսի վրայ կը խօսիս:

Եւ միւսն ըսաւ անոր. « Ինչո՞ւ համար այն գետակին անունը ծածկեց ասի, ինչպէս կ'ըլլուի սովորաբար երբ սարսափելի բանի մը վրայ խօսուի» : Եւ ստուերը՝ որուն այս հարցումը կ'ուղղուէր, այսպէս պատասխանեց. « Չեմ գիտեր, բայց իրաւընէ կ'արժէ որ այն ձորին անունը կորսուի. վասն զի իր աղէն² ուր սեպոտ լեռը՝ որմէ կը տարանջատի Բելորոյ՝ այնչափ հարուստ է ջուրերով, որ ուրիշ քիչ տեղեր անկէ յորդաւ գոյն է, մինչեւ այն կէտը՝ ուր ծովը կը թափի՝ փոխարինելու համար անոր զոր երկինքը կը ցամքեցնէ ծովէն և գետերուն ջուր կու տայ, ամէնքը կը խորշին առաքինութենէ իբրեւ

թշնամիէ՝ իբրեւ օձէ, կամ տեղւոյն զժրախտութենէն և կամ վատ սովորութենէն՝ որ զանոնք կը զրդէ: Անոր համար այն անբախտ հովիտին բնակիչները այնպէս փոխած են իրենց բնութիւնը, որ կարծել կու տան թէ Կիրիէն³ զիրենք սնուցած ըլլայ:

Աղտեղի խոզերուն⁴ մէջ՝ աւելի արժանի կաղիններու՝ քան մարդոց գործածութեան համար պատրաստուած կերակուրի, կը սկսի ան նախ իր ընթացքը չբաւոր ջրով: Կը գտնէ յետոյ, վար իջնելով, իրենց զօրութեանէն աւելի կաղկանձող շուներու⁵, և արհամարհանքով ցուկը կ'որլորէ անոնցմէ: Այսպէս կը շարունակէ կը վազէ դար վար, և որչափ աւելի կը զիրնայ անիծեալ ու զրժբախտ տաշտը, այնչափ աւելի շուները գայլ⁶ եղած կը գտնէ: Իջնելով յետոյ մէկէ աւելի խոր վհերու մէջ, աղուսները⁷ կը գտնէ, այնչափ խորամանկութեամբ լի, որ ոչ մի նենգէ վախ չունին երբեք: Պիտի չղաղրիմ խօսելէ, թէեւ ուրիշը մօտիկ ընէ ինծի. և օգտակար պիտի ըլլայ ասոր յիշելը՝ ինչ որ ճշմարտախօս մարդարէական ոգի մը կը յայտնէ ինծի: Կը տեսնեմ ոգի թող⁸ որ որսորդ կ'ըլլայ այն գայլեւուն՝ վայրենի գետին ափունքը, և ամէնքը

կը զարհուրեցրնէ : Ողջ ողջ անոնց միսը կը ծախէ . յետոյ կը սպաննէ զանոնք, ինչպէս կը սպաննուի ծեր անասուն մը . շատերը կեանքէ կը զրկէ, ինքզինքն ալ բարի անունէ : Բոլորովին արիւնոտոգ կ'ելլէ մահահոտ անտառէն, և կը թողու զանի առանկ որ ասկէ հազար տարիէն չկարենայ անտառանալ առաջուան նման » :

Ինչպէս ի լուր աղագայ աղէտներու՝ կը խոսովի ունկնդրողին գէմքը, ո՞ր կողմէն ալ վտանգը գայ խածնէ զանիկա, այսպէս ատաշ միւս հոգին՝ որ ուշագիւր կեցեր մտիկ կ'ընէր՝ կը խոսիլէր ու կը տխրէր, երբ հազիւ այն խօսքերուն իմաստն ըմբռնեց :

Մէկին խօսքերը և միւսին գէմքը հետաքրքրեցին զիս իրենց անունը գիտնալու, ուստի աղերսարկու հարցում մը ըրի : Որուն վրայ՝ այն ողին՝ որ արդէն հետս խօսած էր՝ վերսկսաւ :

— Դուն կ'ուզես որ ես գիջանիմ ընելու ինչ որ դուն չես ուզեր ընել ինծի . բայց ո՞րչա պիտի չըլլամ խօսքերուս մէջ, քանի որ Աստուած կ'ուզէ որ քու մէջդ այլչափ շնորհք ճառագայթէ : Գիտցիր ուրեմն որ ես կուիտոյ Տուքայեանն եմ : Արիւնս անանկ կ'եռար նախանձով, որ եթէ մէկը ուրախ

տեսնէի, պիտի տեսնէիր զիս բոլոր կապուած ցած : Ինչ սերմէն այս յարգն է որ կը քաղեմ : Ո՛վ մարդիկ, ինչո՞ւ այնպիսի բաներու կը ցանկաք որոնց չէք կրնար բաժանորդ ըլլալ : Աս՝ Ռինիէրն է, պարծանքն ու պատիւը Գալպուլի տանը, որուն մէջ ոչ ոք յետոյ ժառանգ զտնուեցաւ անոր քաջութեանը . և միայն իր արիւնը չէ որ մերկ կողոպուտ մնացած է Բոյի, լերան, ծովուն և Հոնոսի⁸ միջեւ, հողոյ և մարմնոյ բարեքներէն . վասն զի բոլոր այս սահմանները լի են թունաւոր ոստերով, զորս որչափ ալ մշակեն պիտի չկարենան արմատախիլ ընել :

Ո՛ւր են բարի Լիցիոն և Արրիկոյ Մանարտին, Բիէր Դրաւերսարոն և Գարբենեացի կուիտոն⁹ : Ո՛վ խորթացած ռոմանեացիներ . ե՞րբ պիտի Պոլոնեայի մէջ Ֆապրոյ մը ծնի . ե՞րբ Ֆայէնցայի մէջ Ֆոսկոյեան Պեռնարդինոյ մը, աննշան խոտէ ազնիւ շառաւիղ : Մի՞ գարմանար, տոսկանդ, եթէ կու լամ երբ կը յիշեմ կուիտոյ տա Բրադայի հետ՝ Ուկոլին ա՛՛Ածծոն՝ որ մեզի հետ ապրեցաւ, Ֆետերիքոյ Դիկնոգոն և իր ազգատոհմը, Դրաւերսարա ընտանիքը, Անաստաճիներ . երկու տոհմերն ալ մարած են անժառանգ . մի զարմանար եթէ կու լամ, երբ կը յիշեմ

տիկիններն ու ասպետները, յոգնութիւններն ու հանգիստները, որոնք մեզի սէր ու քաղաքավարութիւն կը ներշնչէին. հոն ուր սրտերը հիմայ աշնքան շարացած են: Ո՛վ Պրէզդլինորոյ, ինչո՞ւ չես անհետանար, ինչո՞ւ պէս փախաւ գնաց ընտանիքդ և ուրիշ շատեր յանցաւոր չըլլալու համար: Լաւ կ'ընէ Պատեհազաւ որ զաւակ չի ծնիր. գէշ կ'ընէ Գասդրոգարոն և չարագոյն Գոնիոն, որ չեն դադրիր այդպիսի կոմներ ունենալէ: Ազէկ պիտի ըլլան Բականինները երբ իրենց սատանան¹⁰ մեռնի. բայց իրենց համբաւը երբեք ամբիժ պիտի չմնայ: Ո՛վ Ուկոլին Ֆանգոլինեան, քու անուշագոյն ապահով է, վասն զի չի սպասուիր մէկը որ՝ այլասերելով՝ զայն ի մութ թաթաւէ: Բայց ալ գնա այսուհետեւ, տոսկանդ, վասն զի աւելի հաճոյք կը զգամ լալու քան խօսելու, երկրիս յիշատակը աշնչափ սիրտս սեղմեց»:

Մենք գիտէինք որ այն սիրելի հոգիները կ'իմանային մեր ոտքերուն դրնդիւնը, որով և իրենց լուծեամբը մեր ճամբուն վրայ զմեզ կը վստահացնէին: Յետոյ երբ առաջ անցնելով մինակ մնացինք, օղահերձ փայլակի մը պէս, ձայն մը եկաւ դիմացէն որ կ'ըսէր, « Սպաննէ պիտի զիս ով որ ինծի

հանդիպի¹¹ » . ու փախաւ՝ նման որոտումին որ կը նուազի երբ յանկարծ ամպը կը պատօփ:

Հազիւ դադրած էինք զայն լսելէ, ահաւասիկ ուրիշ մը անանկ մեծ ճարճատիւնով, որ նմանեցաւ որոտումի մը՝ որ անմիջապէս փայլակին կը յաջորդէ:

— Ես Ագլաւան¹² եմ՝ որ քար դարձայ:

Այն ատեն առաջ երթալու տեղ ետ դարձայ առաջնորդիս կպելու համար: Օգը ա՛մէն կողմէ հանգարտ էր արդէն, և ան ըսաւ ինծի. « Այն ձայները կարծրապիւղ սանձն են՝ որոնք պէտք է մարդերը իրենց չափին մէջ պահեն: Բայց դուք այնպէս կը հրապուրուիք, որ հին ոտիսին կարթը ձեզ իրեն կը քաշէ, որով ոչ սանձ և ոչ հրաւէր բանի չեն ի գար: Երկինքը ձեզ կը կանչէ և ձեր շուրջը կը դառնայ փայլատակելով ձեր աչքին՝ իր անեղծական գեղեցիկութիւնները, և սակայն ձեր աչքը դէպ ի երկիր միայն կը պշնու. որով ամենատեսը ձեզ կը պատօփ »:

9. Ասոնք և յետոյ յիշուածները մեծանձն և առա-
տաձեռն մարդիկ են Ռոմանիոյ:

10. Հայրերնին, չարութեանը համար այդպէս կո-
չուած:

11. Կայենի խօսքերն են:

12. Աթէնքի Էրէտէոս թագաւորին դուստրը, որ
նախանձելով իր Էրսէ բրոջը՝ վասն զի սիրուած էր
Հերմեսէն, սոյն աստուածէն քարի փոխուեցաւ:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

1. Առնոսը, որ կը բղխի Ապենինեանց Ֆալդերո-
նա կոչուած մասէն:

2. Այէն մինչեւ թափած տեղը՝ ծովը՝ մարդիկ ա-
ռաքինութենէ կը խորշին: — Լեռ՝ Ապենին. — Բէլո-
րոյ. այսօր գլուխ փարոսի կը կոչուի. Սիկիլիոյ ծայ-
րը՝ Գալաբրիոյ դիմաց:

3. Ըստ առասպելին՝ Կիրկէ մարդերը խող կը դար-
ձընէր ու իր բնական կղզին կ'արածէր զանոնք:

4. Գաղենդիները:

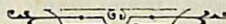
5. Արեախները:

5. Փլորենտացիները:

6. Բելզացիք:

7. Կոնիտոյ տէլ Տուքա տա Պէրդինորոն է որ խօս-
քը առաջ կը տանի Ռինիերի հետ. և հոս Ռինիերիի
Ֆուլչիերի թռռան համար կ'ըսէ, որ 1302ին կաշա-
ռուելով Սեւերէն, ճերմակները բանտարկեց և սպան-
նեց շատերը անոնցմէ:

8. Փոքրիկ գետ՝ Պուլոնեայի մօտ, որ Բոյ գետը կը
թափի:

Ժ Ե Ե Ր Գ

Որչափ միջոց որ պէտք է այն գունտին՝¹ որ կը կայտոէ միշտ տղու նման, հասնելու համար երրորդ ժամէն մինչեւ օրուան սկիզբը, այնչափ կարծես ճամբայ ունէր արեւը իրիկուան հասնելու համար² . հոն իրիկնամուտ էր, հոս՝ կէս զիշեր³ : Եւ ճառագայթները ճիշդ մեր քթին կը զարնէին, վասն զի լերան շուրջը դարձած էինք⁴ , ու շիտակ գէպ ի արեւմուտք կ'երթայինք : Եւ ահա զգացի որ ճակատս կը ծանրանար առաջուրնէ շատ աւելի մեծ պայծառութեամբ մը . ու փիշեցայ մնացի պատճառը չգիտնալուս . ուստի ձեռքերս տարի վեր աչքերուս վրան ու արեւնոց մը ձեւացուցի, մեղմացնելու համար լոյսին յորդութիւնը : Ինչպէս երբոր

Ջուրէն կամ հայելէն հանդիպակաց կողմը
կը ցայտէ ցուրը՝ ելլելով վեր այնպէս՝ ինչ-
պէս իջեր էր⁵, ու կը հեռանայ հաւասար
միջոցով այն գծէն՝ զոր կը գծէ քարը որ
կ'իյնայ, ինչպէս որ կը ցուցնէ փորձառու-
թիւնն ու արուեստը⁶։ այսպէս⁷ երեցաւ
ինծի՝ որ հոն առջեւ ցուցուած լոյսէ մը
զարնուած էի։ որով և փութով աչքերս խոր-
շեցան նայելէ։

— Ի՞նչ բան է այն, քաղցրիկ հայր,
որմէ չեմ կրնար աչքս պաշտպանել ըստ
բաւականի, ըսի ես, և կ'երեւայ որ զէպ ի
մեզ կու գայ։

— Մի՛ վարմանար, եթէ տակաւին կը
շլացնէ քեզ երկնքի ընտանիքը, պատաս-
խանեց ինծի։ պատգամաբեր մըն է որ կու
գայ հրաւիրելու որ վեր ելլենք։ քիչ ա-
տենէն ոչ միայն առանց նեղութեան պիտի
տեսնես այն բաները, այլ և հաճոյքով, որ-
չափ որ կրնայ բնութիւնը զգալ տալ քեզի։

Երբ օրհնեալ Հրեշտակին հասանք, ըստ
զուարթ ձայնով. « Մտէ՛ք ասկէ, ահա սան-
դուդ մը նուազ զառիւիւր՝ քան միսները »։

Արդէն՝ մեկնած այն տեղէն՝ կ'ելլէինք վեր,
երբ մեր ետեւը երգուեցաւ։ Երանի՜ ողոր-
մածաց. և, « Վայելէ՛, ով յաղթող⁸ »։

Վարժապետս ու ես՝ երկուքնիս մինակ վեր
կ'ելլէինք. և ես հետ երթալով, կը մտածէի
օգուտ քաղել իր խօսքերէն. և իրեն զարձայ
ու այսպէս հարցուցի։

— Ի՞նչ ուզեց ըսել Ռոմանեացի ոգին⁹,
բաժանորդ չէք կրնար ըրտալ ըսելով։

Եւ ան ինծի. « Իր մեծագոյն ախտին¹⁰
փնտը կը ճանչնայ. ուստի և զարմանք չէ,
երբ ձեզ կը յանդիմանէ, որպէս զի քիչ մե-
ղանչէք անով։ Որովհետեւ ձեր իղձերը կը
ղիմեն այն բարիքներուն՝ որոնց վայելումը
կը զեղչուի ուրիշներու ընկերակցութեամբ,
նախանձը կը շարժէ ձեր հառաչներուն փութ-
քը։ Բայց եթէ վեհագոյն պարունակին սէրը
զէպ ի վեր ձգէր ձեր իղձը, կուրծքերնուդ
մէջ պիտի չըլլար այն վախը. վասն զի ո՞ր-
չափ աւելի ըլլան հոն մերն ըսողները, այն-
չափ աւելի բարիքներու ժառանգ կ'ըլլայ
խրաքանչիւրն առանձին, և այնչափ աւելի
սէր կը բորբոքի այն օթարանին մէջ։

— Ես աւելի նուազ գոհ եմ, ըսի, քան
թէ առաջուց լուռ փնտցած չըլլայի, և աւելի
կը շատնան տարակոյսները մտքիս մէջ։
Ի՞նչպէս կարելի է որ շատերու բաժնուած
բարիք մը աւելի հարուստ ընէ զանոնք՝ քան
եթէ քիչերու բաժնուած ըլլար։

Եւ ան ինծի . « Քանի որ միտքդ լոկ
երկրաւոր բաներու վրայ կը սեւեռես, հարկ
է որ ճշմարիտ լոյսէն խաւար դուրս հանես :
Այն անհուն և անճառելի բարին՝ որ կայ
հոն վերը՝ այնպէս գէպ ի սէր կը ձգուի, ինչ-
պէս նշոյլը կու գայ գէպ ի պայծառ մարմին
մը . այնչափ աւելի կը տրուի, որչափ աւելի
եռանդ կը գտնէ . այնպէս որ՝ որչափ աւելի
տարածուն ըլլայ սէրը, այնչափ աւելի կ'աճի
անոր վրայ յաւերժական զօրութիւնը . և որ-
չափ աւելի զիրար սիրեն մարդիկ հոն
վերը, այնչափ աւելի կը արուի սիրել, և
այնչափ աւելի կը սիրուի հոն, և հայելիի
պէս մէկը միւսին կ'անդրադարձնէ : Եւ եթէ
իմ պատճառաբանութիւնս քեզ չի գոհա-
ցններ, պիտի տեսնես Երանուհին, որ պիտի
պարզէ լիով այս տարակոյտը, ինչպէս և
միւսները . ջանա ուրեմն որ շուտով ջնջուին՝
ինչպէս եղան երկուքը՝ միւս հինգ վերքերը,
որոնք զղջումով է որ կը գոցուին » :

Երբ ըսելու վրայ էի թէ « Դու զիս կը
գոհացնես », ինքզինքս միւս պարունակը
հասած գտայ, այնպէս որ թափառոտ աչ-
քերս բերանս կը պնդեին¹¹ : Հոն թուեցաւ
ինծի որ յանկարծակի հիացական տեսիլք
մը յափշտակեց զիս, ու տեսայ տաճարի մը

մէջ շատ անձեր, և կին մը՝ մտնելու վրայ՝
մայրենի քաղցր կեցուածքով մը կ'ըսէր .
« Որդեակ իմ, ինչո՞ւ մեզի այսպէս ըրիր .
ահա, սրտ'իբերան, հայրդ ու ես քեզ կը
փնտռէինք¹² » : Եւ երբ ան լռեց, առաջին
տեսիլքը աներեւոյթ եղաւ :

Յետոյ ուրիշ մը՝ այսերն ի վար այն ար-
ցունքներով՝ զոր կը քամէ ցաւը՝ ուրիշի մը
գէմ սաստիկ բարկանալուն, և կ'ըսէր .

— Եթէ տէրն ես դուն այն քաղաքին¹³,
որուն անունին վրայ այնքան մէճ ունեցան
առաւածներն իրենց մէջ, և անկէ է որ
ամէն գիտութիւն կը ծաւալի, վրէժդ առ այն
ժպիրհ բազուկներէն՝ որոնք մեր դուստրը
զրկեցին, ո՞վ Պիսիստրատ » . և կ'երեւար
ինծի որ տէրը կը պատասխանէր քաղցրու-
թեամբ և հեղութեամբ, հանդարտ գէմքով
մը .

— Ի՞նչ պիտի ընենք անոր՝ որ մեր չա-
րիքը ուզէ, եթէ մեզ սիրողը դատապար-
տենք » :

Յետոյ տեսայ մարդեր՝ բարկութեան կրա-
կով բոցավառ, որոնք կը սպաննէին հրի-
տասարդ¹⁴ մը քարերով, պողալով ուժգին
իրարու . « Կպցո՛ւ, կպցո՛ւ » . և կը տեսնէի
զանիկա որ կը հակէր՝ մահէն ծանրացած՝

դէպ ի գետին, բայց աչքերը բաց միշտ և երկինք ուղղուած, և անքան տանջանքներու մէջ՝ կ'ազօթէր Աստուծոյ որ ներէ իր հալածիչներուն, այնպիսի գէմքով մը՝ որ գութ կը կորզէ (սրտերէն):

Երբոր հոգիս դարձաւ¹⁵ այն բաներուն որոնք իրմէ գուրս են և գոյութիւն ունին, հասկըցայ որ տեսածներս երազ էին, բայց ոչ սուտ: Առաջնորդս, որ կը տեսներ զիս այնպէս ինչպէս կ'ընէ քունէն նոր արթնցող մը, ըսաւ.

— Ի՞նչ ունիս, որ չես կրնար ինքզինքդ բռնել. կէս փարսախէն աւելի է որ քաշեցիր աչքերդ փակ ու գեղեկօտ սրունքներով, նման մէկու մը՝ զոր գինին կամ քունը կը ծոմսկէ:

— Ո՛վ քաղցր հայր իմ, եթէ ինծի մտիկ ընես, կ'ըսեմ՝ քեզի, ըսի ես, ինչ որ ինծի երեւցաւ, երբ սրունքներս կ'թոտեցան »:

Եւ ան. « Եթէ դուն հարիւր զիմակ ալ ունենայիր գէմքիդ վրայ, քու մտածութիւնն երբ ծածուկ պիտի չմնային ինծմէ, նաեւ ամենէն փոքրիկներն անդամ: Տեսար դուն այն բաները, որպէս զի առանց չքմեղանքի բանաս սիրտդ խաղաղութեան ջրերուն՝ ուրոնք կը բղխին յաւիտենական ազրիւրէն:

Չհարցուցի թէ « Ի՞նչ ունիս », ինչպէս պիտի հարցընէր ան որ կը նայի միայն աչքով, որ՝ չի տեսներ՝ երբ մարմինը զիակ մըն է անկենդան: Բայց հարցուցի՝ ոտքերուդ կօրով տալու համար. այսպէս է որ պէտք է մտրակներ ծոյլերը, դանդաղները՝ որպէս զի բանի բերեն իրենց արթնութիւնը՝ անոր դառնալուն »:

Կ'երթայինք իրիկնամուտին, նայելով այնչափ հեռուն որչափ կը հասնէր աչքը՝ մայրամուտի շրացուցիչ ճաճանչներուն գէմ: Եւ ահա քիչ քիչ սկսաւ ծուխ մը գալ գէպ ի մեզ, խաւարչուտ՝ նման գիշերուան, և չկար տեղ մը՝ որ մեզ պաշտպանէր անկէ: Ան կորզեց մեզմէ մեր աչքերն ու մաքուր օդը:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Երկնային գունտը: — Կը կայտռէ, այսինքն միշտ շարժման մէջ է՝ նման տղու, վասն զի ան ալ (ստղութեան գրութեան համեմատ) երբեք չի կենար, և միշտ կը շարժի շուրջ:

2. Այսինքն է 45 աստիճան, վասն զի արեւը ժամու մը մէջ 15 աստիճան կը քալէ:

3. Հոն Բաւարանին մէջ իրիկնադէմ էր, կէսօրէն երեք ժամ ետքը. Սիոն լեռը՝ որ հակոտնեայ է անոր, կէս գիշերէն երեք ժամ ետք. և հոս Խաղիոյ մէջ (զոր Քերթովը կը դնէ 45 աստիճանին վրայ գէպ ի արեւմուտք Պաղեստինի) կէս գիշեր էր:

4. Առաջ որ՝ երբ դեռ չէին դարձած լերան շուրջը ճառագայթները ուսերնուն վրայ կ'իյնային. հիմա դարձած ըլլալով լերան շուրջը, և որովհետեւ գէպ ի արեւմուտք կ'երթային, ճաճանչները ուղղակի իրենց գէմբին մէջ տեղը կը զարնեն:

5. Այսինքն է՝ կազմելով ցուացման անկիւնը՝ հաւասար անկման անկիւնին: — Ինկոդ քարին գծածը՝ ուղղաձայնեացն է:

6. Եւկլիդէս ցուցուցած էր արդէն լուսոյ ցուացման օրէնքը:

7. Զեռքը աչքին վրայ դրած ըլլալուն՝ Հրեշտակէն եկած ճառագայթները ուղղակի աչքին չեն զարներ, այլ գետին. գետնէն ալ՝ Տանդէին:

8. Հմմտ. Յայտ. Բ. 7. «Որ յաղթէն տաց նմա ուտել ի փայտէն կենաց »:

9. Կուխտոյ տէլ Տուքան է, տես նախընթաց երգը:

10. Նախանձին:

11. Ալ խօսիլը մոռցայ, նոր բաներ տեսնելու փափաքով:

12. Աւետարանի խօսքերն են. Ղազկ. Բ. 41.

13. Աթէնքի. որուն անուն մը դնելու համար կուր ճագեցաւ Պոսիդոնի և Աթենասի միջեւ: Խօսողը Աթէնքի իշխանին Պիսիստրատի կինն է. կ'աղաչէ ամուսնոյն որ վրէժ խնդրէ այն երիտասարդէն, որ սիրահարուելով իր դստեր, հրապարակաւ համբուրեր էր զանիկա:

14. Ս. Ստեփանոս Նախավկայն:

15. Երբոր հոգիս՝ որ յափշտակուած էր՝ դարձաւ զգայարաններու իշխանութեանը տակ՝ ընդունելու ազգեցութիւնը արտաքին իրաց, որոնք իրապէս կան, իմացայ որ տեսած բաներս երազ էին, բայց ոչ ցնորական, վասն զի կը համապատասխանէին այնպիսի գէպքերու՝ զորս կը պատմէ պատմութիւնը:

Ժ Զ Ե Ր Գ

Աղջամսւղջը զժողովին և աստեղագուրի
գիշերուան մը՝ անձուկ երկնքի մը տակ,
խաւարչուա բոլորովին թզփայտող ամպերով,
չձգեց զէմքիս վրայ քօղ մը այնքան թանձր
և այնքան խայթող թեւերով, ինչպէս այն
ծուխը՝ որ զմեզ պատեց համակեց հոն,
այնպէս որ աչքը չկրցաւ այլ եւս բաց մնալ.
ուստի և իմաստուն և հաւատարիմ առաջ-
նորդս ինծի մօտեցաւ և ուսը ինծի շնորհեց:
Նման կոյրին որ իր առաջնորդին ետեւէն կ'եր-
թայ՝ որպէս զի չմոլորի, և չզարնուի բանի
մը որ զինքը ցաւցընէ կամ գուցէ մեռցընէ,
կ'երթայի ես դառն ու զազիր օդին մէջէ,
ունկնդրելով առաջնորդիս որ կ'ըսէր միայն.
« Նայէ՛, չբլլայ թէ ինծմէ զատուիս »:

Չայներ կը լսէի, և իւրաքանչիւրը կարծես խաղաղութիւն և ողորմութիւն կը խնդրէր Սասունի Գառնէ՝ որ մեղքերը կը բաժնայ: Իրենց նախաբանը Գառնէ Աստուծոյ էր միշտ. ամէնքը միաշունչ միաբան մի և նոյն բանը կ'ըսէին:

— Հոգի՞ են անոնք՝ զորս կը լսեմ » ըսի ես: Եւ ան ինծի. « Ճիշդ է ըսածդ, և ցասման կապը՝ կը բախեն »:

— Արդ զոն ո՞վ ես, որ մեր ծուխը կը ճեղքես, ու մեր վրայ ալ կը խօսիս, իբրեւ թէ ժամանակը բաժնէիր կազանդներով՝:

Այսպէս ըսաւ ձայն մը. որուն վրայ ըսաւ վարժապետս. « Պատասխան տուր, և հարցուր թէ ասկէց վեր կ'ելլուի »: Եւ ես. « Ո՛վ արարած, որ կը մաքրես ինքզինքդ՝ որ գեղեցիկ երեւաս Սրբաշիւ, զարմանալի բաներ պիտի լսես, եթէ ինծի հետեւիս »:

— Պիտի հետեւիմ որչափ որ թոյլ տրուած է ինծի, պատասխանեց, և թէեւ ծուխը չի թողուր որ զիրար տեսնենք, անոր տեղ լսելը մեզ իրարու մօտ պիտի բռնէ:

Այն ատեն սկսայ. « Այն պատանքով՝ զոր մահը կը լուծէ՝ վեր կ'երթամ ես. և եկայ Հոս դժոխային տանջանքներուն մէջէ. և քանի որ Աստուած այնչափ շրջապատեր

է զիս շնորհներով, որ կ'ուզէ որ իր արքունիքը տեսնեմ՝ արդի կերպէն բոլորովին տարբեր եղանակով մը, մի՞ ծածկեր ինծմէ, ո՞վ էիր մահուինէ առաջ. բայց ըսէ զայն ինծի, և ըսէ նաեւ թէ լաւ կ'երթամ գէպ ի անցքը. և քու խօսքերդ մեր առաջնորդը պիտի ըլլան »:

— Լոմպարտացի էի, Մարկոս կոչուեցայ՝. աշխարհը ճանչցայ, և սիրեցի այն առաքինութիւնը՝ որուն վրայ ոչ ոք կը նայի հիմայ: Վերեւքդ ուղիղ է »:

Այսպէս պատասխանեց և յարեց. « Կ'աղաչեմ քեզի որ երբ վերը ըլլաս՝ աղօթես ինծի համար »: Եւ ես անոր. « Կը խօստանամ ինդիրքդ կատարելու. բայց ես կը ճաթիմ տարակոյսէ մը՝ զոր ունիմ ներսս՝ եթէ զայն չլուծեմ: Առաջ մէկ կը տարակուսէի, հիմայ երկու՝ քու խօսքերուդ համար, որոնք կը հաստատեն՝ Հոս և ուրիշ տեղ լսածներս՝ երբ կը բաղդատեմ իրարու: Աշխարհը այսպէս անապատ է բոլորովին ամէն առաքինութենէ, ինչպէս կ'ըսես զոն ինծի, և յղի և ծածկուած չարութեամբ: Բայց կ'աղաչեմ, ցուցուր ինծի պատճառը, այնպէս որ տեսնեմ ես և ուրիշներուն ալ ցուցնեմ, վասն զի մէկը երկիրքը կը գնէ զայն, մէկն ալ հոս վարը »:

Նախ ցաւագին խոր հառաչ մը արձըկեց. և յետոյ սկսաւ. « Եղբայր, աշխարհը կոյր է. և դուն իրաւցընէ՝ անկէ կու գաս ⁴ : Դուք որ կ'ապրիք, ամէն բանի պատճառ երկինքը կը բռնէք, իբրեւ թէ ամէն բան ան ի հարկէ իր հետը վարձընէր : Եթէ այսպէս ըլլար, ձեր մէջը ջնջուած պիտի ըլլար ազատ կամքը, և իրաւացի պիտի չըլլար բարիին համար ուրախանալ, և չարին համար ողբալ : Երկինքը ձեր շարժումներուն մղում կու տայ, չեմ ըսեր ամենուն. բայց, գննք թէ այնպէս ըսած ըլլայի, լոյս տրուած է ձեզի որ չարն ու բարին որոշէք, և անձնիշխան կամք, որ, եթէ նեղութիւն ալ քաշէ քիչ մը՝ երկնքի հետ մղած առաջին պատերձումներուն մէջ, յետոյ ամէն բանի կը յաղթէ՝ եթէ լաւ սնուցուի : Թէեւ ազատ՝ բայց հպատակ էք դուք մեծագոյն զօրութեան մը և լաւագոյն բնութեան մը . և ան կը ստեղծէ ձեր մէջ միտքը, որուն վրայ չ'իշխեր երկինքը : Սակայն, եթէ ներկայ աշխարհը կը շեղի, պատճառը ձեր մէջն է, ձեր մէջը փնտռեցէք, և ես պիտի ցուցնեմ քեզի յստակօրէն :

Միամիտ հոգին, որ ոչինչ գիտէ բայց միայն՝ զուարթ հաստէն բաժնուած ըլլալուն համար՝ յօժարութեամբ կը դառնայ անոր՝

որ զինքը կը զուարթացնէ — կ'ելլէ ձեռքէն Աստուծոյ, որ հաճութեամբ կը նայի անոր վրայ ⁵ : Գեռ չստեղծուած. նման փոքրիկ աղջկան մը, որ հետ կու լայ և հետ կը խնդայ խաղալով և ցատկելով : Համ կը զգայ նախ փոքրիկ բարեքէ մը. հոն կը խաբուի, և անոր ետեւէն կը վազէ, եթէ առաջնորդ մը կամ սանձ մը չգարձնէ իր սէրը : Որով հարկ եղաւ օրէնքներ զնեւ իբրեւ սանձ, հարկ եղաւ թագաւոր ունենալ, որոշելու համար գոնէ աշտարակը ճշմարիտ քաղաքին : Օրէնքները կան, բայց ո՞վ պահել կու տայ զանոնք : Ոչ ոք, վասն զի հովիւը որ կ'առաջնորդէ՝ կըրնայ որոճալ, բայց կճղակաբաշխ չէ ⁶ : Ուստի և ամբոխը տեսնելով որ իր առաջնորդը կը դիմէ միայն այն բարեքին, որուն ծաւալի է ինքը, անով կը սնանի, և ուրիշ բան չի խնդրեր : Լաւ կրնաս տեսնել որ ապիւրատ առաջնորդութիւն է պատճառը աշխարհի յանցաւորութեան, և ոչ թէ բնութիւնը որ ապականուած ըլլայ ձեր մէջ : Հոովմ՝ որ աշխարհը բարեղարկեց, ունէր երկու Արեւ, որոնք կը ցուցնէին թէ՛ մէկ և թէ՛ միւս ճանապարհը, աշխարհի և Աստուծոյ : Մին՝ միւսը մարեց, և սուրը միացաւ հովուակահին հետ. և մին միւսին հետ հարկ է որ

ստիպուած գէշ երթայ, վասն զի միացած
ըլլալուն՝ մին միւսէն չի վախեր: Եթէ ինծի
չես հաւատար, հասկին նայէ, վասն զի ա-
մէն խոտ սերմէն կը ճանչցուի: Վերը այն
երկրին մէջ՝ զոր կ'ոռոգեն Ասիճէ և Բոյ,
կը գտնուէր սովորաբար քաջութիւն և մար-
դասիրութիւն՝ Ֆետերիքոն կռիւր զեռ չսկսած:
Արդ ապահովապէս կրնան անցնիլ այն տե-
ղերէն ամէն անոնք՝ զորս ամօթը կը կասե-
ցնէր բարիներուն հետ խօսակցելէ կամ ա-
նոնց մօտենալէ: Երեք ծերեր կան զեռ, ու
րոնց ձեռքով հին դարը նորը կը կշտամբէ,
և որոնց կը թուի թէ Աստուած շատ կ'ու-
շանայ՝ զիրենք լաւագոյն կենաց կոչելու.
Գորրադոյ տա Բալաքցոն, բարի Կերարտոն
և Կուխտոյ տա Գաստէլը, որ լաւ եւս կ'ա-
նուանուի գաղղիներէն պարզամիտ Լոմպար-
տացի: Ըսէ արդ ուրեմն որ Հոովմայ Եկե-
ղեցին՝ շփոթելով իր մէջ երկու իշխանու-
թիւնները, ցեխի մէջ կ'իյնայ և կ'աղաեղէ
ինքզինքն ու իր բեռը »:

— Ո՛վ Մարկոս իմ, ըսի ես, լաւ կը
պատճառաբանես. և արդ կը հասկնամ թէ
ինչո՞ւ համար Ղեւիի որդիները մերժուեցան
ժառանգութենէ. բայց ո՞ր Կերարտոն է այն
սրուն համար կ'ըսես թէ մնացած է մեռած

ցեղէն իբր նմոյշ ի կշտամբութիւն վայրե-
նի դարուն:

— Կամ կը խաբէ զիս քու խօսքդ, կամ
կը փորձէ, պատասխանեց ինծի, վասն զի
հետս տոսկաներէն խօսելով՝ կարծել կու տաս
թէ ոչ ինչ գիտես բարի Կերարտոյին վրայով:
Ուրիշ մականունով չեմ ճանչնար զանիկա,
բայց միայն եթէ իր Կայա⁸ գուտորէն առ-
նեմ. Աստուած հետդ ըլլայ, վասն զի ալ
չեմ ի դար ձեզի հետ: Ահա նշոյլը կը ճա-
նանչէ ծուխին մէջէն՝ և հարկ է որ մեկնիմ
ես՝ Հրեշտակը հոն է՝ զեռ անոր չերեւցած »:

Այսպէս խօսեցաւ, ու ալ չուզեց լսել ինծի:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Թ Ի Ի Ն Ք

1. Որպէս զի երկինք թռչին:
2. Իբրեւ թէ ժամանակը բաժնէիր տարիներու, ամիսներու և օրերու, բաժանում մը՝ որ տեղի չունի յաւիտենականութեան մէջ:
3. Կը համարին թէ վէտեակեցի ազնուական մ'ըլլայ, քաջամուտ մարդ, բայց շատ ցասկոտ, Լոմպարտոյ ձայնը իբրեւ խաւացի ընդունելով:
4. Այդ ողորմելի հարցումը ընելուդ համար:
5. Իր յաւիտենական գաղափարին մէջ:
6. Որոճալ — գիտնալ, կճղակաբաշխ — գործել. իմաստն է. Քահանայապետը կրնայ գիտուն ըլլալ Սուրբ գրոց, բայց չի գիտեր զանազանէն ժամանակաւորը՝ հոգեւորականէն:
7. Պապական իշխանութիւնը մարեց կայսերական իշխանութիւնը:
8. Ոմանք կը համարին նշանաւոր իր գեղեցկութեամբ և պարկեշտութեամբ. ուրիշներ՝ իր գեղովն ու անպարկեշտութեամբ. Տանդէ վերջինիս կ'անարկէ կարծես հեգնօրէն:

Ժ Է Ե Ր Գ

Յիշէ՛, ս'իլ ընթերցող, եթէ երբեք Աւստինացի մէջ մշուշն զբեղ պատեց, և ուրիշ կերպ չէ որ կը նայէիր, այլ ինչպէս խլուրդն իր մորթին մէջէ՛¹. Ինչպէս երբ խոնաւ ու թանձր շողինքը կը սկսին փարատիլ, արեգական գունտը տկար կերպով կը թափանցէ անոնց մէջէ. և քու երեւակայութիւնդ պիտի կարենայ դիւրութեամբ նկարել, թէ ինչպէս ես տեսայ նախ արեգակը, որ արդէն մտնելու վրայ էր: Այսպէս հաւասարեցնելով քայլերս առաջնորդիս վստահ քայլերուն, ելայ դուրս այն ամպէն՝ ճաճանչներուն, որոնք արդէն մեռած էին ստորին ափունքներուն վրայ՝²:

Ո՛վ զօրութիւն երեւակայութեան, որ այնպէս երբեմն զմեզ մեղմէ դուրս կը հանես,

որ չենք իմանար՝ թէ և շուրջներնս հազար փողեր ալ հնչեն։ Ո՛վ է շարժիչդ, երբ ըզգայարանքները չեն օգնիր քեզի։ Շարժիչդ է այն լոյսը՝ որ երկնքին մէջ կը կազմուի ինքն իրեն³, և կամք մը հոս վար կը զրկէ։

Պատկերն ամպարշտութեան անոր՝⁴ որ փոխուեցաւ այն թռչունին որ երգել շատ կը սիրէ, երեւակայութեանս մէջ նկարուեցաւ. և միտքս այնպէս հոն ինք իր մէջ ամփոփուեցաւ, որ ոչ մի ազդեցութիւն չէր ընդունիր դուրսէն։ Յետոյ ինկաւ վերացեալ երեւակայութեանս մէջ խաչելեալ⁵ մը, արհամարհոտ և գոռոզ դէմքով, և այն կերպով ալ կը մեռնէր. անոր շուրջ կը գտնուէր մեծն Սրտաշէս, Եսթեր իր կիներ և արդար Մուրգքէն, որ խօսքին ու գործին մէջ արդար եղաւ։ Եւ երբ այս պատկերը ցնդեցաւ ինքն իրեն, ինչպէս պղպշակ մը, երբ ջուրը՝ որմէ ձեւացած է՝ կը ցնդի, տեսիլքիս մէջ օրիորդ⁶ մը ելաւ, որ ուժգնօրէն կու լար ու կ'ըսէր. « Ո՛վ թագուհի, ինչո՞ւ համար բարկութեամբ ինքզինքդ ուզեցիր ոչնչացընել։ Ինքզինքդ սպաննեցիր Լաւինիան չկորսնցնելու համար⁸, արդ զիս կորսնցուցիր. ես ահա, մայր, ուրիշի մահէն առաջ՝ քու մահդ կ'ողբամ »։

Ինչպէս որ քունը կ'ընդհատուի, երբ նոր լոյս մը յանկարծակի կը զարնէ փակ աչքերուն, և որ՝ թէեւ ընդհատուած՝ դեռ կը տնտնայ՝ բոլորովին չփախած. այսպէս ալ իմ երազս ցնդեցաւ, երբ սովորականէն շատ աւելի մեծագոյն լոյս մը երեսիս զարկաւ։ Կը դառնայի իմանալու համար թէ ո՛ւր էի, երբ ձայն մը ըսաւ. « Հոսկէ՛ կ'ելլցուի », ու միտքս ամէն մտածումէ հեռացուց. և այնպէս յօժարեցուց կամքս նայելու թէ ո՛վ էր խօսողը, որ պիտի չհանդէր մինչեւ որ չտեսնէր այն անձը։ Բայց ինչպէս արեւը՝ որ մեր աչքը կը նեղէ և իր անհուն լուսովը իր դէմքը կը սքողէ, այսպէս իմ զօրութիւնս ալ կը պակսէր հոս։

— Աստուածային հոգին է, որ վերելքին ճամբան կը ցուցնէ մեզի առանց որ ազաչենք իրեն, և իր լուսովը ինքզինքը կը սքողէ։ Կ'ընէ մեզի այնպէս ինչպէս մարդ ինք իրեն կ'ընէ. վասն զի մարդ տեսնելով պէտքը, կը սպասէ որ իրեն դիմեն, և չարութեամբ կը պատրաստուի ժխտել։ Արդ, երթանք դէպ ի այն հրաւերը. ջանանք ելլել դեռ չմթնած, վասն զի վերջը պիտի չկրնանք՝ մինչեւ որ չլուսնայ »։

Այսպէս ըսաւ առաջնորդս, և ես ու ինք

դարձուցինք ոտքերնիս դէպ ի սանդուխ մը. և երբ առաջին աստիճանին վրայ դրի ոտքս, կարծես թէ թեւի շարժում մը զգացի քովս⁹, որ գէմքս հովահրեց, և լսեցի որ կ'ըսուէր. « Երանի խաղաղարարաց, որոնք առանց չար բարկութեան են »:

Արդէն գիշերուան կարապետ վերջին ճառադայթները այնքան բարձրացած էին մեր վերեւը, որ աստղերը ամէն կողմէ կ'երեւային:

— Ո՛վ զօրութիւն իմ, ինչո՞ւ այդպէս կը ցնդիս, կ'ըսէի ինքնիրենս, վասն զի սրունքներուս զօրութիւնը զաղրած կը զգայի: Հասած էինք հո՛ն ուր սանդուխը ալ վեր չ'ելլեր, և զամուսած մնացած էինք, նման նաւուն՝ որ ափունքը կը հասնի:

Քիչ մը ուշադիր մնացի՝ տեսնելու համար թէ պիտի լսէի՞ բան մը նոր պարուսնակին մէջ, յետոյ վարպետիս դարձայ ու ըսի.

— Քաղցր հայր իմ, ըսէ, ո՞ր մեղքը կը քաւուի հոս այս պարունակին մէջ: Եթէ մեր ոտքերը կանգ առին, քու խօսքերդ թող կանգ չառնեն:

Եւ ան ինծի. « Բարեոյն սէրը՝¹⁰ թափուր իր պարտքէն՝ հոս կ'ամբողջանայ. հոս կը

ծեծուի ուշ մնացած թին¹¹. բայց որպէս զի դեռ աւելի յայտնի իմանաս, միտքդ ինծի դարձուր, և մեր յապաղումէն բարի պտուղ պիտի քաղես: Ոչ արարիչ¹², և ոչ արարած, սկսաւ ան, որդեակ, եղաւ առանց սիրոյ, ըլլայ բնական, ըլլայ կենդանական. ու գիտես դու զայն: Բնականը միշտ՝ անսխալ է. բայց միւսը կրնայ սխալիլ, կամ նպատակին չարութենէն կամ եռանդին սակաւութենէն և կամ չափազանցութենէն:

Յորչափ ան առաջին¹³ բարեխնորուն կը ձկտի, և երկրորդներուն մէջ ինքզինքը կը չափաւորէ, չի կրնար պատճառ ըլլալ անկարգ իղձերու: Բայց երբ չարին կը դառնայ, և կամ չափազանց և կամ չափէն աւելի նուազ խնամքով՝ դէպ ի բարին¹⁴ կ'ընթանայ, Հաստչին դէմ հաստուածը կը գործածէ: Որով, կրնաս հասկնալ դիւրաւ թէ սէրը հարկ է որ ձեր մէջ սերմը ըլլայ ամէն առաքինութեան և ամէն գործի որ արժանի է պատժոյ: Արդ, որովհետեւ սէրը չի կրնար երբեք երես դարձնել իր ենթակային¹⁵ փրկութենէն, անձնական առեւտրութենէ ապահով են իրերը: Եւ զի չէ կարելի իմանալ ոչ մի էակ որ անջատ ըլլայ առաջին էակէն, միանգամայն և ինքնակաց, կը հե-

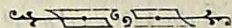
տեւի որ ամէն իր բերումը հեռի ըլլայ զայն¹⁶
ատելէ:

Կը մնայ, եթէ բաժանումիս մէջ չեմ սխա-
լիր, որ չարը՝ զոր կը սիրէ՝ ընկերինն է¹⁷,
և այս սէրը երեք կերպով կը ծնի ձեր կաւին
մէջ: Կայ որ երբ ընկերը ծնշուի՝ բարձրա-
նալ կը յուսայ, և միայն ասոր համար կը
փափաքի որ ան իր մեծութենէն իյնայ: Կայ
որ կը վախնայ կարողութիւն, շնորհ, պա-
տիւ ու համբաւ կորսնցնել՝ ուրիշներուն
բարձրանալովը, ու այնչափ կը տխրի, որ
հակառակը¹⁸ կը սիրէ. և կայ որ նախատինքի
մը համար այնպէս կը բարկանայ, որ վրէժ-
խնդրութիւն կը ծարուի, և ուրիշին չարը
կը փափաքի: Այս եռազգի սէրը հոս վարը
կը քաւուի: Արդ կ'ուզեմ որ միւսը իմա-
նաս, զայն՝ որ անկարգ կարգով դէպ ի բարին
կ'ընթանայ:

Ամէն ոք խառնաշփոթ կերպով կ'երեւայէ
բարիք մը՝ որուն մէջ կը հանդէհ հոգին, և
կը փափաքի. ուստի և ամէն ոք կը ջանայ
ձեռք ձգել զայն: Եթէ դանդաղ սէր մըն է
ձեզ քաշողը որ զայն տեսնէք կամ ձեռք
ձգէք, այս պարունակը՝ արդար զղջումէ մը
վերջ, կը պատժէ զձեզ:

Կայ ուրիշ բարիք¹⁹ ալ՝ որ մարդը երջա-

նիկ չ'ըներ. ան՝ երջանկութիւնը չէ, ան
բարի էութիւնը չէ, պտուղ և արմատ ամէն
բարեաց: Սէրը՝ որ չափազանց ետեւէն կ'ըլ-
լայ անոր, մեր վերեւը կը քաւուի երեք պա-
րունակներու մէջ. բայց թէ ինչ կերպով ե-
րեքի բաժնուած են՝ կը լռեմ, որպէս զի դուն
զայն քեզմէ փնտռես »:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Հինքերը կը կարծէին որ իւրւորդին աչքը մաշկով մը ծածկուած ըլլայ:

2. Որչափ արեւը վար իջնէ, այնչափ հառազայլթնեւրը կը բարձրանան:

3. Երկինքներուն բնական ազդեցութեամբը. — կամք. աստուածային:

4. Պրոքնէ, որ սոխակի փոխուեցաւ. էր կին Տեւեռոսի և քոյր Փիլոմելայի (Քաշ. Թ.) որ ամուսնէն իր ոխը հանելու համար, տղան յօշ յօշ պատռեց ու կերցուց անոր:

5. Համան:

6. Լաւինիա. դուստր Լատինի՝ Լատինոս թագաւորին և Ամատա թագուհւոյն. խօսեցեալ Հռուտուլեանց Տուռնոս թագաւորին, և յետոյ կին Էնիասայ. Հմմտ. Վիրգ. Էնիակ. ԺԲ:

7. Ամատա, մայր Լաւինիայի, որ ինքզինքը կախեց յուսահատ կատաղութենէն, կարծելով որ Տուռնոս սպաննուած ըլլայ Էնիասէն և Լաւինիա հարս երթայ Էնիասայ՝ փոխանակ Տուռնոսի:

8. Ինքզինքդ սպաննեցիր՝ չկորսնցնելու համար քու Լաւինիադ՝ որ հարս պիտի գացած ըլլար Էնիասին. բայց ինքզինքդ սպաննելով՝ զիս իրաւցընէ կորսնցուցիր. և ես ուրիշի — Տուռնոսի մահէն առաջ (վասն զի Ամատա ինքզինքը կախած էր արդէն՝ երբ Էնիաս Տուռնոսը սպաննեց) քեզ կ'ողբամ:

9. Հրեշտակը թեւի շարժումով մը կը ջնջէ անոր հակատէն երրորդը եօթը Մեհերէն, որ է բարկութեան մեղքը:

10. Բարւոյն սէրը՝ զուրկ պարտուպառչած եռանդէն այսինքն՝ գաղջ, հոս կը լեցընէ իր թերին:

11. Այսինքն՝ հոս կը պատժուի ուշ մնացող թիւսվարը, որ է ըսել՝ այն որ ուշ մնաց բարեգործութեան մէջ:

12. Վասն զի Աստուած սէր է. — գիտես զայն՝ — փիլիսոփայութենէն:

13. Հոգեկան կամ երկնային:

14. Երկրաւոր:

15. Այն անձին՝ որուն մէջ կը գտնուի, կը հետեւի որ ոչ որ ինքզինքը կ'ատէ:

16. ԶԱստուած. — Մարդ չի կրնար ատել զԱստուած՝ իր պատճառը. կրնայ ըսել թէ չկայ ու հայհոյել, բայց ատել չի կրնար իրեւ Աստուած:

17. Եթէ մարդ չի կրնար սիրել ոչ իր և ոչ Առաջին Էնիասին չարը, վասն զի չի կրնար ատել ո՛չ ինքզինքը և ոչ ալ իր արարիչը, կը մնայ որ չարը՝ զոր կը սիրէ ընկերինն ըլլայ, և որ երեք կերպով կը բաժնուի:

18. Անոր անկումը, կորսնքը:

19. Երկնաւոր բարեքը:

Ժ Ը Ե Ր Գ

Վերջ գրած էր վեհագոյն վարժապետն
իր պատճառաբանութեանց , և ուշադրու-
թեամբ երեսս կը նայէր , թէ արդեօք
գոհ կ'երեւայի : Եւ ես՝ որ նոր ծարաւէ՛ մը
կը տոչորուէի տակաւին , դրսէն կը լռէի և ներ-
սէն կ'ըսէի . « Թեքեւս չափազանց հարցում-
ներս՝ զոր կ'ընեմ՝ ծանր գան իրեն » : Բայց
այն ճշմարիտ հայրը՝ նշմարելով զանգիտող
կամքը որ չէր բացուեր , խօսելով , խօսելու
համարձակութիւն տուաւ ինծի . ուստի ես .
« Վարպետ , աչքս այնպէս կը կենդանանայ
լուսովդ , որ ես յստակ կ'ըմբռնեմ ինչ որ
պատճառաբանութիւնդ կը պարունակէ կամ
կը նկարագրէ , բայց կ'աղաչեմ քեզի , քաղցր
սիրելիի հայր , որ ցուցնես ինծի այն ուղիը՝

որուն կը վերագրեն ամէն բարի գործ ու անոր հակառակը² » :

— Ուղղէ՛, ըսաւ, գէպ ի ինձ իմացականութեան սուր լոյսերը, ու պիտի յայտնուի քեզի սխալը կոյրերուն՝ որոնք առաջնորդ կ'ըլլան : Հոգին՝ որ ստեղծուած է յօժար ի սիրել, կը միտի գէպ ի ամէն ինչ որ հաճոյական է, հազիւ թէ դրդուի հաճոյքէն : Չեր ըմբռնողական կարողութիւնը իւրականէն կ'առնէ իր տպաւորութիւնը ու ձեր մէջը կը պարզէ զայն, այնպէս որ հոգին առ այն կը դարձնէ. և եթէ, դառնալով, առ այն հակի, այն հակումը սէր է, բնութիւնն է այն, որ հաճոյքին ձեռքով ձեր մէջը կը կապուի : Յետոյ, ինչպէս կրակը³ գէպ ի վեր կ'երթայ, իր բնութենէն որ հակամէտ է բարձրանալու հոն ուր աւելի կը տեսէ իր տարրին մէջ, այսպէս գերուած հոգին՝ կը յանձնուի փափաքին՝ որ հոգեկան շարժում մըն է, և բնաւ չի հանդէր մինչեւ որ չվայելէ սիրուած իրը : Արդ կրնաս իմանալ թէ որքան ծածկուած է ճշմարտութիւնը անոնցմէ՝ որոնք ամէն սէր յինքեան գովելի կը համարին . վասն զի կարելի է որ իր նիւթը բարի ըլլայ միշտ . բայց ամէն նշան լաւ չէ, թէպէտեւ մոմը⁴ ընտիր ըլլայ :

— Քու խօսքերդ և իմ հետամուտ միտքս, պատասխանեցի իրեն, սէրը պարզեցին ինծի . բայց ասով տարակոյսներս աւելի շտացան . վասն զի, եթէ սէրը զրոնէ կը արուի մեզի ու հոգին չ'երթար ուրիշ ոտքով, ուղիղ ալ երթայ ծուռ ալ երթայ, արդիւնքը իրենք չէ՞ :

Եւ ան ինծի. « Կրնամ ըսել քեզի այնչափ որչափ բանը կը տեսնէ հոս . անկէ անդին, Երանուհիին սպասէ, վասն զի հաւատքի գործ է : Ո՛ր և է գոյացական ձեւ⁶ որ անշատ է նիւթէն և անոր հետ միացած, իր մէջը մասնաւոր զօրութիւն մը ունի, որ չի ճանչցուիր առանց գործի և ոչ ալ կը ցուցուի առանց արդիւնքի, ինչպէս տունկին մէջ կեանքը՝ կանաչ տերեւներուն ձեռքով : Սակայն մարդ չի գիտեր թէ ուրկէ կու գայ նախնական ծանօթութեանց իմացականութիւնը, և ոչ ալ սէրը նախնական յօժարութեանց՝ որոնք ձեր մէջն են, ինչպէս մեղուին մէջ մեղր շինելու բնագոյումը . և այս առաջին յօժարութիւնը չ'արժանանար ոչ գովեստի և ոչ պարսաւի : Արդ, որպէսզի համաձայնի ասոր ուրիշ ամէն յօժարութիւն, ընդամին է ձեր մէջ կարողութիւնը՝ որ խորհուրդ կու տայ, և պէտք է հաւանութեան դրան պահապան ըլլայ :⁷ Այս կարգաւորիչ

բանն է սկիզբը՝ որմէ կը ծագի ձեր մէջ արժանիքի պատճառը, ըստ որում բանը՝ բարի և չար սէրերը կ'ընդունի և կը զատէ։ Սնոնք⁸ որ պատճառաբանելով խորը գացին, նշմարեցին այս ընդաբոյս ազատութիւնը, ուստի աշխարհի՝ բարոյականը ձգեցին։ Դընենք, սակայն, թէ ի հարկէ առաջ գայ ա՛մէն սէր որ ձեր մէջ կը բորբոքի, բայց զայն սանձելու կարողութիւնը ձեր մէջն է։ Երանուհի այս ազնիւ կարողութիւնը անձն իշխան կամք կը կոչէ, ուրեմն ջանա մտքիդ մէջ ունենալ զայն՝ երբ անոր վրայ խօսի քեզի »։

Լուսինը, ուշ՝ գրեթէ կէս գիշերուն ելած, աստղերը ցանցաւ կ'երեւցընէր մեզի, ձեն առած հրաւառ մեծ դոյլի մը. և կը վազէր երկնքին դէմ՝ այն ճամբաներէն՝ զորս ա՛րեգակը կը բոցաւառէ, երբոր հոռմայեցին անոր մուտքը Սարահնիոյ և Գորսիկայի միջև կը տեսնէ։

Եւ այն ազնուական Ստուերը, որուն պատճառաւ աւելի անուանի է Բիէզոլան⁹ քան Մանուուա քաղաքը, ազատած էր ինք գինքն այն բռնէն՝ զոր ես վրան գրեմ էի. ուստի ես, որ հարցումներուս մասին պարզ և մեկին պատճառաբանութիւնն ընդունած էի, կեցած

էի նման մարդու մը՝ որ քնէած կը զառանցէ. բայց այս թմրութիւնս փարատեցին յանկարծակի մարդիկ, որոնք մեր ուսերուն ետեւէն՝ մեզի դարձած էին արդէն¹⁰։ Եւ ինչպէս Խամենոյ և Սզորոյ գիշեր ատեն տեսան երբեմն իրենց երկայնութեանը ամբոխ ու կատաղութիւն, որպէս զի Թեբացիք Բակքոսի օգնութիւնն ընդունէին¹¹, այսպէս տեսայ որ այն սարունակին մէջ՝ իր ընթացքը կը թեքէ՝ դէպ ի մեզ գալով՝ ամբոխն ա՛նոնց, զորս բարի կամքն ու արդար սէրը կը մտրակէ։ Փութանակի հասան մեզի, վասն զի սրընթաց կը վազէր այն մեծ բազմութիւնը. և երկու առջեւիները կ'աղաղակէին լալով. «Մարիամ փութապէս լեռնա՛կողմը վազեց»¹², և «Կեսար, իլէրդան նուա՛ճելու համար, խոցեց Մարսիլեան ու յետոյ Սպանիա վազեց»։

— Շուտ, շուտ, ժամանակը չկորսուի քիչ սիրով, կը գոչէին ուրիշները անոնց ետեւէն. որպէս զի բարիք ընելու ջանքը կա՛նաչքընէ շնորհքը։

— Ո՛վ մարդիկ, որոնց մէջ եռանդուն սէր մը թերեւս կը փոխարինէ արդ այն անփութութեան և յապաղման զոր ունեցաք գաղջութեամբ բարիք ընելու մէջ, աս՝ որ

կ'ապրի, և ստուգիւ սուտ չեմ խօսիր ձեզի, կ'ուզէ վեր երթալ՝ հազիւ թէ արեւն զմեզ լուսաւորէ. ուստի ըսէք մեզի որ կողմէն մօտ է վերելքին ծակը:

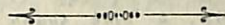
Ասոնք առաջնորդիս խօսքերն եղան. և այն ստուերներէն մին ըսաւ.

— Եկուր մեր հտեւէն, և անցքը պիտի գտնես: Մենք այնչափ լի ենք քաշելու փափաքով, որ չենք կրնար կանգ առնել, սակայն ներէ՛ եթէ մեր պարտքը տմարդու թիւն համարիս: Վերոնայի մէջ Ս. Զննոնի աբբան եղայ, բարի¹³ Շիկամորուսին իշխանութեան տակ, որուն վրայ Միլան ցաւելով կը խօսի տակաւին¹⁴: Եւ մէկը որուն մէկ ոտքը գերեզմանն է արդէն, պիտի արտասուէ փութով այն վանքին համար, և պիտի ցաւի որ անոր վրայ իշխանութիւն ունեցած է¹⁵: Վասն զի իր որդին, ամբողջ մարմնով պակասաւոր, և հոգւով աւելի գէշ և աղջկորդի, զրաւ ճշմարիտ հովուին տեղը»:

Չեմ գիտեր թէ ուրիշ բան ըսաւ ան թէ լոնց. արդէն այնչափ հեռացած էր մեզմէ. բայց ասոնք լսեցի և ուզեցի միտքս պահել: Եւ ան որ ամէն պէտքիս օգնութիւնն էր, ըսաւ. « Ասդին դարձիր, տես ահա երկու հոգի կու գան, ծուլութիւնը կշտամբելով»:

Ամենուն հտեւէն կ'ըսէին. « Նախ մեռան մարդիկը՝ որոնց առջեւ ծովը բացուեցաւ, ու յետոյ տեսաւ Յորդանան իր ժառանգնելը ». և, « Ասոնք, որ չկրեցին տագնապը մինչեւ վերջը Անքիսէսի որդւոյն հետ¹⁶, իրենք զիրենք անփառունակ կեանքի դատապարտեցին »:

Յետոյ, երբ այն ստուերները այնքան հեռացան մեզմէ, որ ալ տեսնել կարելի չէր, նոր մտածում ունեցայ, որմէ ուրիշներ ծնան անթիւ ու տարբեր, և այնքան մէկէն միւսը ցնորեցայ, որ աչքերս զառանցանքէն գոցեցի, ու մտածումս երազի փոխեցի:

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Ծարաւ գիտութեան, նոր բաներ իմանալու:
2. Տես նախընթաց երգը:
3. Հիները չգիտնալով որ օգին ծանրութիւնը աւելի է քան բոցինը, կարծեցին որ կրակը բնականօրէն գիմէ իր գունտին, այսինքն է կրակի գունտին:
4. Թէեւ մոմը լաւ ըլլայ, կնիքը միշտ լաւ չէ, որով լաւ մոմն ալ կրնայ յոռի տպաւորութիւն մը ընդունիլ: Այսպէս, համարելով որ սէրն ալ բարի ըլլայ ի կարողութեան, կրնայ բարի չըլլալ ի գործնականին:
5. Եթէ սէրը կը ծնի արտաքին իրէ մը՝ որ դրուած է հոգւոյն առջեւը, և եթէ հոգին կը գործէ լոկ մղումովը սիրոյ, որ դրդիչ պատճառն է իր ամէն գործերուն, ազատ չէ ան, և արժանի չէ ոչ պարզեւի և ոչ ալ պատժի, եթէ բարի կամ չար գործէ:
6. Հոգեկան. այսինքն է հոգին:
7. Այսինքն է, կառավարէ կամքը, հաւանութիւն տալով կամ չտալով:
8. Փիլիսոփաները, որոնք հետազօտելով, քննելով իրաց իսկական բնութիւնը, գտան անձնիշխան ազա-

տութիւնը, տուին աշխարհի բարոյականի վարդապետութիւնները, ըստ որոց պէտք է կառավարուին մարդիկ:

9. Մանտուայի մօտ գիւղ մը ուր ծնած է Վիրգիլ:

10. Լերան շրջանը կատարած ըլլալուն համար:

11. Երկու գետեր Բէովտիոյ, որոնց ափին երկայնքը Թեբացիք գիշեր ատեն կը հաւաքուէին և բոցավառ ջահերով և կանչելով Բակքոսն իր զանազան անուններով, օգնութիւնը կը հայցէին:

12. Հմմտ. Ղռչ. Գլ. 39: Երագութեան երկու օրինակներ, մէկը սուրբ Կուսին՝ որ «յարուցեալ...» զնաց փութապէս ի լեռնակողմն ...»: Միւսը 3. Կեսարու, որ Հռոմէն մեկնելով կայսակի արագութեամբ հասաւ Մարսիլիա, և զայն խոցելով, (պաշարելով և Բրուտոսին յանձնելով), սլացաւ դէպ ի Սպանիա ու նուաճեց: Մէկը հոգեւոր երագութեան օրինակ, միւսը՝ մարմնաւոր:

13. Հեգնօրէն:

14. Վասն զի աւերեցաւ անկէ 1162ին:

15. Կ'ականարկէ Ալպերդոյ անուն անձի մը, տէր Վերոնայի, Տեր, որ իր անհարազատ որդին խեղ հոգւով և մարմնով՝ արբայ կարգեց Ս. Զենոնի վանքին:

16. Տրովացեոց համար կ'ըսէ, որոնք Սիկիլիա մնացին Ագեստէսի հետ:

Ժ Թ Ե Ր Գ

— — —

Այն ժամուն երբ օրուան տաքութիւնը՝
յաղթուած երկրէն և երբեմն ալ Սատու-
նունէն՝ ալ չի կրնար տաքեցնել լուսնի ցըր-
տութիւնը. երբ երկրահմաները իրենց մե-
ծագոյն բախտը՝ կը տեսնեն դէպ ի արեւելք՝
արշալուսէն առաջ՝ որ կ'ելլէ այն ճամբով
որ քիչ ատեն մութ կը մնայ. երազիս մէջ
երևցաւ ինծի թոթով էգ՝ մը, շիւ աչքերով,
ծուռ սուքերով, կրճատուած ձեռքերով ու
ղեղին գոյնով: Իրեն կը նայէի. և, ինչպէս
արեւը կը կենդանացնէ ցօրտանողամեները զօրս
գիշերը կ'ընդարմացնէ, այսպէս նայուածքս
անոր լեզուն կը քակէր, և յետոյ քիչ ա-
տենի մէջ կ'ուղղէր զանիկա բոլոր, և անոր
տոգոյն դէմքը՝ կը գունաւորէր այնպէս ինչ-

պէս որ սէրը կ'ուզէ: Որովհետեւ բացուած էր անոր լեզուն այս կերպով, կը սկսէր երգել այնպէս աղէկ; որ զժուարաւ պիտի դարձնէի ուշադրութիւնս անկէ:

— Ես, կ'երգէր, ես քաղցր յուշկապարիկ եմ, որ նաւաւարները կը դիւթեմ ծովուն մէջտեղ. այնչափ հաճոյք կայ զիս լսելուն մէջ: Երգովս Ողիսեալը դարձուցի իր թափառայած ուղեւորութենէն. և ով որ հետս ընտանենայ՝ հազիւ երբեք կը մեկնի, այնքան կը թովեմ զինքը:

Դեռ բերանը զոցուած չէր, երբոր կին մը երեւցաւ քովս սուրբ և փութկոտ՝ որ զանիկա ամէցուց: « Ո՛վ Վիրգիլիոս, ո՛վ Վիրգիլիոս, ո՛վ է աս » կ'ըսէր բարկութեամբ. և Վիրգիլ կու գար աչքերը սեւեռած միայն այն պարկեշտին վրայ. ու կը բռնէր միւսը, և զգեստները բզբտելով՝ առջեւ կը պատռէր ու կը ցուցնէր ինծի փորը. և գարշահոտութիւնը որ կը բուրէր անկէ արթնցուց զիս: Աչքերս դարձուցի, և բարի Վիրգիլը. « Առ նուազն երեք անգամ կանչեցի զքեզ, կ'ըսէր, եւ և եկուր, գտնենք դուրը՝ ուրկէ մտնես դուն »:

Ոտքի ելայ, և արդէն սուրբ լերան ամէն պարունակները լուսաւորուած էին, ու կը

քալէինք նոր արեւը ետեւնիս ունենալով: Հետեւելով իրեն, կը կրէի ճակատս նման անոր՝ որ ունենալով ճակատ մը մտածումս ներով բեռնաւոր, ինքզինքը կամուրջի կէս աղեղ մը կ'ընէ, երբ լսեցի. « Եկէք, անցքը հոս է », այնպիսի քաղցր ու շնորհալի կերպով մը, որպէս երբեք չի լսուիր այս մահկանացու գաւառին մէջ:

Բանալով թեւերը՝ որոնք կարապի կը թռէին, ան որ այսպէս խօսեցաւ մեզի, զմեզ վերն ուղղեց, կարծր ապառաժին երկու որմերուն միջեւ: Յետոյ թեւերը շարժելով, զմեզ հովահրեց, հաստատելով թէ, « Որ սգուն երջանիկ պիտի ըլլան, և պիտի ունենան մխիթարութեամբ լի հոգիներ »:

— Բայց ի՞նչ ունիս որ դէպ ի երկիր կը նայիս, առաջնորդս սկսաւ ըսել ինծի, երբ երկուքնիս ալ բիշ մը բարձրացած էինք հրեշտակէն: Եւ ես.

— Նոր տեսիլքը՝ որ զիս իրեն կը քաշէ՝ այնպիսի տարակոյսներով քալել կու տայ ինծի, որ չեմ կրնար մտածելէ զազրիւ:

— Տեսար, ըսաւ, այն հինաւորց վճռելը՝ որուն համար միայն կու լան մեր վերելը. տեսար թէ ինչպէս մարդ կ'ազատի անկէ: Բաւական է տեսածդ. ու զարկ դարձապար-

ներսովդ գետինը, աչքերդ դարձուր հրաւերին, զոր յաւիտենական թագաւորը կը դարձնէ մեծ անիւներով⁴ :

Նման բաղէին որ նախ ոտքերուն կը նայի, յետոյ կը դառնայ գէպ ի աղաղակը, և կը ձկտի կերակուրին փափաքէն որ զինքը հոն կը քաշէ. այսպէս ըրի ես, և այսպէս, սրացայ ժայռին ամբողջ ճեղքուածքէն՝ որ սանդուխի տեղ կը ծառայէ վեր ելլողին՝ մինչեւ հոն ուր ալ կը սկսի մարդ շրջան ընել: Ու երբ հինգերորդ պարունակին մէջ բացը ելայ, տեսայ հոն մարդիկ որ կու լային՝ բերենքս ի վար գետին պառկած: «Մերձեցաւ աւճն իմ ի հող⁵», լսեցի որ կ'ըսէին այնպիսի խոր հառաչներով, որ խօսքը հազիւ կ'իմացուէր:

— Ո՛վ Աստուծոյ ընտրեալներ, որոնց չարչարանքները կը թեթեւան արդարութեամբ և յուսով, ուղղեցէք զմեզ գէպ ի բարձրագոյն ելքը:

— Եթէ դուք կու գաք ազատ հոս պառկելէ, ու կ'ուզէք գտնել կարճ ճամբան, ձեր աջ ձեռքերը միշտ գէպ ի դուրս մնան⁶:

Այսպէս աղաչեց քերթողը, ու այսպէս պատասխան տրուեցաւ մեզի մեզմէ քիչ մը առաջ եղող մէկէ մը. ուստի ես խօսողին

մէջ միւս ծածկուածը⁷ գիտեցի, ու աչքերս դարձուցի իմ տիրոջս. և ան հաւանեցաւ զուարթ ակնարկով մը աչքով բացատրուած փափաքին: Երբոր կրցայ ուզածիս պէս կարգադրել ինքզինքս, մօտն եկայ այն արաւրածին՝ որ խօսքերովն ուշադրութիւնս գրաւեր էր. և ըսի.

— Ո՛վ հոգի, որ արցունքովդ կը հասունցնես զայն՝ առանց որուն չէ կարելի դառնալ առ Աստուած, քու մեծ փոյթդ թող քիչ մը կանգ առնէ ինծի համար: Ո՛վ էիր և ինչո՞ւ կ'անակնիդ գէպ ի վեր դարձուցած էք, ըսէ ինծի, և եթէ կը փափաքիս բանի մը որ ձեռք ձգեմ քեզի համար հոն վարը՝ ուրկէ եկայ ես կենդանւոյն:

Եւ ան ինծի. «Թէ ինչու մեր կ'անակնորը, երկինքն իրեն կը դարձնէ, պիտի իմանաս, բայց նախ, Գիտաւ զի Լու Լոյե յաշորդ Պեւարոսի⁸: Սեսարի և Քիաւարիի միջեւ կը հոյտանայ գեղեցիկ գետակ մը, և անոր առնունէն կ'առնէ արիւնս իր տիտղոսին ծագումը⁹: Ամիս մը և քիչ մ'աւելի փորձեցի ես թէ ինչպէս ծանր կու գայ մեծ վերարկուն անոր՝ որ կը ջանայ ցիւխէն պահպանել զայն. այնպէս որ բոլոր միւս բեռները փետուր կը թուին: Իմ դարձս, աւանդ,

ուչ կատարուեցաւ. սակայն, երբ հասնեալ
կան հովիւ եղայ, ճանչցայ թէ ո՞րքան խա-
բերայ էր կեանքը: Տեսայ որ սիրտը չէր
զտներ իր հանգստութիւնը և ո՛չ հոն՝ որմէ
աւելի չէ կարելի բարձրանալ այն կեանքին
մէջ. ուստի այս կեանքին սէրը վառեցաւ
իմ մէջս: Մինչեւ այն կէտը եղայ հոգի մը
եղկելի և բաժնուած Աստուծմէ, և սաստիկ
ազահ. արդ, ինչպէս կը տեսնես, անոր պա-
տիժը կը կրեմ: Ազահութեան արդիւնքները
կը տեսնուին դարձի եկած հոգիներու քա-
ւութեանը մէջ, և լեռը ասիէ աւելի զառն
պատիժ մը չունի: Ինչպէս որ մեր աչքը՝
սեւեռուն երկրաւոր իրերու վրայ՝ չբարձրա-
ցաւ դէպ ի վեր, նոյնպէս արդարութիւնը
հոս գետին մինեղ զայն. ինչպէս ազահութիւնը
մարեց մեր մէջ ամէն լաւութեան սէրը, որով
գործն ալ կորսուեցաւ, այսպէս արդարու-
թիւնը զմեզ հոս նեղուած կը պահէ՝ կապուած
կաշկանդուած ոտքերով և ձեռքերով: Ու պի-
տի մեանք հոս անշարժ ու փոռուած որչափ
ատեն որ ուզէ արդար Տէրը »:

Ծնրադրած էի, և կ'ուզէի խօսիլ, բայց
երբ սկսայ ու ան կոահեց մտիկ ընելով¹⁰
միայն՝ իմ յարգանքս. « Ի՞նչ պատճառ,
ըսաւ, զքեզ այսպէս վար ծոնց »: Եւ ես

անոր. « Ոտքի վրայ կենալս խղճիս զարկաւ՝
ձեր պաշտօնին պատճառաւ »:

— Շտկէ՛ սրունքներդ ու վեր ելիր, եղբայր,
պատասխանեց, մի խաբուիր. քեզի և ու-
րիշներու ծառայակից եմ միակ իշխանու-
թեան մը: Եթէ երբեք աւետարանական այն
սուրբ ձայնը որ կ'ըսէ « Ոչ կա՛նայս առե՛նե՛¹¹ »
լսեցիր, կրնաս լաւ հասկընալ թէ ինչու
այսպէս կը խօսիմ: Գնա այսուհետեւ. չեմ
ուզեր որ կենաս զեւ. վասն զիքու կենալդ կ'ար-
գիլէ իմ լալս, որով կը հասունցընեմ զայն
որուն վրայ խօսեցար: Թողնիայ մը ունիմ
վարը Ալաճիա անունով. ինքնին բարի,
միայն թէ մեր տունը օրինակով չչարացնէ
զանի. ու ասիկա միայն կը մնայ ինծի եր-
կրի վրայ:

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Երկրահմայք մեծագոյն բախտ կը կոչեն կէտե-
րու այն շարքը որ քիչ շատ կը նմանէր Ջրհոսի և
Չկանց համաստեղութեանց:

2. Նշանակ ագահութեան, որկրամոլութեան և զեղ-
խութեան:

3. Հրեշտակն է. որ հովանիւրէով կը ջնջէ Տանդէի
հակտէն չորրորդ Միւնը, կամ հեղգութեան նշանը:

4. Երկնային գունտերուն:

5. Սաղմ. ՃԺԸ, 25:

6. Այսինքն՝ միշտ դէպ ի աջ գացէք:

7. Այսինքն՝ խօսողը, անձը, զոր չէր տեսներ՝ ե-
րեսի վրայ պառկած ըլլալուն համար:

8. Լատիներէն կը պատասխանէ պապը՝ Ադրիանոս
Ե, իբրեւ պաշտօնական լեզու:

9. Շատեր այսպէս կը հասկընան. ուրիշներ... իր
տխրոյտիկ փառքը, պարծանքը:

10. Վասն զի սօտէն կը լսէր:

11. Որով պապը անդիի աշխարհին մէջ Եկեղեցւոյ
փեսայն չէ, ինչպէս կը կոչուէր այս աշխարհիս մէջ:

Ի Ե Ր Գ

Լաւագոյն կամքին՝ դէմ՝ կամքն ի զուր
կը կռուի, որով առանց ուղեւու, մի-
այն անոր հաճոյք ընելու համար, հանեցի
ջրէն դեռ ծարաւ սպունգը: Շարժեցայ, և առաջ-
նորդս սկսաւ քալիլ այն տեղէն՝ որ միայն էր
պարսպ մնացած ժայռին երկայնքը, ինչ-
պէս կ'երթցուի ատամները նեղ պատին
մէջէ. վասնզի այն ամբողջը՝ որ շիթ շիթ
կը հեղու աչքերէն չափը՝¹ որ բոլոր աշխար-
հը կը գրաւէ, միւս կողմէն չափագանց
դէպ ի զուրս կը մօտենայ: Անիծեալ ըլլատ,
հին գայլ՝² որ միւս ամէն գազաններէն ա-
ւելի կը զիշատես՝ անյադ քաղցիդ պատ-
ճառաւ: Ո՛վ երկինք, որու շարժումներուն
կարծես թէ կ'ընծայուի փոփոխումները երկրի,

Երբ պիտի գայ ան՝ որ պիտի քշէ զասիկա։ Յամրաքայլ կ'երթայինք. և ես ուշադիր էի ստուերներուն, որոնց խղճալիօրէն լալն ու ողբումը կը լսէի. և զիպուածով լսեցի. «Քաղցր Մարիամ»։ Այսպէս կ'ըսէր մին մեր առջեւն ողբալով, նման երկունքի մէջ եղող կնոջ, ու կը շարունակէր.

«Այնչափ աղքատ եղար դուն, ինչպէս անսնուեցաւ այն մսուրքին մէջ ուր զետեղեցիր քու սուրբ զաւակը»։ Եւ յետոյ լսեցի. «Ո՛վ բարի Փարբիկիտս⁴, նախամեծար ընտրեցիր աղքատութիւնը առաքինութեամբ քան մեծ հարստութիւն զիղել մոլութեամբ»։

Այնչափ հաճոյ անցան այս բառերն ինծի, որ ես դարձայ՝ ճանչնալու համար այն հոգին՝ որմէ կը թուէին գալ այն խօսքերը։ Ան կը խօսէր տակաւին այն առատաձեռնութեան վրայ՝ զոր ըրաւ Նիկողայոս⁵ օրիորդներուն, փրկելու համար պատինն առնոց երիտասարդութեան։

— Ո՛վ հոգի, որ այդպէս լաւ կը խօսիս, ըսի. ըսէ՛ ինծի, ո՞վ էիր դուն, և ինչո՞ւ դո՛ւն միայն կը վերանորոգես այդ արժանաւոր գովեստները։ Հետո խօսիլդ անվարձ պիտի չմնայ, եթէ վերադառնամ աւարտելու համար կարճ ճամբան այն կեանքին՝ որ ահա դէպ ի վերջակէտը կը թռչի։

Եւ ան. «Պիտի ըսեմ զայն քեզի, ոչ թէ սփոփանքի մը համար, որուն պիտի սպասէի անկէ, այլ զի այնչափ շնորհք կը նշողէ մէջդ՝ մահուընէդ առաջ։ Արմատն եղայ ես⁶ այն ապիրատ տունկին, որ բոլոր քրիստոնեայ երկրին վրայ փաստակար շուք մը կը ձգէ, այնպէս որ հազիւ երբեք անկէ աղէկ պտուղ կը քաղուի։ Բայց եթէ Տուածիոյ⁷, Լիլլա, Կուանդոյ և Պրուճիա կարենային, վրէժնին շուտով պիտի առնէին, և ես կը խնդրեմ զայն Անորմէ՝ որ ամէն բանի դատաւորն է։

Հոն Ուկոյ Զիաբեդգա կոչուեցայ. ինծմէ ծնան Փիլիպպոսներն ու Լուգովիկոսները⁸, որոնք քիչ առեն է կը կառավարեն Ֆրանսան։

Որդին էի Բարիզի մէկ մագործին. երբ հին⁹ թագաւորները պակսեցան բոլոր, բաց ի մէկէն որ զորշ զգեստը հագաւ, թագաւորութեան վարչական սանձը ձեռքերուս մէջ գտայ, և այնչափ ոյժ՝ նոր ստացուածքնեւրուս և բարեկամներուս շատութեան պատճառաւ, որ այրի պսակին¹⁰ որդւոյս զլուխը մատուցուեցաւ, և իրմէ սկսան սրբանուէր ոսկորները¹¹։ Որչափ առեն Բրովանսեան մեծ օժիտը¹² ամօթը չվերցուց արիւնէս, արժէքը

քիչ էր, բայց գոնէ չարիք չէր ընել: Հոն սկսաւ իր յափշտակութիւնը բռնութեամբ և ոտութեամբ. և յետոյ՝ հատուցման համար¹³ առաւ Փոնթիոն, Նորմանտիան ու Կուասգոնեան: Կարողոս¹⁴ իտալիա եկաւ, և հատուցման համար զոհեց Կորրասինոն, և յետոյ երկինք քշեց Թովմասը՝ միշտ հատուցման համար:

Կը տեսնեմ ես ժամանակ՝ ոչ շատ հեռու այսօրուքնէս, ուր ուրիշ Կարողոս¹⁵ մըն ալ կ'ելլէ զուրս Ֆրանսայէն, աւելի լաւ ծանչցընելու համար ինքզինքն ու իրենեւրը: Կելլէ անգէն, տէգով մը միայն՝ որով կուռեցաւ Յուզա¹⁶. և զոր այնպիսի կերպով մը կը նետէ, որ կը պատռէ Ֆիրէնցէի փուրը: Որով ոչ երկիր, այլ մեղք ու ամօթ պիտի վաստակի, այնչափ աւելի ծանր իրեն համար, որքան աւելի թեթեւ փառ մը կը համարի զանոնք իրեն: Միւսը¹⁷, որ արգէն ելաւ՝ ձերբակալուած նաւէն, կը տեսնեմ որ կը ծախէ իր աղջիկը և կը սակարկէ, ինչպէս կ'ընեն ծովահններն ուրիշ գերուհիներու:

Ո՛վ ազահուրթիւն, ա՛լ աւելի ի՞նչ կրնա յիր ընել, քանի որ իմ արիւնս քեզի քշեցիր այնպիսի կերպով մը, որ փոյթ չ'ը-

ներ իր սեփական մարմնոյն վրայ¹⁸: Եւ որպէս զի նուազ երեւան ապագայ չարիքն ու արգէն իսկ կատարուածը, կը տեսնեմ որ շուշան ծաղիկը Ալանեա¹⁹ կը մանէ՝ և կը բանտարկէ Քրիստոսն իր փոխանորդին մէջ: Կը տեսնեմ զանիկա՝ դարձեալ ծաղրուած. կը տեսնեմ որ կը վերանորոգուի քացախն ու լիզին, ու կը մեռնի՝ ողջ աւազակներու²⁰ միջեւ: Կը տեսնեմ նոր Պիզատոսը այնքան անդուծ, որ ասով չի յաւքնար, այլ, առանց հրովարտակի, տաճարը կը տանի ցանկացող առագաստները: Ո՛վ տէր իմ, ե՞րբ ուրախ պիտի ըլլամ տեսնելով վրէժխնդրութիւնը, որ զաղտնիքից մէջը պահուըտած կը զուարթացնէ բարկուածիւնդ:

Ինչ որ կ'ըսէի Սուրբ Հոգւոյն այն միակ հարսին²¹ վրայով, և որ քեզի ինծի դիմել տուաւ բացատրութեան մ'առնելու համար անոր մասին, նիւթն է մեր աղօթքներուն՝ որ կը տեսէ ամբողջ օրը. բայց երբ գեշեր կ'ըլլայ՝ անոնց տեղ հակառակ խօսքեր կ'ըսենք: Այն ատեն Պիզմալիոնը²² կը յիշենք, զոր մասնիչ, զող և եղբայրասպան ըրաւ ոսկիի անյագ ծարաւը. և տաղտապանքը ազահ Միդասին²³, որ հասաւ իր ընչաքաղց

խնդրանքին, որուն վրայ հարկ է որ խնդար-
ցուի միշտ: Յետոյ յիմար Աքարը²⁴ կը յի-
շուի որ գողցաւ աւարները, այնպէս որ Յե-
սուի բարկութիւնը կարծես կը խածնէ զինքը
դեռ հոս: Յետոյ կ'ամբաստանենք ամուսի-
նովը մէկ տեղ Սափիրան²⁵, կը գովենք կի-
ցերը՝ զոր կերաւ Հեղիոփորոս²⁶, և ամբողջ
լեռը կը պատմէ կեղտը անուան Պոլինես-
տորի²⁷, որ Պոլիփորոսը խողխողեց: Ամենէն
վերջը կ'աղաղակենք. « Կրասսոս²⁸, ըսէ մե-
զի, վասն զի գիտես, ի՞նչ համ ունի ու-
կին »: Երբեմն կը խօսինք մէկերնիս բարձր,
մէկերնիս ցած, ըստ յօժարութեան որ մեզ
կը մտրակէ, մերթ մեծագոյն և մերթ փո-
քագոյն քայլով²⁹: Որով միայն ես չէի որ
բիշ առաջ կ'արտասանէի այն բարի խօս-
քերը՝ որոնք ցորեկին կ'ըսուին հոս. բայց
հոռիմօտը ուրիշ ոչ ոք ձայնը կը բարձրացնէր »:

Մենք արդէն բաժնուած էինք իրմէ, և
մեր բոլոր կարողութեամբը կը ջանայինք
կտրել ճամբան, երբ զգացի՝ որ կը դողար
լեռը, նման բանի մը որ կը փչի. որուն
վրայ ցուրտ մը առաւ զիս՝ նման անոր որ
մեռնելու վրայ է: Անշուշտ Դեկոս³⁰ այնչափ
ուժով չէր ցնցուեր՝ երբ Լատոն դեռ շինած
չէր հոն բոյնը՝ ծնելու համար երկնքի եր-

կու աչքերը: Յետոյ ամէն կողմերէն այն-
պիսի աղաղակ մը սկսաւ, որ վարպետ
ինծի դարձաւ, ըսելով. « Մի՛ վախնար,
քանի որ ես եմ առաջնորդը »: « Փառք
ի բարձունս Աստուծոյ » կ'երգէին ամէնքը,
ինչպէս որ հասկցայ մօտէն, ուրկէ կարելի
էր լսուիլ անոնց աղաղակը: Կեցած էինք
հոն յակճիոս յայթիոս, նման հովիւնե-
րուն³¹ որ նախ լսեցին այն երգը, մինչեւ որ
գողը դադրեցաւ, և երգը լմեցաւ. մեր սուրբ
ճամբան նորէն ձեռք առինք, նայելով ստուեր-
ներուն՝ որոնք երկրի վրայ կը պառկէին,
արդէն իսկ դարձած իրենց սովորական ող-
բին: Ոչ մի ազդեցութիւն բնաւ այնչափ
կոռուով փափաք մը չընկղցուց մէջս գիտնա-
լու, եթէ յիշողութիւնս չի խաբեր զիս ա-
սոր մէջ, որչափ կը թուէր ինծի որ մտա-
ծելով կ'ունենայի այն ատեն, և մեր շտա-
պում ընել, ոչ ալ ինքնիրենս հասկնալ.
ուստի կ'երթայի այսպէս երկչոտ ու մը-
տածկոտ:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Աղբիւնոսի լաւագոյն կամքին դէմ՝ որ չէր ուզեր ընդհատել իր ապաշխարութիւնը, Տանդէի կամքը՝ որ կը փափաքէր աւելի երկար խօսիլ անոր հետ:

2. Չարը, ագահութիւնը:

3. Հիմ Գալլ. հմմտ. Գծոյք Ա, 111: — 49, 97, Էւն. 101-111:

4. Փաբրիկիոս առաքինի հռովմայեցի, որ թէեւ աղքատ, մերժեց արհամարհանօք Պիռոսի ընծաները՝ որով կ'ուզէր ան զինքը կաշառել:

5. Սուրբ Նիկողայոս, եպիսկոպոս Միւսայի:

6. Նախահայրը Ֆրանսայի Գաբրիէան թագաւորական տոհմին. — Աղեկ պտուղ, է Մեծն Ուկոն, դուքս Ֆրանսայի և կոմս Բարիզի, հայր Ուկոյ Գաբրիէայի, Գաբրիէան առաջին թագաւորին:

7. Տուայ, կանտ, Լիլլա և Պրուժ քաղաքներ Ֆլանտրայի, եթէ ունենային բաւական զօրութիւն, անմիջապէս վրէժխնդիր պիտի ըլլային ըսնի գրաւուած ըլաւնուն համար փիլիսոփոս Գեղեցիկէն 1299ին:

8. Հենրիկոս Առաջինին մահու ընէն (1060) յետոյ,

Ֆրանսայի բոլոր թագաւորները փիլիսոփոս և Լուգովիկոս կոչուեցան:

9. Կարոլոս Մեծի ցեղէն. — Բաց ի մեկեմ. Կ'ըսեն ոմանք որ այս մեկը Կարոլոս Պարզամիտն ըլլայ, որ չէ թէ կրօնաւոր եղաւ, այլ իր խոնարհութեան համար փախչելով մարդկային մեծութիւններէ, միանձնօրէն ապրեցաւ ու մեռաւ Բերոննէի զղեակին մէջ:

10. Վասն զի մեռած էր Լուգովիկոս Ե, վերջին թագաւոր կարոլոսեան ցեղէն:

11. Թագաւորական ցեղը. — Սրբանշէր կ'ըսէ, վասն զի թագաւորները կ'օծուէին արքեպիսկոպոսէն Ռեմսի մայր եկեղեցւոյն մէջ:

12. Ակնարկուած Մեծ օմիտը նախ Դոլոգայի կոմսին երկիրներն են, որոնք Ֆրանսայի անցան ամուսնութեամբ իր դստեր՝ Ալփոնսոսի սուրբ Լուգովիկոսի եղբօրն հետ. յետոյ, Բրովէնսայի կոմսին՝ Ռայմոնտոյ Պէռլինկիէրիի երկիրները, որոնք նոյնպէս Ֆրանսայի անցան Կարոլոս Անճիոյի ամուսնութեամբ, ուրիշ եղբայր Ս. Լուգովիկոսի, Երանուհի կոմսուհւոյն հետ, վերջին դուստր և ժառանգ Ռայմոնտի (1245):

13. Հատուցման համար, դառն հեգնութիւն, որպէս թէ ըսէր. մեղք մը քաւելու համար, մեծագոյն մը գործեց:

14. Կարոլոս Անճիոյի խաւիւս եկաւ և յափշտակեց Բուլիոյ և Սիկիլիոյ թագաւորութիւնները, և այս յանցանքը քաւելու համար՝ ուրիշ մը գործեց, իր փառասիրութեան զոհ ընելով Գորրատինոն, և յետոյ այս երկու մեղքերը քաւելու համար մեռցնել տուաւ Սուրբ Թովմասը ու երկինք բռնեց:

15. Կարոլոս Վալուայի:

16. Սկարիփոտացին. այսինքն է՝ մատնութեամբ. —

կը պատռէ Ֆերէնցէի փորը. պարպելով անկէ դրաններն ու բնակիչները: Վոնիփակիոս Է պապէն Ֆերինցէ զրկուելով, որպէս զի խաղաղութիւն հաստատէ հոն, ինքը մատնութեամբ և նենգութեամբ և հրդեհներով կը պառակտէ քաղաքը, և կը ձգէ զայն կիսաւեր և կիսաքանդ: — Կոչուած է աս՝ Կարոլոս Սենզաթերրա (Senzaterra), որ կը նշանակէ առանց երկրի, անստացուած, վասն զի չկրցաւ տիրանալ ոչ մի երկրի:

17. Կարոլոս Բ, որ ելաւ Ֆրանսայէն, և 1283ի նաւային պատերազմի մը մէջ զերի բռնուեցաւ. կը տեսնեմ որ իր Երանուհի դուստրը կը ծախէ Ածոյ 9.ի 30,000 ֆլորինի, կամ ըստ այլոց 50,000ի:

18. Այսինքն է աւելի դրամը կը սերէ, քան բուն իր որդիները:

19. Այսօր Անանի, քաղաք Կամպանիոյ, հայրենիք Վոնիփակիոս Ը.ի: — Շուշան Մադիկ, Ֆրանսայի տան նշանը, փրկուպոս Գեղեցիկն ու Վոնիփակիոս Ը.ի կռիւները կ'ակնարկէ, ուր պապը զերուեցաւ փրկուպոսի հրամանաւ Նովարետայ և Շիարրա Գոլոննա առնուն անձերէն:

20. Աւաղակներ կը կոչէ Նովարետոն ու Գոլոննան: Կը մեռնի կ'ըսէ, վասն զի սրտին ցաւէն կը մեռնի քահանայապետն ամիսէ մը: — Նոր Պիղատոս կը կոչէ Փրիլիպպոս Գեղեցիկը, որ այն ամբարիշտ ձերբակալումը հրամայեց: Որ և առանց հրովարտակի, այսինքն անօրէնութեամբ տաճարը կը տանի իր ցանկացող առաքատները, այսինքն է՝ իր յափշտակութիւնները: Կ'ակնարկէ Տաճարականաց ջնջումն ու կողոպուտը:

21. Ս. Կոյս Մարիամ:

22. Թագաւոր Նուբայ, որ սպաննեց Սէքեսը՝ իր

հօրեղբայրը և իր Դիդէ քրոջ ամուսինը, անոր գանձերուն տիրանալու համար: Բայց Դիդէ գանձերովը Ափրիկէ փախաւ, ու հոն հիմնեց Կաթեբոն քաղաքը:

23. Թագաւոր Փաուլագուոյ, որուն աղաչանքը՝ թէ ինչ բանի որ զպչի ոսկի դառնայ՝ կատարուեցաւ. ուստի կերակուրն ալ ոսկիի կը փոխուէր, որով կը տանջուէր անօթի:

24. Հմմտ. Յեսու 9, 17-19. Է, 1-26:

25. Հմմտ. Գործք Առաք. Ե, 1-11:

26. Հմմտ. Բ Մակար. Գ, 7-40:

27. Թագաւոր Թրակիոյ և փեսայ Պրիամոսի, սպաննեց իր Պողիդորոս աներձազը անոր ինչքերը գողնալու համար, որուն վրայ Հեկաբէ, կին Պրիամոսի և մայր Պողիդորի, իր որդւոյն մահուան վրէժը առաւ՝ հանելով Պոլիքսետորի աչքերը ու յետոյ սպաննելով զանիկա. Հմմտ. Վիրգ. Էնիադ. Գ. 19-68: Գիթիք Լ, 16, եւն:

28. Ներակուտի անդամ և զօրավար հրովմայեցի, նշանաւոր հարստութեամբ և ազահութեամբ: Մեռաւ արշաւանքի մը մէջ ընդդէմ Պարթեաց, որոնք՝ գլուխելով իր մարմինը պատերազմի դաշտին վրայ, կտրեցին գլուխը, ու բերնին մէջ հալած ոսկի թափեցին. ըսելով հեգնօրէն. Խմէ ոսկի, վասն զի ոսկիի ծարաւ էիր:

29. Զօրութեամբ, կամ ելեւէջով:

30. Դեղոս՝ կղզի Արշիպելագոսի, որ կը գողար ու կը շարժէր: Լատոն օթեւան մը խնդրեց անկէ, հոն ծնելու համար Ապողոնն ու Անահիտը, զորս փերթողը երկնքի երկուս աչքերը կը կոչէ, Արեւն ու Լուսինն ըլլան անկէ վերջը չշարժեցաւ:

31. Այսինքն Բեթղեհեմի:

Ի Ա Ե Ր Գ

—==—

Քնական ծարաւը՝ որ բնաւ չի յագենար՝
եթէ ոչ ջրով, որուն շնորհը խնդրեց Սա-
մարացի կինը, կը չարչարէր զիս, և կը
մղէր զիս արտորանքը՝ խափանուած ճամ-
բէն՝¹ առաջնորդիս հոռւէն, և կարեկից կ'ըլ-
լայի անոնց արդար պատուհասին վրայ: Եւ
ահա՝ ինչպէս կը գրէ Ղուկաս՝ թէ Քրիս-
տոս՝ արդէն իսկ ելած գերեզմանին փոսէն,
երեցաւ երկուքին՝ որոնք երթալու հետ
էին², ստուեր մը երեցաւ մեզի, և կու գար
մեր հոռւէն՝ նայելով վար՝ պառկող ամբո-
խին վրայ, և զինքը շնամարեցինք մենք՝
եթէ ոչ երբ ինքը խօսեցաւ նախ ու ըսաւ.

— Եղբայրներ, Աստուած խաղաղութիւն
տայ ձեզի:

Անմիջապէս դարձանք, և Վիրգիլ փոխադարձ ողջունեց զինքը պատշաճ կերպով և յետոյ սկսաւ.

— Իցի՛ւ զետեղէր զքեզ երանական երախանին մէջ ճշմարիտ արքունիքը, ան՝ որ զիս յաւիտենական աքսորանքին մէջ կը պահէ՞ ։

— Ի՞նչպէս, ըսաւ ան, և ինչո՞ւ այսպէս շուտ կ'ընթանաք, եթէ ստուերներ էք դուք՝ զորս Աստուած չի հաճիր վերն ընդունիլ, ո՞վ ձեզ այսչափ տեղ առաջնորդեր է իր սանդուխտն ի վեր։

Եւ առաջնորդս. « Եթէ դու նայիս այն նշաններուն վրայ զոր սա կը կրէ և զոր հրեշտակը կը գծագրէ⁴, պիտի տեսնես որ ան՝ հարկ է որ թագաւորէ բարեկերպուն հետ։ Բայց որովհետեւ անիկա որ⁵ գիշեր ցուրեկ կը մանէ՝ դեռ չէր սպառած իր աղէկատիւնն նիւթը, զոր Կլոտով կը լեցընէ և կու տայ իւրաքանչիւրին, իր հոգին, որ քոյր է ինծի և քեզի, վեր գալով, չէր կրնար մինակ գալ, վասն զի մեզի պէս չի տեսներ։ Որով ես դուրս կորդուեցայ դժոխքի լայնափեռեկ կոկորդէն, ցուցնելու համար անոր, և պիտի ցուցնեմ դեռ, որչափ ատեն որ գպրոցս⁶ կարենայ առաջնորդել իրեն։

Բայց ըսէ մեզի, եթէ գիտես, ինչո՞ւ համար քիչ առաջ այնքան զորդեցաւ լեռը, և ինչո՞ւ ամէնքը կարծես մի բերան աղաղակեցին մինչեւ լեռան ջրոգող ոտքերը»։

Այս հարցումներն բնելով Վիրգիլ այնպէս իմ իղձս գուշակեց, որ ծարաւս՝ լոկ յուսով⁷ գրեթէ անցաւ։ Սկսաւ ան.

— Չկայ բան մը՝ զոր կրէ սուրբ լեռը առանց հրամանի և որ միանգամայն ըլլայ անսովոր։ Այս տեղն ազատ է ո եւ է փոփոխութենէ. պատճառը կրնայ ըլլալ անկէ՝ զոր երկինքը իրմէ իր մէջը կ'ընդունի, և ոչ ուրիշ բանէ։ Վասն զի այն եռաստիճան սանդուխտէն վեր⁸ չի թափիր ոչ անձրեւ, ոչ կարկուտ, ոչ ձիւն, ոչ ցօղ, և ոչ եղեամբ։ Չեն երեւար ամպեր՝ ոչ խիտ, և ոչ ցանցառ, ոչ փայլաւն և ոչ ալ թաւամասայ զուտորը⁹, որ անդին միշտ ճամբան կը փոխէ։ Չոր շողի չի վերանար՝ բայց միայն մինչեւ գազաթն այն երեք աստիճաններուն՝ որոնց վրայ խօսեցայ, ուր զրաժ է Պեարոսի աթոռակալն իր գարշապարները։ Դըրդումներ ըլլան գուցէ աւելի վարը քիչ թէ շատ. բայց չեմ գիտեր թէ ի՞նչպէս հոս վերը տեղի չեն ունենար ցնցումներն այն հովիւրուն՝ որոնք երկրիս փորը ծածկուած են։

Կը դողայ լեռը երբ հոգի մ'ինքզինքը մաքուր կը զգայ ու կը բարձրանայ կամ կը շարժի՝ վեր բարձրանալու համար, և այն ազադակը¹⁰ կ'ընկերանայ անոր։ Կամքը միայն կը հաստատէ թէ մաքրուած է հոգին . ու կը մղէ զայն՝ որ բոլորովին ազատած է բնակարանը փոխելու, և այն կամքը կը նպաստէ իրեն։ Զայն առաջուրնէ իսկ կ'ուզէ, բայց չի թողուր կամքը, վասն զի աստուածային արդարութիւնը հակառակ կամք կը դնէ՝ ինչպէս մեղանշելու, նոյնպէս տանջուելու ատենը։ Եւ ես որ հինգ հարիւր տարիէն աւելի է որ պառկած եմ այս տանջանքին մէջ, դեռ նոր զգացի ազատ կամքը լաւագոյն օթարանի մը համար։ Այդ պատճառաւ զգացիր ցնցումը, և լսեցիր որ բարեպաշտ հոգիները գովեստ կ'երգէին Աստուծոյ՝ որ շուտով զիրենք իրեն կանչէ։

Այսպէս ըսաւ մեզի, և ինչպէս որ այնքան աւելի կ'ուրախանայ մէկը խմելով, որքան մեծ է ծարաւը, չեմ կարող ըսել թէ որքան օգուտ ըրաւ ան ինծի։ Եւ իմաստուն առաջնորդը, « Ահա արդ կը տեսնեմ ցանցը որ ձեզ հոս կը բռնէ, և թէ ինչպէս կը բացուի, թէ ինչո՞ւ ցնցումներ տեղի կ'ունենան, և թէ ինչ բանի համար կ'ուրախակցիք։ Արդ

հաճէ որ գիտնամ քու խօսքերուդ միջոցաւ թէ ո՞վ էիր դուն, և ինչո՞ւ այնչափ պարեր պառկեիր ես հոս։

— Այն ատեն՝ երբ բարի Տիտոսը վեհագոյն Թագաւորին օգնութեամբը խնդրեց վրէժն այն ծակերուն՝¹¹ որոնցմէ ելաւ Յուդայի ձեռքով ծախուած արիւնը, այն ատենով¹² որ աւելի կը տեւէ և աւելի կը յարգուի՝ երկրի վրայ էի ես, պատասխանեց այն հոգին, շատ նշանաւոր, բայց ոչ տակաւին հաւաքով։ Այնքան քաղցր էր իմ խանդոտ ձայնս, որ՝ թէեւ տոլոսացի, իրեն քաշեց զիս հօովմ, ուր և արժանացայ մրտենիով արտախուրուելու։ Մարդիկ զիս հոն Ստատիոս կը կոչեն դեռ, երգեցի թերէն, և յետոյ մեծն Աբիլլէսը, բայց ինչպէս ճամբան¹³ երկրորդ բեռովս։ Աստուածային բոցին կայծակները որոնցմով վառուած են հազարաւորներ, սերմ հղան եռանդեանս ու բորբոքեցին զիս¹⁴, խօսքս լէնիականին վրայ է, որ ինծի մայր ու զայնակ եղաւ բանաստեղծութեան մէջ, առանց անոր չըրի բան մը որ տեւէ կշիռք մը ունենար։ Եւ ապրելու համար անդին երբ վիրդիլ ապրեցաւ, պիտի հաւանէի որ տարի մըն ալ մնայի՝ թէեւ պարտք չունիմ՝ աղօթարանքէս դեռ չեղած։

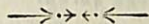
Այս խօսքերը Վիրգիլն ինծի դարձուցին զէմբով մը՝ որ թէեւ լուսն կ'ըսէր. « Լո՛ւէ՛ » . բայց կամեցող զօրութիւնը ամէն ուղածը չի կրնար. վասն զի ժպիտն ու արցունքը այնքան մօտ կ'ընթանան զիրենք առաջ բերող կրքին, որ նուազագոյն կ'անսան կամքին աւելի անկեղծներուն մէջ¹⁵ : Որով ես¹⁶ ալ ժպտեցայ, նման մէկուն որ աչքով կ'ընէ. որուն վրայ լոնց ստուերը, և աչքերուս մէջ նայեցաւ, ուր հոգին աւելի դուրս կը ցայտէ : Եւ, « Երանի՛ թէ այդքան մեծ աշխատանքդ ի գլուխ հանէիր, ըսաւ, բայց ինչո՞ւ զէմբդ արդ իսկ ժպիտի փայլակ մը ցուց ինծի » :

Երկու սուրի մէջ փնացի. մէկը լոնչ կուտայ ինծի, միւսը կ'երգութեանցընէ որ խօսիմ, որով կը հառաչեմ, բայց վարպետս բանին էութիւնը կ'իմանայ, և, « Մի՛ վախճար, խօսէ՛, կ'ըսէ ինծի. բայց խօսէ՛ և ըսէ իրեն ինչ որ այնքան հոգածութեամբ կը հարցընէ » : Որուն վրայ ես. « Կարելի է կը զարմանաս դուն, ո՞վ հին հոգի, խնդալուս վրան. բայց ես կ'ուզեմ որ դեռ աւելի զարմանաս և արմընաս : Աս՝ որ զէպ ի բարձրը կ'առաջնորդէ իմ աչքերս, է այն Վիրգիլը՝ որմէ զօրութիւն շնչեցիր դուն երգելու մար-

դերն ու Աստուածները : Եթէ ժպտելուս ուրիշ պատճառ տուիր, սխալ համարէ զայն, և հաւատա որ պատճառը քու խօսքերդ էին անոր վրայոք¹⁷ » :

Արդէն կը ծռէր ան վարդապետիս ոտքերը զրկելու. բայց ան ըսաւ անոր. « Եղբայր, մի՛ ըներ, վասն զի ստուեր ևս դուն, և տեսածդ ալ ստուեր է » :

Եւ ան ելլելով. « Արդ կրնաս իմանալ սիրոյ մեծութիւնը որ զիս կը տաքցընէ զէպ ի բեզ, որ մինչեւ իսկ կը մոռնամ մեր ունայնութիւնը¹⁸, և ստուերը հաստատուն բանի մը տեղ կը գնեմ » :

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Վասն զի հոգիները բոլոր գետնի վրայ պառկած էին:
2. Դէպ ի Եմմաուս:
3. Լիմպոսին մէջ:
4. Մեները կ'անարկէ:
5. Լաբեսիս պարկան՝ որ իւրաքանչիւր մարդու կեանքին առէչքը կը մանէ .. այսինքն թէ գեռ մեռած չէ:
6. Այսինքն մարդկային գիտութիւնը:
7. Նոր բաներ սորվելու:
8. Ուր է Քաւարանին դուռը:
9. Իրիս, Հերայի պատգամաւորուհին, որ Ծիրանի դօտիի փոխուեցաւ, և էր՝ ըստ առասպելին՝ Թաւմասայ դուստրը: — Ճամբան կը փոխէ, արեւուն զիւրքին համեմատ:
10. Վերը յիշուած Փառք ի Բարձոռնս երգն է:
11. Յիսուսի վերբերուն:
12. Այսինքն՝ բանաստեղծի:
13. Այսինքն՝ Աբելլեական քերթուածը գեռ չաւարած մեռայ:

14. Ըսել կ'ուզէ թէ Վերդին եղաւ ինձի ներշնչողը:
15. Թէեւ ժպիտն ու լացը կից են զիրենք ճիւղացանող կրքին, բայց անկեղծ մարդոց մէջ կամքին չեն հպատակիր գիւրաւ՝ արտայայտուելու համար:
16. Որով ես ալ, կ'ըսէ Տանդէ, անկեղծ ըլլալով, չկրցայ ժպիտս բռնել՝ կեղծաւորութիւն ընել, ու խընդացի:
17. Առանց գիտնալու որ գիմացինդ նոյն ինքն Վերդին է:
18. Այսինքն թէ՛ սին ստուերներ ենք:

Ի Բ Ե Ր Գ

— — —

Հրեշտակն արդէն մեր ետեւը մնացած էր, այն որ՝ յետ ջնջելու ճակատէս հաւրուածներէն¹ մին, մեզ դէպ ի վեցերորդ պարունակը դարձուցած էր, և ըսած էր մեզի, թէ Երանի անոնց որոնք ծարաւի են արգարութեան, և իր ձայնը Ծարաւի Կենդանիութեան էր, առանց շարունակելու², և ես՝ աւելի թեթեւ քան միւս գոնորուն մէջ³, այնպէս աղէկ կը քալէի, որ առանց յոգնութեան կը հետեւէի դէպ ի վեր թեթեւ ընթաց հոգիներուն⁴: Երբ Վերդիլ սկսաւ. « Առաքինութենէ վառուած սէրը, կը վառէ միշտ ուրիշը, միայն թէ իր բոցը դուրս երեւայ: Ուստի այն ժամէն՝ որ Յորնադ⁵ մեզի իջաւ Դժոխքի Լիմպոսին մէջ, ու քու սէրդ

ինծի յայտնեց, այնպիսի բարեկամութիւն մը ունեցայ զէպ ի քեզ, քան զոր ոչ ոք ունեցած է հանդէպ անձի մը՝ զոր տեսած չըլլայ⁶։ Այնպէս որ այս սանդուղներն ինծի կարճ կը թուին արդ։ Բայց ըսէ ինծի, և իբրեւ բարեկամ ներէ ինծի, եթէ չափազանց ապահովութիւնը կը թուցընէ սանձը⁷, և այսուհետեւ իբրեւ բարեկամ խօսէ ինծի հետ։ Ի՞նչպէս ազահուծիւնը կրցաւ տեղ գտնել ծոցիդ մէջ, որ այնչափ գիտութիւն դիզած էիր աշխատանքովդ»։

Այս խօսքերը Ստատիրոսի զէմքին վրայ ժպտաւ մը ծաղկեցուցին նախ, յետոյ պատասխանեց. «Ամէն մէկ խօսքդ սիրոյ սիրուն նշանակ մըն է ինծի։ Իրաւքընէ, շատ անգամ կ'երեւան բաներ, որոնք սխալ նիւթ կը հայթայթեն ասարկուսանքի, վասն զի բուն պատճառները ծածկուած են։ Հարցումդ ինծի կ'ապացուցանէ որ դուն կը կարծես թէ ես ազահ եղած ըլլայի միւս կեանքին մէջ, գտնելուդ համար թերեւս զիս այն պարունակին մէջ՝ ուր էի։ Արդ, զիտցիր որ ազահութիւնը չափազանց հեռու էր ինծմէ, և այս չափազանցութիւնը⁸ պատժեցին հազարաւոր լուսիններ։ Եւ, եթէ ինքզինքս չափած չըլլայի երբ լսեցի հոն⁹ ուր դուն

կը գոչես՝ բարկացած կարծես մարդկային բնութեան երեսն ի վեր, թէ «Ինչո՞ւ չես առաջնորդեր դուն մարդոց ախորժակներուն, դարչելի քաղց ոսկւոյ», գլտորելով¹⁰ պիտի կրէի արտուր կոիւնները։ Հասկցայ այն ատեն որ ձեռքերը կրնային չափազանց բանալ իրենց թեւերը ծախսելու համար, ու զղջացի ինչպէս այն, նոյնպէս ուրիշ չարիքներու վրայ։ Քանինքը յարուծիւն պիտի տոնեն ճաղատ գլխով¹¹, պատճառաւ այն տգիտութեան¹² որ կը վերցընէ անոնցմէ զղջումն այս մեղքին՝ թէ՛ ապրած և թէ՛ մեռնելու ատենին։ Եւ զիտցիր որ մեղքը՝ որ կը համապատասխանէ ուղղակի հակադրութեամբ ուրիշ մեղքի մը¹³, անոր հետ միասին հոս իր դաւարութիւնը կը չորցընէ։ Ուստի եթէ ես մաքրուելու համար կեցած եմ այն ամբոխին մէջ որ ազահութիւնը կու լայ, պատճառը հակառակ մեղքս էր»։

— Արդ երբ դուն երգեցիր այն անգութ զէնքերը, որոնք կրկնակի տխրութեան պատճառ դարձան Յովսստէի¹⁴, ըսաւ հովուերգական նուագներուն երգիչը¹⁵, անով՝ զոր հոն քեզի հետ կը զարնէ Կլիով¹⁶, չեւրեւար որ հաւատքն զքեզ հաւատացեալ ըրած ըլլայ, առանց որուն բարեք ընել չի բա-

ւեր: Եւ եթէ այսպէս է, որ արեգակ, կամ
որ ճրագ այնքան զբեղ լուսաւորեցին, որմէ
յետոյ կրցար դուն սեղգուիլ Չինորսին¹⁷ ա-
ռազաստներուն հաեւէն:

Եւ Ստատիոս անոր. « Դուն նախ ու-
ղարկեցիր զիս զէպ ի Պատնասոս՝ խմելու
իր անձաւներէն, և յետոյ, լուսաւորեցիր
զիս առ Աստուած երթալու: Ըրիր դուն նման
մէկուն՝ որ կ'երթայ գիշերանց, կրելով իր
հաեւէն լոյս՝ մը՝ որմէ ինքը չ'օգ տուիր,
բայց իր հաեւէն եկողները կը լուսաւորէ,
երբ ըսիր. « Դարը կը նորոգուի, կը դառ-
նայ արդարութիւն և մարդկային նախկին
ժամանակը, և նոր շառաւիղ մը կ'իջնէ եր-
կընքէն¹⁸ »: Քեզմով բանաստեղծ եղայ,
քեզմով քրիստոնեայ. բայց որպէս զի աւելի
լաւ տեսնես ուրուագրածս, ձեռքովս պիտի
գունաւորեմ զայն¹⁹: Արդէն երկիրը բոլոր
բովանդակ լի էր ճշմարիտ հաւատքով, որ
ցանուած էր յաւիտեանական թագաւորութեան
դիսպաններուն ձեռքով. ու քու վերն ակն-
արկուած խօսքդ այնպէս կը համաձայնէր
նոր քարոզիչներուն հետ, որ ես սովորու-
թիւն դարձուցի այցելել անոնց: Յետոյ ա-
նոնք ինծի այնքան սուրբ երեւցան, որ երբ
Դոմեախանոս հալածեց զանոնք, իրենց ար-

ցունքներն առանց իմինիս չեղան, և որչափ
առեն երկրի վրայ մնացի, օդնեցի իրենց.
և իրենց ուղիղ բարքերը արհամարհել տուին
ինծի միւս բոլոր աղանդները. և Յոյները
զեռ թեքէի գետերը չաւարած՝ քերթուածիս
մէջ, մկրտութիւնն ընդունեցայ, բայց վա-
խէն ծածուկ քրիստոնեայ մնացի, երկար
ատեն հեթանոսութիւն կեղծելով. և այս
զաղջութիւնը չորրորդ պարունակը շրջեցուց
զիս չորս հարիւր տարիէ աւելի: Դուն ու-
րեմն, որ վերցուցիր²⁰ կափարիչը, որ կը
ծածկէր այն մեծ բարին՝ որուն վրայ կը
խօսիմ, մինչ բաւական տեղ ունինք զեռ ել-
լելու, ըսէ՛ ինծի, եթէ գիտես, ո՞ւր է մեր
հինաւուրց Տերենտիոսը, Կեկիլիոսը, Պղաւ-
տոսն ու Վարրոսը²¹, ըսէ ինծի թէ ար-
գիօք դատապարտուած են, և որ պարու-
նակին մէջ»:

— Անոնք և Պերսէոսը²², և ես, և ու-
րիշ շատեր, պատասխանեց առաջնորդս, ենք
այն յոյնին²³ հետը, զոր Մուսաները զիե-
ցուցին՝ ուրիշ ամէնքէն աւելի, մութ բան-
տին առաջին պարունակին մէջ²⁴: Շատ
անգամներ կը խօսինք այն լերան²⁵ վրայ,
որ միշտ մեր զայեակներն իր հետն ունի:
Մեզի հետ է Եւրիպիդէսը և Մետափոսը²⁶,

Սիմոնիդէս, Ագաթոն և ուրիշ շատ յոյներ, որոնք երբեմն դափնիով զարդարեցին ճակատնին: Քու գիւցաղներէդ²⁷ կը տեսնուին հոն Անտիգոնէն²⁸, Դէիփիլէն և Արգիան, և Իսմինէ՝ այնքան արտուր ինչպէս էր: Կ'երեւի և ան՝²⁹ որ Լանգիան ցուցուց, և Տիրեւսիսի զուսարը³⁰ և Թեախիս, և Դէիդամէ՝ իր քոյրերովը:

Արդէն լաւած էին երկու բանաստեղծները, նորէն ուշադրութեամբ իրենց շուրջը կը նայէին, ելքէն³¹ ու պատերէն ազատուած. և արդէն օրուան չորս աղախինները³² ետ մնացած էին և չորրորդը քեզիին քովն էր, դէպ ի վեր ուղղելով իր հրաւառ եղջիւրը, երբ առաջնորդս. « Կարծեմ թէ պէտք պիտի ըլլայ որ աջ ուսերնիս դէպ ի դուրս դարձնենք՝ լերան շուրջը դառնալու համար, ինչպէս կ'ընենք սովորաբար »:

Այսպէս սովորութիւնը եղաւ մեզի առաջնորդ, և բռնեցինք ճամբանիս նուազագոյն տարակուսանքով՝ հաւանութեամբ արժանաւոր այն հոգիին:

Անոնք առջեւէն կ'երթային, և ես մինակ ետեւէն, և մտիկ կ'ընէի իրենց խօսքերուն, որոնք բանաստեղծելու աւիւն կը ներշնչէին ինծի: Բայց քաղցր խօսակցութիւններն ընդ-

հատեց յանկարծակի ծառ մը՝ զոր գտանք ճամբուն մէջ տեղը, անուշահոտ և ընտիր պտուղներով: Էւ ինչպէս եղեւինը որչափ վեր երթայ այնչափ ձիւղերը կը նօսրնան, այսպէս այն ծառն ալ որչափ դէպ ի վար կ'երթար, և ասիկա կարծեմ անոր համար էր որ մարդ չելլէ վրան: Այն կողմը՝ որ մեր ճամբան զոցուած էր, բարձր ժայռէն ջինջ ջուր մը կը թափէր՝ որ կը տարածուէր տերեւներն ի վեր³³: Երկու քերթողները ծառին մօտեցան, և տերեւներուն մէջէն ձայն մը զոչեց անոնց. « Այս կերակրէն ժուժկալ պիտի մնայք »: Յետոյ ըսաւ. « Մարիամ կը մոռածէր աւելի, որ հարսնիքը³⁴ պատուաւոր և կատարեալ ըլլայ, քան թէ իր բերանը որ արդ ձեզի համար կը պատասխանէ. և հին հոովմայեցի կիւները՝³⁵ խմելու համար ջրով կը գոհանային, և Դանիէլ³⁶ արհամարհեց կերակուրը և զիտութիւն ստացաւ: Առաջին դարը՝ որ իբրեւ ոսկի գեղեցիկ եղաւ՝ անօթութեամբ խոզկաղինը համեղ ըրաւ, և ծարաւով ամէն առուակ՝ նեկտար: Մեզը ու մարախ էին կերակուրները, որոնք սնուցին Մկրտիչն աւնապատին մէջ, որուն համար փառաւոր է ան և այնքան մեծ՝ որքան Աւետարանով կը ցուցուի ձեզի »:

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Հարուած կ'ըսէ, վասն զի հրեշտակը սուրին ծայրովը գրած էր այն Մեհերը:
2. Այսինքն՝ քաղցեալը ձգած էր:
3. Վասն զի Մեհերէն մէկն ալ ջնջուած էր:
4. Ստատիոսի և Վերգիլի:
5. Յոբնալ՝ Ստատիոսէն քիչ վերջ ծաղկեցաւ, և գովեց թէբէականը, որուն մէջ Ստատիոս մեծ յարգանք կը ցուցնէ առ Վերգիլ:
6. Այլ միայն համբաւը լսած:
7. Պարզ և համարձակ խօսելու:
8. Այսինքն՝ շոյալութիւնը:
9. Էնիսկանին մէջ, Գ, 56, եւն:
10. Եթէ վարքս փոխած չըլլայի, պիտի դատապարտուէի գլտորելու այն ծանրութիւնները (տես Դժոխք Է, 27) և պիտի զգայի ագահներուն և շոյալներուն իրարու հետ բաղխիւնը:
11. Տես Դժոխք Է, 57, ուր ըսուած է թէ շոյալները դատաստանին օրն առանց մաղի պիտի յարուծիւն առնեն:

12. Շատերը կարծելով որ շոյալութիւնը մեղք չէ, չեն զղջար ոչ ապրած և ոչ ալ մեռած ատեննին:

13. Եւ որովհետեւ ագահութեան հակառակ մեղքը շոյալութիւնն է, Ստատիոսն ալ նոյն պարունակին մէջ՝ ագահներուն հետ՝ կը քաւէ իր մեղքը:

14. Յովաստէի երկու որդիքը կ'ազնարկէ Էստեռիկէն և Պուլինիկէ:

15. Այսինքն՝ Վերգիլ:

16. Կլիով պատմութեան Մուսան է, քանի որ Կլիովն է քեզի ներշնչողը՝ քնարը քեզի հետ զարնողը, և քերթուածդ հեթանոսութիւն կը հոտի, եւն: Քերթուածին սկիզբը Ստատիոս կոչում կ'ընէ Կլիովի:

17. Պետրոս Առաքեալին:

18. Զորորդ Հովուերգութան մէջ տ. 5-7, կ'ըսէ Վերգիլ:

«Պարագայց յաւիտենից կարգ մեծ ըսկիզբն առնու (անդրէն»

Դարձ այժմիկ առնէ կոյսն, և դարձ կրոնիւնան ար- (քայլութիւն»

Նոր այժմ աւասիկ իջանէ զարմ յերկնից բարձանց»:

Բոլոր Միջին դարուն հետ՝ այս տողերուն մէջ Տանդէ Քրիստոսի կամ Քրիստոնէութեան մասին մարդարեւութիւն մը տեսաւ:

19. Այսինքն՝ աւելի պիտի խօսիմ:

20. Այսինքն՝ առաքաստը որ աչքերս կը պատէր վերցուցիր. պատճառ եղար որ քրիստոնեայ ըլլամ:

21. Լատին քերթողներ:

22. Նոյնպէս Լատին քերթող:

23. Այսինքն՝ Հոմերոսի:

24. Այսինքն՝ Լիմպոսը:

25. Այսինքն՝ Պառնասոս, ուր կը բնակին Մուսաները:

26. Անտիփոնի տեղ, Անակրէոն կը կարդան այլ և այլ բնագիրներ:

27. Զորս երգեցիր Թէբէականիդ մէջ:

28. Անտիգոնէ՝ դուստր Թեբացւոց Իդիպոս Թագաւորին. Դէիփիլէ՝ դուստր Ադրաստոս Թագաւորին Արգիւացւոց. — Արգիա՝ ուրիշ դուստր Նոյնին, և կին Պոլինիկէի, և Իամենէ, ինքն ալ դուստր Իդիպոսի, այնչափ տխուր ինչպէս էր՝ վասն զի Տիտէոս սպաննեց իր խօսեցեալը:

29. Այսինքն է՝ Իսիփիլէն՝ դուստր Լիննոսի Տոանդէս Թագաւորին, որ Ադրաստոսի և իր ծարաւէն լիկուած բանակին ցուցուց Լանգիա գետը կամ աղբիւրը:

30. Այսինքն՝ Դափնիս. — Թեստիս, Աքիլլէսի մայրը. — Դէիդամէ, դուստր Լիկոմեդէսի. տես Դիոյսը ԻՍ, 62:

31. Սանդուղը ըրած լինցուցած էին, և աղատած նեղ պատերէն:

32. Օրոտան տաջին չորս ժամերը իրենց ճառայուած թիւը կատարած էին, և հինգերորդը կեցած էր արեւային սայլին քեղին քով, քեղին լուսաւոր կէտը դէպ ի վեր ուղղելով:

33. Առանց գետին թափելու:

34. Կանայի հարսնէրը, ուր Մարիամ ուտելէն աւելի, բերնէն աւելի, (որ ահա ձեզի համար կը բարեխօսէ որ Աստուած ներումն շնորհէ ձեզի որկրամուլուծեալ մեղքին համար) կը մտածէր որ խայտառակութիւն մը չըլլայ. եւն:

35. Հասարակապետութեան օրով կիները գինի չէին խմեր:

36. Դանիէլ չուղեց ուտել Կարուգոդոնոսորի սեղանէն, որով և ամէն գիտութիւն ստացաւ Աստուծմէ. տես Դանիէլ Ա, 8, 17, եւն:

Ի Գ Ե Ր Գ

Երբ այսպէս աչքերս յառած էի դէպ ի կանաչ սաղարթները, ինչպէս կ'ընէ սովորաբար ան՝¹ որ թռչնակին ետեւէ, իր կեանքը կը կորսնցընէ, ան որ հօրմէ մը աւելի էր ինծի, կ'ըսէր. « Որպեակ, եկուր ալ, վասն զի կ'ուզուի որ մեզի նշանակուած ժամանակը աւելի օգտակար կերպով գործածուի »:

Դէմքս ու քայլս ոչ նուազ փութով դէպ ի իմաստունները պարծուցի, որոնք այնպէս լաւ կը խօսէին, որ քալելէն ոչինչ յոգնութիւն չէի զգար: Եւ ահա լուեցաւ որ կուլային և կ'երգէին. « Տէր, երբ զշրքունս իմ բաճաւ », այնպիսի կերպով մը՝ որ հաճոյք և վիշտ կը պատճառէր:

— Ով քաղցր հայր, ի՞նչ է լսածս», սկսայ ես. և ան. «Ստուերներ են՝ որոնք կ'երթան թերեւս իրենց պարտքին կապը քակելով»:

Նման մտածկոտ ուղեւորներու, որոնք ճամբան անձանթ մարդոց հանդիպելով՝ անոնց կը դառնան ու չեն կանգ առներ, այսպէս մեր ետեւէն՝ աւելի արագ քալելով՝ կը հասնէր ու կ'անցնէր մեզմէ հոգիներու լոկի ու բարեպաշտ ամբօխը՝ մեր վրայ զարմանալով: Մութ և խոռոչացած աչքեր ունէր իւրաքանչիւրը, գէմքը տոբոյն, և այնքան նիհար՝ որ մորթը ոսկրին ձեւը կ'առնէր: Չեմ կարծեր որ Երէսիքթոն² այնքան չորցած ըլլայ մինչեւ մորթը՝ անօթու թենէն, երբ աւելի վախ ունեցաւ անկէ³: Ինքնիրենս մտածելով կ'ըսէի. «Ահա այն ժողովուրդը որ Երուսաղէմը կորսնցուց, երբ Մարիամ⁴ կառցն իր որդւոյն մէջը մխեց: Ակնակապիճները առանց քարի մատանիներ կը թուէին. ով որ⁵ մարդոց գէմքին մէջ «օմ» (omo) կը կարդայ, հոն լաւ պիտի ճանչար Էմե (m) գիրը: Ո՞վ պիտի կարծէր՝ չգիտնալով թէ ի՞նչպէս՝ թէ պտուղի մը հոտը և ջուրի մը էջքը այնքան պիտի նիհարցընէր զանոնք՝ անոնց ախոր-

ժակը բերելով: Զարմանալու հետ էի արդէն թէ ի՞նչ բան զանոնք այնպէս սովաւուկ կ'ընէ՝ վասն զի դեռ յայտնուած չէր պատճառն անոնց նիհարութեան և անոնց ախոր թեփերուն⁶, երբ զլսուն խորքէն աչքերն ինծի դարձուց ստուեր մը, և նայեցաւ սեւեռուն, յետոյ պողաց ուժգին. «Ի՞նչ չնորհ է այս ինծի»:

Դէմքէն՝ երբեք պիտի չճանչնայի զանիկա. բայց ձայնովն յայտնուեցաւ ինծի՝ ինչ որ երեսը ծածկած էր ինծմէ: Այն ձայնը կայծ մը եղաւ՝ վառելու իմ ծանօթութիւնս գէպ ի այն փոխուած կերպարանքը, ու ճանչնայ Ֆորէզէի⁷ գէմքը:

— Ո՛հ, մի նայիր չորցած քոսին՝ որ կ'այլադուռէ մորթս, կ'աղաչէր ան, և ոչ ալ մահս պակասութեանը. բայց ըսէ ճշմարիտը քու մասին, և ո՞վ են այն երկու հոգիները որ քեզի կ'առաջնորդեն. մի կենար առանց ինծի խօսելու:

— Դէմքդ՝ զոր լացի երբեմն մեռած, նուազագոյն ցաւ մը չէ որ լալ կու տայ արդ իսկ, պատասխանեցի ես, տեսնելով զայն այնքան այլանդակուած: Սակայն ըսէ ինծի, Աստուծոյ սիրոյն, ի՞նչ բան զձեզ այսպէս տերեւութափ կ'ընէ⁸. մի խօսել տար

ինծի քանի որ դարմանքի մէջ եմ, վասն զի կրնայ գէշ բաներ խօսիլ ով որ լեցուն է տարբեր կամքով⁹ :

Եւ ան ինծի. « Յաւիտեանական խորհուրդէն զօրութիւն կ'իջնէ ջուրին և տունկին մէջ՝ որ ետեւ մնաց, և որ զիս այսպէս կը բարակցընէ: Բոլոր այս ամբողջը՝ որ լալով կ'երգէ, իր տարապայման որկրամոլութեան համար, քաղցով ու ծարաւով կը սրբանայ հոս: Հոտը որ կ'իլլէ պտուղէն և ցայտումը ջրին որ գէպ ի վեր կանաչութիւնը կը տարածուի՝ կը վառէ մեր մէջ խմելու և ուտելու ախորժակը. և մէկ անգամ չէ որ՝ այս շրջանը ընեղնուտ՝ կը նորոգուի մեր տանջանքը (տանջանք կ'ըսեմ և պէտք էի հաճոյք ըսել), վասն զի այն կամքը որ մեզ գէպ ի ծառը կը տանի, է այն՝ որ զուարթ կերպով ըսել տուաւ Քրիստոսի « էլի¹⁰ », երբ ազատեց զմեզ իր երակովը¹¹ » :

Եւ ես անոր. « Ֆորէզէ, այն օրէն որ աշխարհը փոխեցիր լաւագոյն կեանքի մը հետ, հինգ տարի անցած չէ մինչեւ այս օրս: Եթէ քու մէջդ մեղանչելու զօրութեան սպառնէն վերջն էր¹³ որ եկաւ ժամը բարի զղջումին որ զմեզ Աստուծոյ հետ կը միացընէ, ինչպէս գուն հոս վերն ելար. ես կը

կարծէի գտնել զքեզ դեռ աւելի վարը՝ ուր ժամանակը ժամանակով կը նորոգուի » :

Եւ ան ինծի. « Նեղլայիս հեղեղօրէն արցունքները առաջնորդեցին զիս այսպէս փութով խմելու տանջանքներու քաղցը օշինդրը: Իր ջերմեռանդն աղօթքներով և հառաչանքներով կորզեց զիս այն տեղէն ուր կը սպասուէի, և ազատեց զիս միւս հինգ պարունակներէն: Այնքան աւելի սիրելի և փարելի է Աստուծոյ այրիս՝ զոր այնչափ սիրեցի, որքան աւելի միայնակ է բարի դործելուն մէջ. վասն զի Սարաենիոյ Պարպաճիան¹⁴ շատ աւելի պարկեշտ է իր կիներովը քան այն Պարպաճիան՝ ուր ես ձգեցի զայն: Ով քաղցը եղբայր, ինչ կ'ուզես որ ըսեմ: Ապագան արդէն աչքիս առջեւն է, որուն համար այս ժամ շատ հին պիտի չըլլայ, ուր բեմէն պիտի արգիլուի Փլորենտացի լիտի կիներուն քաղել՝ ցուցնելով կուրծքը ծիծերով: Եզան երբեք կիներ, ըլլան բարբարոս, ըլլան սարակինոս, որոնց պէտք ըլլային՝ որպէս զի ծածկուած քաղն՝ եկեղեցական կամ ուրիշ պատիժներ: Բայց եթէ անամօթները գիտնային սոսոյց՝ ինչ որ երկինքը կը փութայ իրենց պատրաստել, արդէն իսկ պիտի բանային բերաննին ու-

նալու համար. վասն զի՝ եթէ նախատեսու-
թիւնը չի խաբեր զիս հոս, ախուր պիտի
ըլլան անոնք չմոտաձ գեռ այտերն անոր՝
որ հիմա նէնսիով¹⁵ կը միթարուի: Օ՛ն,
եղբայր, ալ մի ծածկեր ինքզինքդ ինծմէ¹⁶,
տես որ ոչ միայն ես, այլ բոլոր այս ամբոխը
կը նայի հոն՝ ուր գուն արեւը կը քօղես¹⁷ »:

Եւ ես անոր. « Եթէ գու միացդ բերես
թէ ինչպէս էիր գուն ինծի հետ, և ինչ ես
քեզի հետ, աւելի դառն պիտի ըլլայ յի-
շելը հիմա: Այն կեանքէն կտրեց զիս աս՝
որ կ'երթայ առջեւս՝ անցեալ օր, երբ ձեզի
կըտրակ երեւցաւ քոյրը¹⁸ անոր (ու արեւը
ցուցուցի): Աս առաջնորդեց զիս իրապէս
մեռելներու խաւարակուս գիշերուան մէջէն՝
այս ճշմարիտ մասով՝ որ իրեն կը հետեւի:
Ուրկէ՝ քաջաբերուած իր խրախուսանքներով՝
վեր քաշուեցայ ելլելով ու շուրջը զառնա-
լով լերան՝ որ կը շտկէ զձեզ՝ զօրս տշ-
խարհը ծոց: Այնքան խոստացաւ ընկերիւ
ինծի, որ ես պիտի ըլլամ հոն՝ ուր Երա-
նուհին է. հոն հարկ է որ առանց իրեն
մնամ: Աս՝ վիրգիլիտն է որ այսպէս կը
խօսի ինծի (ու զինքը ցուցուցի). և միւսը՝
է այն ստուերը՝ որուն համար քիչ առաջ
ցնցեց իր ամէն կողմը ձեր թագաւորու-
թիւնը, որ զայն կը հեռացընէ իրմէն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Որտեղ:
2. Նախատեղով Դեմեարէ աստուածուհին, ըստ ա-
ռասպելին. այնպիսի քաղցով մը վառուեցաւ անկէ,
որ իր բոլոր ստացուածքն սպառելով, ծախեց իր աղ-
ջիկը, և հուսկ յետոյ սկսաւ ինքզինքը ուտել. Ովիդ
Առաքելայ. Ը:
3. Անթուրէնէ:
4. Տիտոսի Երուսաղէմը պաշարած առէն՝ երուսա-
ղեմացի ազնուական տիկին մը Մարիամ անուն, ան-
թուրէն կատաղութենէն՝ ակռաները իր սրգոյն
մէջը մխեց. Յովսէպոս:
5. Միջին դարու աստուածաբանները կը պնդէին թէ
Աստուած իր ձեռքով գրած ըլլայ մարդոց դէմքին
վրայ Homo Dei (մարդ Աստուծոյ) բառերը. և այս
կերպով կը կարգային. ականջներէն մին H է, Կ'ըսէին,
և միւսը՝ հակառակ դիրքով D. աչքը O է, քիթը յօն-
քերով M. բերանը I: Արդ Կ'ըսէ Տանդէ թէ աչքերը՝

նիհարութենէն՝ այնպէս գլխուն մէջը խրուած էին, որ
M գիրը որոշակի կը տեսնուէր:

6. Զորքած մտրութիւն:

7. Փլորենտացի Դոնատեանց ընտանիքէն, բարեկամ
և ազգական Տանգէի, որկրամուլ:

8. Կը նիհարցընէ:

9. Աստիքն է՝ լսելու, և ոչ թէ խօսելու:

10. Էյի էյի լամուսարարանի Յիսուսի խօսքերն են
խաշին վրայ: — Զոռար կերպով, թէեւ տխուր՝ վասն
զի մարդկութիւնը կը մեռնէր, բայց ուրախ՝ վասն զի
մարդկային ազգը պիտի փրկէր անով:

11. Աստիքն՝ իր երանքերուն արինովը:

12. Աստիքն կեանքիդ վերջերը՝ ուր ալ չէիր կրնար
մեղանշել, ինչպէս այսքան վեր ելար, ես կը կարծէի
զքեզ Նախաքաւարանին (Antipurgatorio) մէջ գտնել:

13. Սարտենիոյ էն լեռնային և անմշակ կողմը՝ որ
այսպէս Barbagia կը կոչուէր, իբրեւ barbara (բար-
բարոս): Ճենովացիք կղզին այլազգներուն ձեռքէն առ-
նելէն վերջն ալ չկրցան նուաճել Պարպաճիան, ուր
լինի կիներ կային, անպարկեշտ կերպով հագուած: —
Միւս Պարպաճիան Տոսկանայինն է, այսինքն փլորեն-
տիա, ուր՝ մեռնելու՝ թողուցի զայն:

14. Օրորով: Կաթնկեր տղան արբունքի չհասած:

15. Ըսէ ով ըլլալդ:

16. Ստուեր կը ձգես, մարմին ըլլալուդ համար:

17. Լուսինը:

Ի Դ Ե Ր Գ

— — —

Ոչ երթալը խօսիլը, և ոչ խօսիլը եր-
թալը կը դանդաղցընէր, այլ խօսելով շու-
տով կը քալէինք, յաջող հովէ մղուած նա-
ւու մը պէս: Եւ ստուերները՝ որոնք կրկնա-
մեծ կը թուէին, իմանալով որ սղջ եմ՝
իրենց աչքերուն խոռոչներովը վրաս դար-
մացում կը յայտնէին: Եւ ես, խօսքս շա-
րունակելով, ըսի. «Ան¹ կարծես տեղի
դանդաղ կ'եղէ վեր՝ ուրիշին պատճառաւ՝ որ
պիտի չընէր: Բայց ըսէ ինծի, եթէ գիտես,
մեր է Բիզգարաան². Ըսէ ինծի թէ կայ
նշանաւոր մէկն այս ամբոխին մէջ որ այն-
քան ինծի կը նայի»:

— Քոյրս, որ չեմ գիտեր թէ աւելի
զեղեցիկ էր թէ աւելի բարի, իր պսակովը
զուարթագին կը յաղթանակէ բարձր Ոլիմ-

պոսին մէջ»։ Այսպէս ըսաւ նախ, և յետոյ. «Հոս արգելք մը չկայ իւրաքանչիւրն իր անունով կոչելու, վասն զի մեր գէմքն անսուղութենէն բոլորովին խանգարուած է։ Աս, (և մատովը ցուցուց), Պոնաճիւնթան⁴ է, Լուքքացի Պոնաճիւնթան, և այն գէմքը՝ անկէ անդին, միւսներէն աւելի վըտիտ, սուրբ եկեղեցին իր բազուկներուն մէջը ունեցաւ⁵։ Գորսոյէն էր, և կը քաւէ անօթութեամբ Պոլսէնայի օձաձուկերը և ճերմակ զինին»։ Ուրիշ շատերու անունը տուաւ ինծի մէկիկ մէկիկ, և ամէնքը գոհ կ'ըլեալային անունին տրուելէն. այնպէս որ բնաւ ազեղ շարժում մը չտեսայ⁶։ Տեսայ որ Ուպալաին Բիլլայեան⁷ անօթութենէն ահաւանբը կը շարժէր զուր տեղ, և վրոնիփալիոս⁸ որ գաւազանովը շատ մարդիկ հովուեց։ Տեսայ Տէր Մարքէզը⁹ որ զիւրութիւն ունեցաւ խմելու ի Ֆորլի նուազ ծառաւով, և սակայն երբեք իր ծառաւը անցած չզղաց։ Բայց նման անոր որ կը նայի և կը գնահատէ մին աւելի քան թէ միւսը, ես ալ նոյնը ըրի Լուքքացիին, որ զիս աւելի ճանչնալու իղձ մը կը ցուցնէր։ Ան կը մըմնար, և ես ճենթութեամբ էր ինչ էր կը լսէի հոն¹⁰ ուր կը զգար ան արդարութեան հարուածը որ զանոնք այնքան կը վրտէ։

— Ով հազի, ըսի ես, որ ինծի հետ խօսելու խանդակաթ կ'երեւայ, ըրէ որ հասկնամ միտքդ, ու խօսելուդ զիս ալ քեզ ալ գոհացուր։

— Էդ մը ծնաւ, և զեռ քօղ չի կրեր, ակոտ ան, որ քեզի հաճելի պիտի լնէ իմ քաղաքս, թէեւ կը պարսաւուի¹¹ ան։ Դուն պիտի երթաս հոն այս մարդարէութեամբ. եթէ իմ այս մարմումիս մէջ սխալ բան տեսար, ճշմարիտ իրերը քեզի պիտի յայտնեն։ Բայց ըսէ ինծի թէ արդեօք հոս զայն կը տեսնեմ որ նոր տողեր արտադրեց՝ սկսելով. «Կիներ, որ սիրոյ իմացականութիւնը ունիք¹²»։

Էւ ես անոր. «Մէկն եմ ես՝ որ՝ երբ սէրը ինծի կը ներշնչէ, կը գրեմ, և այն եղանակով որ ներսս կը թելադրէ կ'երգեմ»։

— Ո՞վ եղբայր, կը տեսնեմ արդ, բաւ, այն կապը՝ որ Նոտարոն¹³, Կուկլոսն ու զիս հետու բոնեց այն քաղցը նոր ոճէն՝ զոր կը լսեմ։ Լաւ կը տեսնեմ թէ ինչպէս ձեր¹⁴ գրիչները թելադրողին¹⁵ կից կ'ընթանան. մինչդեռ մերիններն այսպէս չըրին. և ով որ հաճելի ըլլալու¹⁶ համար տարբեր ճամբայ կը բռնէ, մէկ ոճէն միւսին զանազանութիւնը չի տեսներ», ու գրեթէ գոհ լուց։

Ինչպէս թուշունները՝ որ Նեղոսի երկայնքը կը ձմերեն՝ երբեմն կ'երամանան, յետոյ կը թուշին հապճեպով և կարգով կ'երթան, այսպէս բոլոր անոնք որ հոն էին, դէմքերնին դարձնելով, քայլերնին շուտացնելն՝ նիհարութենէն ու կամքէն արդէն թեթեւցած։ Եւ նման մարդուն՝ որ վազելէն յոգնած՝ կը թողու որ ընկերները անցնին, ու կը պտըտի մինչև որ կուրծքին հեքը դադրի, այսպէս թողուց Ֆորէզէ որ սուրբ հօտը անցնի, ու հետո ետ կը դառնար ըսելով։

— Ե՞րբ պիտի գրեզ վերստին տեսնեմ։

— Չեմ գիտեր, պատասխանեցի իրեն, թէ սրչափ պիտի ապրիմ, բայց իմ դարձս¹⁷ այնչափ շուտ պիտի չըլլայ, որ ես իղձով աւելի շուտ չհասնիմ փփուռքը, վասն զի տեղն ուր դրուած եմ ապրելու համար՝ որ օրուան վրայ կը կողոպտուի բարութենէ, և կարծես զժողակ աւերածի մը կը պատրաստուի։

— Գնա արդ, բտաւ ան, վասն զի այդ բանին ամենէն աւելի յանցաւորը¹⁸ կը տեսնեմ ես ձիուն մը ագիին կապուած՝ քաշքըշուած գէպ ի հովիտը՝¹⁹ ուր մեղքը երբեք չի քաշուիր։ Անասունն ամէն մէկ քայ-

լին աւելի արագ կ'երթայ, աւելցնելով միշտ, մինչև որ կը զարնէ զայն և կը թողու մարմինը անարգաբար այլանդակուած։ Այն անիւները²⁰ շատ չգարձած, և աչքերը դէպ ի երկինք յառեց, քեզի յայանի պիտի ըլլայ ինչ որ իմ խօսքերս չեն կրնար աւելի բացատրիլ քեզի։ Արդ մնաս բարով, վասն զի այս թագաւորութեան մէջ ժամանակը սուղ է, և ես չափազանց կը կորսնցընեմ՝ քայլ առ քայլ այսպէս հեռու գալով։

Ինչպէս երբեմն ասպետ մ'հեծելախումբէն կ'ելլէ քառատրոփ ու կ'երթայ ժառանգելու համար պատիւը տուջին բախումին, այսպէս մեկնեցաւ ան մեղմէ մեծագոյն քայլերով, ու ես ճամբան մնացի հետը այն երկուքին, որոնք աշխարհի այնքան մեծ մարտախաղները²¹ եղան։ Եւ երբ այնչափ առաջ անցաւ, հեռացաւ ան մեղմէ՝²² որ աչքերս իրեն հաւեէն յառեցան, ինչպէս որ միաքո իր խօսքերուն, երեցան ինծի պաղալից և կանաչ ճիւղերն ուրիշ ծառի մը, և ոչ շատ հեռուն, այն ժամանակ գէպ ի այն կողմը դարձած բլլալուս համար։ Տեսայ անոր տակը մարդիկ՝ որոնք ձեռքերնին կ'երկրնցընէին և չեմ գիտեր ինչ կ'ազագակէին գէպ ի սաղարթները, նման պարլիկ

աղոց որոնք կ'աղաչեն և ան՝ որուն կ'աղաչեն, չի պատասխաներ, այլ անոնց փափաքն աւելի սրելու համար, բարձր կը բռնէ ազաժնին ու չի ծածկեր: Յետոյ մեկնեցան իբրեւ հիասթափ. ու մենք անմիջապէս այն մեծ ծառին քով եկանք, որ այնչափ աղօթքներն ու արցունքները կը մերժէ:

— Հետեւէ՛ն անցէք առանց մօտենալու. աւելի վերը ծառ մը կայ՝ զոր խածաւ Եւա²³, և այս տունին անկէ բուսաւ:

Այսպէս կ'ըսէր չեմ գիտեր ո՛վ ճիշդութեամբ մէջէն. որուն վրայ Վիրգիլիոս, Ստատիս և ես, իրարու կ'ալած՝ կ'երթայինք այն կողմը՝ ուրկէ լեռը կը ցցուի:

— Յիշեցէք, կ'ըսէր ձայնը, ամպերուն մէջ կ'աղմուած²⁶ անիծեալները՝ որոնք կուշտ ու կուտ՝ պատերազմեցան Թեսէոսի զէմ՝ կրկին կուրծքերով. և երբայեցիները՝ որոնք մեղկօրէն խմեցին, որով Գեդէոն չունեցաւ դանոնք իբրեւ իրեն ընկեր, երբ բլուրներն ի վար իջաւ զէպ ի Մադիամ:

Այսպէս, կ'ընտոծ երկու եղբերէն մէկուն, անցանք, լսելով որկրամուլութեան մեղքերը, և անոնց եղկելի հեռեանքները: Յետոյ, իրարմէ բաժնուած²⁵ մերկ ձամբուն վրայ, հազար քայլ մը աւելի առաջ անցանք, իւրաքանչիւրն իւր մտածելով:

— Ի՞նչ կ'երթաք այդպէս մտածելով երեքնիդ միայն, ըսաւ ձայն մը յանկարծակի. որմէ ցնցունեցայ ես, ինչպէս կ'ընեն ահաբեկած և քնէած անասունները:

Տնկեցի գլուխս տեսնելու համար թէ ով էր. և երբեք չտեսնուեցան փռան մը մէջ ապաւ կիներ կամ մետաղներ այնքան լուսեղ ու տարաշէկ, ինչպէս տեսայ ես մէկը²⁶ որ կ'ըսէր.

— Եթէ վեր ելլել կ'ուզէք, հոս պէտք է դառնաք. ասկէ կ'երթայ ով որ կ'ուզէ զէպ ի խաղաղութիւն երթալ:

Իր զէմքը կ'որդած էր տեսութիւնս. ուստի վարպետներուս ետեւը անցայ, նման մարդու մը որ կ'երթայ լսածին ետեւէ²⁷: Եւ ինչպէս մայիսի սիւքը՝ սուրհանդակ արշալոյսներու՝ կը շնչէ ու կը բուրումնաւետէ, բոլորովին տողորուն խոտով ու ծաղկով, այնպիսի հով մը զգացի ճակատիս միջեւ, ու լաւ զգացի թեւին շարժումը, որ զգալ տուաւ ինձ ամբողջապէս հոտը, և լսեցի որ կ'ըսուէր.

— Երանի անոնց՝ զորս կը լուսաւորէ այնքան շնորհ, որ որկորաժէտութեան սէրը կուրծքերնուն մէջ չի վառեր չափազանց ախորժակ, և կ'անօթենան միայն այնչափ որչափ պատշաճ է:

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Ստատիստի հոգին՝ Վիրգիլի ընկերութիւնը վայելելու համար դանդաղ կը քալէ, զոր պիտի չընէր՝ եթէ մինակ ըլլար:
2. Քոյր Ֆորէգէի, շատ գեղեցիկ մարապետ կ'ըլլայ, բայց վաղէն բռնի կը հանուի՝ ամուսնացնելու համար զինքը իր խօսեցեալին հետ, բայց քիչ ատենէն կը հիւանդանայ կը մեռնի:
3. Ինչպէս որ կայ Գոթիքին մէջ:
4. Միջակ բանաստեղծ. Տանդէի ժամանակակից:
5. Այսինքն, ամուսին եղաւ Եղեղեցոյ, որ է ըսել Պապ. — Մարտինոս Գ. (1280-84) Գորոյ (Գուռ Tours քաղաք Ֆրանսայի). — Ճերմակ գինիին (vernaccia) մէջ կը մեռցընէր Պոլսէնա լճին օձաձուկերը, և յետոյ համով համով կը ճաշակէր:
6. Տհաճութեան կամ բարկութեան:
7. Եղբայր Հովտաւիանոս կարդինալին, որ գրուած է Գոթիքին մէջ, տես Ժ, 120:
8. Արքեպիսկոպոս Հռաւննայի:
9. Մեծ խմոր: Մառանապետը կ'ըսէ իրեն օր մը, թէ ամբողջ քաղաքը կ'ըսէ քեզի համար թէ միշտ

խմելու հետ է, և դուն պատասխանէ, կ'ըսէ, թէ միշտ ծարաւ է:

10. Այսինքն բերին մէջ: — Ճեթրոքը՝ Լուքքայի ազնուական կին մը, որուն սիրահարեցաւ Տանդէ, երբ 1314ին Լուքքա գնաց իր Ուկուչչին բարեկամին: Այս խօսքերով կը ձեւացնէ Տանդէ որ Պոնաճինթան իր սիրահարութիւնը կը մարգարէանայ:

11. Յանգիմանութիւն Տանդէի, վասն զի Գոթիքին մէջ գէշ խօսած էր Լուքքայի մասին. տես ԻՍ, 41, եւն:

12. «Donne, ch' avete intelletto d'amore», այսպէս կը սկսի Տանդէի մէկ գեղեցիկ քնարերգականը ի գովեստ Երանուչոյ, և է Նոր կեանքին (Vita nuova) մէջ:

13. Ժամանակակից քերթողներ:

14. Ձեր կ'ըսէ ահարկելով Տանդէն, կուխող Գաւալբանդին և Ձինոյ Բիսոյացին:

15. Այսինքն՝ սիրոյ:

16. Այս տողը երկու կերպով կը կարդան.

E qual più a gradire oltre si mette,
որ է մեր թարգմանածը. ուրիշներ gradire բայը riguardar կը կարդան, ու կը մեկնեն՝ թէ ով որ աւելի խորը, ներսը նայի կը ճգնի, եւն:

17. Դարձս (մահուրէն վերջը) շատ շուտ չըլլայ իսկ, ես արդէն փափաքով պիտի հասնիմ՝ Քաւարանի ափունքը, եւն:

18. Գորոյ Տոնդին է, զլիաւոր պատճառ փորնոտիոյ խառնակութեանց: 1308ին գատապարտուեցաւ ժողովուրդէն, յարձակեցան իր բնակարաններուն վրայ: Իրեններովն ինքիները պաշտպանեց, և յետոյ փախաւ, բայց հալածուելով զինուորներէն՝ ինկաւ ձիէն և մէկ ոտքը ձիուն ասպանդակին մէջ մնաց, որով օտարափելի կերպով տանջուեցաւ. վրայ կը հասնին իր թշնամիները ու կը սպաննեն փորնոտիայէն քիչ հեռու:

19. Ոմանք Գոթիքը կը հասկընան՝ ուր մեղաց թուղութիւն չկայ:

20. Երկնային գունդերը. շատ ժամանակ չանցած:

21. Այսինքն՝ վարպետները:

22. Ֆորէզին:

23. Այսինքն է՝ բարւոյ և շարի գիտութեան ծառը որ վերն է, և այս ծառը ճնաւ անկէ բողբոջի մը ձեռքով՝ որ անկէ առնուեցաւ:

24. Կենտաւրոսները՝ ճիւղ իջսիոնէ և ամպէն, որոնք Լապիդեայցոյն հրաւիրուելով Պիրիթոսնի և Հիպպո-դամէի հարսանեաց, յետ ուտելու և խմելու՝ փորձեցին նոր հարսը յափշտակել, ու կռուեցան թեսէոսի հետ, և թէեւ կրկին կռւծքերով, այսինքն է մարդու և ձիու, յաղթուեցան: — Միւս օրինակը Ս. Գրքէն առնուած է:

25. Վասն զի առաջ իրարու կիսկ կ'երթային. — մերկ, թափուր, այսինքն ուր ալ ոչ ծառ կար, և ոչ ալ հոգի:

26. Հրեշտակն է, որ քիչ մը վարը թեւին շարժու-մովը Տանդէի ճակտէն Մեհերէն մէկն ալ՝ վեցերորդը՝ 4ը ջնջէ:

27. Աչքերը շլացած ըլլալով, անոնց ետեւը կ'անց-նի, ու ձայներնուն ետեւէն կ'երթայ, նման կոյրերու:

Ի Ե Ե Ր Գ

Էր ժամ¹ ուր վերելքը արդելք չէր ու-զեր, վասն զի արեւը միջօրէականը Յուլին ձգած էր, և գիշերը՝ Կարիճին: Ուստի նման մարդուն՝ որ կանգ չ'առնէր՝ ինչ որ ալ երեւ-ւայ իրեն՝ այլ իր ճամբան կ'երթայ, եթէ պէտքին խթանը զինքը կը մղէ, այսպէս մտանք մենք նեղ անցքին մէջ՝ իրարու ե-տեւ, ձեռք առնելով սանդուխը, որ նեղու-թեան պատճառաւ՝ ելլողները կը դատէ²: Էւ նման արագիլի ձագին՝ որ թեւերը կը վերցընէ թռչելու կամքով, և չի համարձա-կիր բոյնը թողուլ, ու վար կ'իջեցընէ, այս-պէս էի ես ալ վառուած ու շիջած հար-ցասէր կամքով³ ու եկած վերջապէս այն շարժումին զօր կ'ընէ խօսելու պատրաստուող

բոլոր անդամներուն. բայց դուն չես տեսներ
 զեռ թէ ինչպէս կենդանականը առուն¹⁴
 կ'ըլլայ. այնպիսի կէտ մըն է աս՝ որ
 քեզմէ աւելի իմաստուն մը¹⁵ մոլորցուց :
 Այնպէս որ, իր վարդապետութեամբ, բաժ-
 նեց հոգիէն կարելի իմացականութիւնը¹⁶,
 վասն զի անոր մէջ այս պաշտօնին յար-
 մար գործարան չտեսաւ : Բայց կուրծքդ ճշ-
 մարտութեան որ ահա կու գայ, և գիտցիր
 որ հազիւ թէ սաղմին ուղեղին կազմու-
 թիւնը կատարեալ կ'ըլլայ, առաջին Շար-
 ժիչը անոր կը դառնայ զուարթացած բնու-
 թեան այնքան մեծ արուեստին վրայ, ու
 կը շնչէ զօրութեամբ լի նոր շունչ մը, որ
 ինչ որ գործօն¹⁷ կը գանձէ՝ իր գոյացութեան
 մէջ կը քաշէ, և մէկ հոգի կ'ըլլայ, որ
 կ'ապրի ու կը զգայ ու ինք իր մէջ կ'ան-
 դրադառնայ¹⁸ : Եւ որպէս զի շատ չգարմա-
 նաս խօսքերուս վրայ, նայէ արեւուն տա-
 քութեան որ գինի կ'ըլլայ, միանալով հե-
 ղուկին որ սրթէն կը հոսի¹⁹ : Եւ երբ լա-
 քեսիսի կտաւը կը հասնի²⁰, կը դատուի
 միտէն, մարդկայինն ու աստուածայինը²¹ զօ-
 րութեամբ հետը կը տանի. միւս բոլոր կա-
 ռողութիւնները լուռ կը մնան²², բայց յի-
 շողութիւն, իմացականութիւն և կամք, առա-

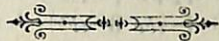
ջուրնէ շատ աւելի սուր կը գործեն : Առանց
 կանգ առնելու, ինք իրեն կ'իյնայ հոգին
 զարմանալի կերպով երկու ափերէն²³ մէ-
 կուն վրայ. հոն կը ճանչնայ նախ իր ճամ-
 բաները²⁴ : Հոն հազիւ թէ միջոցը զինքը կը
 շրջապատէ²⁵, կերպաւորիչ զօրութիւնն անոր
 շուրջը կը ճառագայթէ, ինչպէս և սրչափ
 կ'ընէր ողջ անդամներուն մէջ. և ինչպէս
 օդը՝ երբ անձրեւային է՝ ուրիշին²⁶ ճառա-
 գայթէն որ իր մէջը կը ցոլայ՝ այլ և այլ
 գոյներով կը զարդարուի, այսպէս մերձա-
 կայ օդը հոն կ'առնէ այն ձեւը զոր կը թե-
 լաղրէ՝ զօրութեամբ՝ անոր մէջ հոգին որ
 կանգ առաւ. և ինչպէս կայծը կը հետեւի
 կրակին՝ ուր որ ալ երթայ, հոգին ալ իր
 նոր ձեւը կը հետեւի : Եւ որովհետեւ ան-
 կէ²⁷ առած է իր երեւոյթը՝ ստուեր կոչուած
 է. և անով²⁸ կը կերպաւորէ յետոյ իւրա-
 քանչիւր զգայարանքները՝ մինչեւ իսկ տե-
 սանելիքը : Այսպէս՝ կը խօսինք ու կը
 խնդանք մենք, այսպէս կու լանք ու հառաչներ
 կը քաշենք՝ զորս լերան վրայ կրնաս լսած
 ըլլալ : Ինչ տպաւորութիւն որ ընեն մեր վրայ
 իղձերն և ուրիշ կիւքերը՝ ստուերն ըստ այնմ
 կը նկարուի. և այս է ահա պատճառը՝
 որուն վրայ կը զարմանաս դուն » :

Եւ արդէն վերջին դարձումըը հասած էինք մենք, և դէպ ի աջ դարձած, և ուշադիր էինք ուրիշ բանի: Հոն լեռան կողմը բոց կը փայլատակէ դէպ ի դուրս, և շրջա-
նակը կը փչէ դէպ ի վեր հով մը՝ որ կը գալարէ զայն և կը հեռացնէ իրմէ: Որով հարկ էր որ բաց կողմէն քալէինք մենք մի առ մի, և ես կը վախնայի այս կողմէն՝ կրա-
կէն, անկէ՝ վար իյնալէն: Առաջնորդս կ'ըսէր.

— Հոս պէտք է աչքին սանձը պիտի բռնել, վասն զի մարդ կրնայ դիւրաւ խա-
բուիլ: « Աստուած վեհադոյն գրոշրեալն »²⁹
լսեցի որ կ'երգուէր հրավառ բոցին ծո-
ցը, և որ ոչ նուազ փութով դառնալ տուաւ
ինծի. և տեսայ հոգիներ որ բոցին մէջ կը
քալէին. և ես մերթ անոնց քայլերուն կը
նայէի, մերթ իմիններուս, երբեմն երբեմն
բաժնելով աչքը:

Երգը աւարտելէն վերջ կը գոչէին բար-
ձրաձայն. « Զայր ոչ գիտեմ³⁰ », յետոյ կը
վերսկսէին երգը ցած ձայնով: Զայն լմնցնե-
լով, նորէն կը գոչէին. « Անտառ վազեց
Անահիտ³¹, և վանտեց Կալլիստոն՝ որ Աստ-
ղիկին թոյնն³² զգացած էր »: Յետոյ նորէն
կ'երգէին. ու կ'անուանէին կիներն ու ա-
մուսինները, որոնք պարկեշտ եղան՝ ինչպէս

կը հրամայեն առաքինութիւն և ամուսնու-
թիւն: Եւ կարծեմ այս եղանակը պիտի
տեսէ որչափ ատեն որ կրակը զիրենք այրէ.
այնպիսի փութով և այնպիսի օրինակներով
է որ վերքը հուսկ ուրեմն կը կցուի:

ճականէն, որ հետեւաբար ձեւով միայն միացած է անհատին, և ըստ էութեան բաժան անկէ՝ և մէկ միայն է բոլոր մարդոց համար: Զնշելով այսպէս զանազանութիւնը կարելի իմացականութեան՝ որ միայն է անմահ, կը հետեւի որ յետ մահուան ուրիշ բան չի մնար հոգիներէն՝ բայց միայն իմացականութեան միութիւնը, որով տանջանք և վարձք յաւիտենական կենաց չեն կրնար այլ եւս տեղի ունենալ:

16. Բայտ Գալոցականաց տիեզերական իմացականութիւն մըն է, որ կը հաղորդուի հոգւոյն առանց անոր մաս կազմելու և առանց կցորդելու մարմնոյ որ և է մասնական գործարանի մը:

17. Զգայական և տնկական հոգին:

18. Ինք իր էութեան գիտակցութիւնը կ'ունենայ:

19. Ինչպէս արեւուն տաքութիւնը միանալով որթին իրային հեղուկին հետ՝ զայն գինիի կը փոխէ, այսպէս ալ հոգին՝ նորոգապէս ստեղծուած և փշուած Աստուծոյ՝ միանալով տնկական և զգայական հոգւոյն, կը յարդարէ հոգի մը՝ որ կ'ապրի, կը զգայ և կը մտածէ:

20. Այսինքն է՝ երբ կը մեռնի:

21. Հոգին բաժնուելով միսէն, մարմնէն, հետը կը տանի մարմնաւոր և իմացական կարողութիւնները:

22. Այսինքն՝ մարմնաւորները. իսկ հոգեկանները՝ յիշողութիւն, միտք և կամք, աւելի եւս ազդու կերպով կը գործեն՝ մարմնական ու և է արգելք չունենալով:

23. Մին՝ Ախերոնի, միւսը՝ Միջերկրականի, Տիբերիսի գետաբերանքը. Հմմտ. Քաւարան Բ երգ:

24. Այսինքն թէ՝ Քաւարան պիտի երթայ թէ Դեմոքր:

25. Հազիւ թէ ըսուած տեղերէն մէկը կը շրջապատէ գինքը, կերպաւորիչ զօրութիւնը որ իր մէջն է կը տաւածուի հոգւոյն շուրջը այն մի և նոյն եղանակով և

չափով՝ որով ըրած էր արդէն մարմնոյ ողջ անդամներուն վրայ. և կամ, տարածուելով հոգւոյն շուրջը՝ կը կազմէ մարմին մը օգային՝ նման անոր՝ զոր կը կենդանացնէր աշխարհի մէջ:

26. Արեւուն:

27. Օգային մարմնէն:

28. Օգային մարմնով:

29. Եկեղեցական երգի մը սկզբնաւորութիւնը:

30. Ս. Կուսին խօսքն է առ Գաբրիէլ Հրեշտակապետ:

31. Անահիտ՝ որսորդուհին, որ միշտ կոյս մնաց, իմանալով որ իր նաժիշտներէն մէկը՝ կալլիստոյ անուն՝ յղի էր, վազեց անտառը՝ ուր ձգած էր զանի, ու վռնահեց: Որ յետոյ Մեծ Արջը եղաւ, որ յունարէն կը կոչուի Եղիկէ:

32. Հեշտախտութիւնը:

Ի Զ Ե Ր Գ

Մինչդեռ այսպէս եզրին երկայնքը՝ մին
միւսին ետեւէն կը քալէինք, ստէպ բարի
վարպետը կ'ըսէր. « Նայէ՛. և օգտուէ՛ ազգ-
արարութիւններէս »: Արեւը՝ որ արդէն բոլոր
կապոյտ արեամուտքը ճերմկցուցած էր՝ կը
զարնէր աջ ուսիս վերեւը¹. և ես իմ՝ շու-
քովս աւելի հրաշէկ կ'երեւցընէի բոցը. և
հոս ալ տեսայ շատ ստուերներ՝ որոնք՝
հետ երթալով՝ ուշադրութիւն կը զարձընէին
այն մեծ նշանին²: Այս եղաւ պատճառ՝ որ
անոնց առիթ տուաւ վրաս խօսելու. և սկսան
ըսել իրարու. « Սն՝ կեղծ մարմին չի թուիր »:
Յետոյ կըրցածնուն չափ ինծի դառնալով՝ ա-
պահովուեցան, միշտ ուշադրութիւն դնելով
չեւելու հոն³՝ ուր պիտի չայրէին:

— Ո՛վ գուն որ կ'երթաս ուրիշներուն հասեւ՝ ոչ թէ վասն զի դանդաղ ես, այլ գուցէ յարգանքի համար, պատասխան տուր ինծի որ կ'այրիմ ծարաւով ու կրակով. միայն ինծի չէ որ կարեւոր է քու պատասխանդ. զի բոլոր ասոնք աւելի ծարաւ են անոր՝ քան հնդիկն ու եթովպացին զով ջուրին։ Ըսէ մեզի թէ ինչպէս ինքզինքդ պատկը շինես արեւուն գէմ, իրբեւ թէ մահուան ցանցին մէջը բռնուած չըլլայիր դեռ։

Այսպէս կը խօսէր մէկն ինծի, և ես ինքզինքս յայտնած կ'ըլլայի արդէն, եթէ ուշադրութիւնս վարձուցած չըլլայի ուրիշ նորութեան մը՝ որ երեւցաւ այն ատեն. վասն զի բոցախառ ճամբուն մէջէ եկան ուրիշ մարդիկ ընդ առաջ ասոնց, որոնք կեցուցին զիս իրենց վրայ նայելու։ Հոն կը տեսնեմ որ ամէն կողմէ կը փութար իւրաքանչիւր ստուեր իրաւուն հետ համբուրուելու՝ առանց կանգ առնելու, գոհ կարճ հանդէսէն։ Այսպէս, իրենց սեւ կարաւանին մէջէն՝ մրջիւններն իրարու քիթ քիթ կու գան՝ թերեւս լրտեսելու համար իրենց ճամբան ու բախար։ Հազիւ լնցուցած բարեկամական ընդունելութիւնը, զիս իրենց առաջին բայլը անկէ չանցած, իւրաքանչիւրը կը ջանայ մէկ մէկէ աւելի

գոչել բարձրաձայն. նոր եկող խումբը՝ « Սողոմ և Գոմոր »։ Եւ միւսը. « Պասիփայէ »⁵ կովին մէջ կը մտնէ, որպէս զի ցուէր իր վաւաշանքին վազէ »։ Յետոյ նման կը ունենան որոնցմէ մաս մը կը թռչի գէպի Հոփէէ⁶ լեռները, և մաս մը գէպի աւազները⁷, ասոնք սառոյցէն, անոնք արեւէն տաղտկացած, մէկ խումբը կ'երթայ, միւսը կու գայ, ու կը դառնան լալով առաջին երգերուն⁸ և գոչիւններուն որոնք աւելի կը պատշաճին իրենց⁹։ Եւ նոյն անոնք որ ինծի աղաչած էին՝ մօտեցան ինծի՝ ինչպէս առաջ, մտիկ ընելու պատրաստակամ՝ գէմքերով։ Ես, որ երկու անգամ տեսած էի իրենց փափաքը, սկսայ.

— Ո՛վ հոգիներ, ապահով՝ երբ ալ ըլլայ՝ խաղաղութիւնը ժառանգելու, անգամներս՝ ո՛չ խափ¹⁰ և ո՛չ հասուն անդին մնացած չեն, այլ են հոս հետս՝ իրենց արիւննով ու իրենց յօգուածներովը։ Կ'երթամ այս լեռնի վեր՝ ալ կոյր չըլլալու համար. կին¹¹ մը կայ վերը՝ որ այս շնորհը կ'ընդունի մեզի, որով մահկանացուն ձեր աշխարհը կը բերեմ։ Բայց իցիւ ձեր մեծագոյն փափաքը փութով գանէր իր յագեցուած՝ և զձեզ հիւրընկալէր երկինքը՝ որ լի

է սիրով և աւելի անծայր քան միւսները¹²,
ըսէք ինծի, որպէս զի անով թուղթեր գրեմ,
ո՞վ էք դուք, և ի՞նչ է այն ամբօխը՝ որ կ'եր-
թայ ձերինն հակառակ ուղղութեամբ:

Նման կոշտ ու վայրենի լեռնացիին որ
երբ քաղաք կը մտնէ յիմարութեամբ կը
շփոթի և ասդին անդին կը նայի պապան-
ձած, կարծես նոյնը կ'ընէր իւրաքանչիւր
ստուեր: Բայց երբ ապշութիւննն անցաւ,
որ մեծ սրտերու մէջ շուտով կը փարատի,
« Երանի քեզի, որ մեր գաւառներէն »,
վերսկսաւ ան՝ որ առաջ ինծի հարցուցած
էր, « լաւագոյն կեանքի մը փորձառութիւնը
կը քաղես: Այն ամբօխը որ մեզի հետ չի
քալեր, գործեց այն մեղքը՝ որուն համար
արդէն Կեսար¹³ յաղթանակելու ատենը՝
լսած էր որ զինքը՝ ի հեծուկս իրեն՝ կոչած
էին « Թագուհի »: այս պատճառաւ կը մեկ-
նին « Սողոմ » գոչելով¹⁴, իրենք զիրենք
կշտամբելով՝ ինչպէս լսեցիր, և կ'օգնեն այ-
րուսին ամօթներէն շիկնելով: Մեր մեղքը
երկասեր¹⁵ եղաւ. բայց որովհետեւ մարդ-
կային օրէնքներուն չհպատակեցանք, անա-
սուններու պէս կըքնն հետեւելով, ի նա-
խատինս մեզի՝ երբ կը մեկնինք, կու տանք
անունը անոր՝¹⁶ որ անասնական փայտին
մէջ անասնացաւ:

« Արդ զիտես մեր գործերը և թէ ինչ բա-
նով մեղանչեցինք. իսկ եթէ անունով կ'ու-
զես զիտնալ թէ ո՞վ ենք, ժամանակ չկայ
ըսելու, և չեմ ալ գիտեր: Սակայն իմինս
պիտի ըսեմ քեզի. Կուխտայ Կուխիցէլին¹⁷
եմ, և արդէն կը մաքրեմ զիս՝¹⁸ կեանքիս
վերջը չհասած զղջացած ըլլալու համար »:
Ինչ որ Լիկուրգոսի¹⁹ տխրութեան ատեն
ըրին երկու որդիներն իրենց մայրը տես-
նելուն, նոյնը ըրի ես, բայց առանց նե-
տուելու անոնց պէս, երբ լսեցի որ կու
տար իր անունը հայրը իմ և ուրիշ ինծմէ
աւելի լաւագոյններու²⁰, որոնք յօրինեցին
քաղցր և չքնաղ սիրոյ երգեր. և առանց
մտիկ ընելու և խօսելու, քաղցի մտախոհ
երկայն ատեն անոր նայելով, և կրակին
պատճառաւ աւելի չմօտեցայ իրեն: Երբ
նայելէն յազեցայ, ինքզինքս բոլորովին պա-
տրաստակամ ցուցուցի իրեն ծառայելու՝ այն-
պիսի պընդումով՝ որ հաւատալ կու տայ ու-
րիշին: Եւ ան ինծի. « Քեզմէ լսածովս՝ այն-
պիսի հետք մը²¹ կը թողուս իմ մէջս և այն-
քան յստակ, զոր Լեթէն չի կրնար ոչ ջնջել
և ոչ մթաղնել: Բայց, եթէ քու խօսքերդ
արդ իրաւ երգուընցան, ըսէ ինծի ինչ է
պատճառը որ խօսքիդ ու նայուածքիդ մէջ

կը ցուցնես թէ կը սիրես զիս »: Եւ ես անոր. « Ձեր քաղցը երգերը, որոնք՝ որչափ ատեն որ տեւէ արդի սովորութիւնը²², պիտի սիրեցնեն միշտ իրենց թանաքները »:

— Ո՛վ եղբայր, ըստ, սա՛ զոր մատովս կը ցուցնեմ քեզի, — և մատնանշեց առջեւնիս հողի²³ մը, — լաւագոյն դարբին մը եղաւ մայրենի լեզուին: Սիրոյ երգերով և արձակ վէպերով գերազանցեց զամէնքը, և թող որ ըսեն յիմարները՝ որոնք կը կարծեն թէ Լիմոսցին²⁴ առաջ է անկէ: Դէմ քերնին կը դարձնեն աւելի համբաւին քան ճշմարտութեան, և այսպէս կը գոյացընեն իրենց կարծիքը՝ առանց մտիկ ընելու աւրուեստին կամ պատճառարանութեան: Այսպէս ըրին շատ հիններ Կուիդդոնին²⁵ համար, բերնէ բերան միայն անոր գովեստ տալով, մինչեւ որ վերջապէս յաղթեց ճշմարտութիւնը շատ աւելի անձերով: Արդ, եթէ դուն այնպիսի մեծ առանձնաշնորհութիւն մը ունիս, որ թոյլ տրուած է քեզի երթալ այն վանքը՝ որուն մէջ գպրոցին արքան Քրիստոս է, հայր մեր մը ըսէ անոր ինծի համար, որչափ որ պէտք է²⁶ մեզի այս տեղացիներու, ուր ալ կարելի չէ որ մեղանչենք:

Յետոյ, գուցէ տեղ տալու համար ուրիշին՝ ըստ որում իր քովն ունէր, կրակին մէջ աներեւոյթ եղաւ, ինչպէս ջուրին մէջ ձուկը՝ խորը երթալով: Քիչ մը առաջ անցայ ես զէպ ի ցուցուածը, և ըսի որ փափաքս իր անուան շնորհալի տեղ մը²⁷ կը պատրաստէր: Ան սկսաւ ըսել համարձակ.

— Այնքան հաճելի է ինծի ձեր քաղաքավար խնդիրքը, որ ես չեմ կրնար և չեմ ալ ուզեր ծածկել ձեզմէ: Ես Սոնալտոն եմ, որ կու լամ ու կ'երգեմ. վասն զի անցեալ մոլորանքս տխրութեամբ տեսնելու ատենս, յուսացուած օրը ցնծութեամբ կը տեսնեմ: Արդ, կ'աղաչեմ քեզի, յանուն այն զօրութեան՝ որ ձեզ սանդուխին դուխը կ'առաջնորդէ, պատեհ առթին յիշեցէք իմ ցաւս²⁸:

Յետոյ ծածկուեցաւ կրակին մէջ՝ որ զիրենք կը մաքրէ:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Գրեթէ չորսն է ժամը յետ միջօրեի. արեւը՝ արդէն բաւական իջած՝ Տանդէի ուսին վրայ կը զարնէ:
 2. Տանդէի մարմնոյն շուք ձգելուն:
 3. Այսինքն՝ կրակէն դուրս:
 4. Այս խումբը՝ բղջարահերոսն է ընդդէմ բնութեան. հմմտ. Գթոխք ԺԱ. 50. - միւսը՝ ըստ բնութեան:
 5. Գրեթէ Ազոզոնի և Պերսիտայի, կին Մինովսի. հմմտ. Գթոխք ԺԲ. 12, եւն:
 6. Լեռներ Ռուսաստանի հիւսիսային կողման:
 7. Լիբիոյ:
 8. Նախընթաց երգին մէջ յիշուած « Աստուած վեհագոյն գթութեան » երգն է:
 9. Մեղքին զանազանութեան համեմատ:
 10. Ոչ երկտասարդ և ոչ ալ ծեր չեմ մեռած:
 11. Ս. Աստուածածին, կամ Երանուհի:
 12. Միւս երկինքները:
 13. Յիշուած երգը հետեւեալն է, զոր կը յիշէ Սուեռնիոս.
- Նուաճեաց կեսար զՊալլիացիս, Նիկոմեդէս ըզկեսար.
Յաղթանակէ արդ կեսար՝ որ նուաճեաց զՊալլիացիս.
Յաղթանակէ ոչ Նիկոմեդ, որ ըզկեսար նուաճեաց:
կեսար դեռ երկտասարդ՝ Բիւթանիոյ Նիկոմեդէս

Թագաւորին քով կեցած է ատեն մը և աղտեղի յարաբերութիւններ ունեցած հետը:

14. Ասոնք՝ արուագէտներն են:
15. Այսինքն՝ ըստ բնութեան, արուի և էգի:
16. Պատիփայէի:
17. Պոլոնիացի նշանաւոր բանաստեղծ. խալական ոճը մաքրողներուն առաջիններէն: Կիպելլին, աքսորուած 1268ին:
18. Հոս գիտ կը մաքրեմ, աւելի վարերը, Նախաքաւարանին մէջ շեմ:
19. Լիկուրոս՝ Նեմեսացոց Թագաւորը յանձնած էր իր Ոփելուէս որդին՝ Խափիլէի որ պահպանէ. որ ցուցնելու համար եօթը գիւցաղներուն (հմմտ. Փաւստոս ԻԲ երգի վերջին մասերը) Լանդիա աղբիւրը, դրած էր զանի խոտին վրայ, ուր և մեռած էր օձէն թունաւորուած: Եւրիդիկէ՝ Լիկուրոսի կինը՝ իր Ոփելուէս որդւոյն վրէժը լուծելու համար՝ դահիճներու կը յանձնէ Խափիլէն որ սպաննեն: Տօնդէս և Եւնէոս՝ Խափիլէի որդիքը ժամանակին կը հասնին, և հաղիւ ճանչցած մայրերնին՝ կը վազեն ողջագուրուելու:
20. Քերթողներու:
21. Սիրոյ:
22. Այսինքն՝ ժողովրդական լեզուով գրելու:
23. Առնալտոյ Դանիէլ, նշանաւոր արուպատոր:
24. Ժերոլ տը Պէրնէյլ, որ արուպատորներու վարպետ կը կոչուէր:
25. Քերթող արեւոտին:
26. Այսինքն՝ երկու վերջինները ձգէ. « եւ մի տանիք զմեզ ի փորձոչորիս, ալ փրկեալ ի յայտ » հայցուածքները:
27. Իր սրտին մէջ:
28. Առնալտոյ սոյն պատասխանը իր մայրենի՝ այսինքն բրովանսեան լեզուով կու տայ:

Ի Է Ե Ր Գ

Էր արեւն այն մի և նոյն դիրքին մէջ՝
ինչպէս երբ կը շեշտէ իր առաջին ճաճանշ-
ները հոն՝¹ ուր իր Արարիչն իր արիւնը թա-
փեց, և իբերոսը բարձր կշիռին տակ կ'իյ-
նայ և Գանգէսի ալիքները միջօրէէն սկսեալ
կը վառին. որով օրը կը կարճատէր, երբ
Ասաուծոյ հրեշտակը զուարթագին մեզի և
րեւցաւ. Բոցէն զուրս կը կենար եզրին վրայ
ու կ'երգէր. « Երաւեի որ ստորջ եւ սրտիւք »,
մերինէն շատ աւելի հնչուն ձայնով. Յետոյ.
« Ալ առաջ չ'երթցուիր, առանց նախ, սուրբ
հոգիներ, կրակէն խածնուելու. մտէք անոր
մէջը, և մի բլլաք խուլ անդին երգուածին ».
այսպէս ըսաւ երբ մենք իրեն մօտեցանք.
զոր երբ լսեցի, եղայ այնպէս ինչպէս որ

է ա՛ն՝ որ փոսին մէջը գրուած է²։ Չեռքերս
իրարու կցած՝ մարմինս դէպ ի առաջ ձգտե-
ցուցի կրակին նայելով, և կը յիշէի բռնկած
երեւակայութեամբ՝ մարդկային մարմինները
զորս արդէն տեսած էի որ կը վառէին։ Բարի
առաջնորդներս ինծի դարձան, և Վիրգիլ
ըսաւ ինծի. « Որդեակ իմ, հոս կրնայ տան-
ջանք ըլլալ, բայց ո՛չ մահ։ Յիշէ՛, յիշէ՛...
և, եթէ ես մինչեւ իսկ Գերիոնի³ շաւակին
վրայ առաջնորդեցի քեզ ողջ և առողջ, ի՞նչ
պիտի չընէի հիմա որ աւելի մօտն եմ Աս-
տուծոյ։ Ստոյգ գիտցիր որ եթէ հազար տարի
ալ կենայիր այս բոցին նոյն իսկ հալոցին
մէջ, մէկ մազդ անդամ պիտի չայրէր. և
եթէ կը կարծես գուցէ որ քեզ խաբեմ, մօ-
տեցիր բոցին և փորձը ցուցնել տուր ձեռ-
քերովդ զգեստիդ ծայրին⁴. ձգէ վար այսու-
հետեւ, ձգէ վար ամէն երկիւղ. ասդին դար-
ձիր և քալէ ապահովաբար »։ Եւ ես ան-
շարժ կեցած էի և հակառակ խղճմտանքիս⁵։
Երբ տեսաւ որ կեցած եմ անշարժ և յա-
մառ, քիչ մը խոտոված՝ ըսաւ. « Արդ տես,
որդի, Երանուհիին և քու միջեւ ուրիշ բան
չկայ՝ բայց եթէ այս պատը »։

Ինչպէս Թիսթեսի⁶ անունը լսելուն բա-
ցաւ Պիրամոն աչքը՝ վերջին վայրկեանին, և

նայեցաւ անոր՝ երբ թթենին կարմիր դար-
ձաւ, այսպէս կակղնալով յամառութիւնս
իմաստուն առաջնորդին դարձայ, լսելով այն
անունը որ միշտ կը նորոգուի մտքիս մէջ։
Այն ատեն շարժեց ան իր գլուխը և ըսաւ.
« Ի՛նչպէս, ուղե՛նք հոս մնալ⁷ »։ ու ժպտե-
ցաւ, ինչպէս կ'ըլլուի տղուն՝ որ յաղթուած
է ինձորէն⁸։ Յետոյ առջեւէս կրակին մէջ
մտաւ, աղաչելով Սաափոսի որ ետեւէն
գայ, ան՝ որ առաջ երկայն ատեն բաժնեց
զմեզ⁹։ Երբ ներս մտայ, ինքզինքս ետացող
ապակիի մէջ պիտի նետէի զօվանալու հա-
մար, այնչափ անչափ էր հստ հրդեհը։ Քաղ-
ցրիկ հայրս՝ սիրտ տալու համար ինծի,
Երանուհիին վրայ խօսելով կը քալէր ու
կ'ըսէր. « Արդէն իսկ իր աչքերը տեսնել կը
թուիմ »։ Կ'առաջնորդէր մեզի ձայն մը՝ որ
կ'երգէր անգին. որուն ուշադիր՝ եկանք զուրս՝
հոն, ուր էր վերելքը։

— Եկա՛յք օրհնեալք հօր խնոյ, հնչեց
լոյսի¹⁰ մը մէջէն՝ որ հոն էր, այնպիսի լոյս
մը՝ որ յաղթեց ինծի և չկրցայ նայիլ¹¹։
« Արեւը կը մեկնի, աւելցուց, և գիշերը կու-
գայ. կանգ մի՛ առնէք, այլ շտապեցուցէք
քայլերնիդ, բանի որ արեւմուտքը գեռ չէ
սեւցած »։

Քարին մէջէ ճամբան շիտակ կ'ելլէր վեր գէպ ի այն կողմը¹², ուր ես կ'արգիլէի առջեւս ճառագայթներն արեւուն՝ որ արդէն ցած էր իջած: Եւ հազիւ քանի մը աստիճաններու փորձն առած էինք¹³, երբ շուքէն որ մարեցաւ՝ զգացինք ես և իմ իմաստուններս որ արեւը մեր ետեւը կը մտնէր: Եւ դեռ իր բոլոր անծայր մասերուն մէջ հորիզոնը մի և նոյն երեւոյթը չառած¹⁴, և դեռ զիշերը բոլոր իր բաշխումները¹⁵ չկատարած, մեզմէ իւրաքանչիւրը մէկ մէկ աստիճան անկողին ըրաւ¹⁶. Վասն զի լերան բնութիւնը¹⁷ շորթեց մեզմէ վերելքին աւելի կարողութիւնը քան թէ փափաքը:

Նման այծերու՝ որոնք արածեղնէն առաջ ըմբոստ ու խրոխտ կ'ըլլան զազաթներուն վրան, և յետոյ կը հեզանան, լոկկ որոճալով շուքին մէջ՝ մինչդեռ արեւը կ'եռայ՝ պահպանուած հովիւէն, որ կ'ընթանաւ է ցուպին վրայ, և կ'ընթանաւ կը ծառայէ անոնց. և նման խաշնարածին՝ որ բացօթեայ պառկած, իր խաշին քով հանդարտ կը զիշերէ, ուշ դնելով որ գազան մը զանոնք չցրուէ, այնպէս էինք բոլոր երեքնիս այն առեն, ես՝ իբրեւ այծ, և անոնք՝ իբրեւ հովիւներ, ծրարուած ասկէ և անկէ բարձր քարանձաւ

ւէն¹⁸: Գուրսէն քիչ բան կրնար տեսնուիլ անկէ. բայց այն քիչին մէջէ կը տեսնէի ես աստղերը, սովորականէն աւելի պայծառ և աւելի մեծ: Այսպէս որոճալով և այսպէս նայելով անոնց վրայ, քուն առաւ զիս. քունը՝ որ յաճախ գիտէ իրերը՝ դեռ չպատահած անոնք¹⁹:

Այն ժամուն, կարծեմ, երբոր արեւելքի կողմէն իր նախկին ճաճաններն արձըկեց լեւրան²⁰ վրայ կիթերէ, որ սիրոյ կրակով միշտ բոցավառ կ'երեւայ, երազիս մէջ մատաղասի և չքնաղ կին մը տեսնել կը թուէի, որ կ'երթար մարդի մը մէջէն ծաղիկներ քաղելով. և երգելով կ'ըսէր.

— Գիտնայ թող՝ ով որ անունս կը հարցնէ՝ որ ես Լիան²¹ եմ, և կ'երթամ շարժելով շուրջս գեղեցիկ ձեռքերը՝ պոսակ մ'յօրինելու համար ինծի²²: Հայլիին հաճելի ըլլալու համար կը զարգարեմ²³ զիս հոս. բայց իմ Հոսքէ²⁴ քոյրս բնաւ չի հեռանար իր հայլիէն, ու կը նստի ամբողջ օրը: Խանդակաթ է ան տեսնելու իր գեղեցիկ աչքերը, ինչպէս ես ինքզինքս ձեռքերով զարգարելու. անոր հաճոյքը նայելուն մէջն է, իմինս դործելուն:

Եւ արդէն՝ արշալոյսի շառայներէն՝ —

որոնք այնքան աւելի հաճոյական կը ցաթնն ուղեւորներուն՝ որքան աւելի՝ երբ կը դաննան անոնք՝²⁵ նուազ հեռու ըլլան, — աղջամուղջը կը փախչէր ամէն կողմէ։ և քունս ալ անոր հետ, ուստի ելայ ես, տեսնելով որ մեծ վարպետներն ելած էին արդէն։

— Այն քաղցր պտուղը՝ զոր մահկանացուները կը փնտռեն խնամատ փութով այնքան ճիւղերէ, անօթութիւնդ պիտի անջընէ այսօր։

Վիրգիլ այս խօսքերն ուղղեց ինծի, և երբեք ոչ մէկ ձեռածիր չառթեց այն հաճոյքը՝ ինչ որ ասոնք պատճառեցին։ Այնքան փափաք փափաքի վրայ աւելցաւ վրաս վերն հասնելու համար, որ յետոյ ամէն մէկ քայլի՝ կը զգայի որ թռիչքիս թեւերը կ'աճէին։

Հազիւ թէ ամբողջ սանդուխը՝ զոր ըրած էինք՝ մեր ներքեւ մնաց, և վերջին աստիճանին վրայ ելանք, Վիրգիլիոս աչքերն իմ մէջս բեւեռեց, և ըստ։

— Դամանակաւոր²⁶ և յաւիտենական կրակը տեսար, որդեակ, և եկար այնպիսի տեղ մը՝ ուր ես ինծմէ ալ աւելի հեռուն չեմ տեսներ²⁷։ Հանճարով և արուեստով բեզ հոս բերի. այսուհետեւ հաճոյքդ բռնէ

քեզի առաջնորդ. դուրս ես զառիւյիւր ճամբաներէ, դուրս ես նեղ ճամբաներէ. տես հոն արեւը որ ճակատդ կը լուսաւորէ. տես խոտը, ծաղիկներն ու թռչիւնները, զորս հոս երկիրն ինքնին կը բերէ։ Մինչեւ որ գան²⁸ զուարթագին զեղեցիկ աչքերը՝ որոնք արտասուելով՝ ինծի քեզի գալ տուին, կրնաս նստիլ ու կրնաս քալել անոնց մէջ։ Ալ մի սպասեր ոչ իմ խօսքիս, և ոչ ալ ակնարկութեանս. ազատ, ողջ և ուղիղ է գատաստանդ, և սխալ մը պիտի ըլլար չգործելն՝ անոր ուղածին պէս. ուստի ես զքեզ քու վրայ կը պսակեմ և կը խոյրադրեմ²⁹։

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Սիոն լեռան վրայ, Երուսաղեմ, ուր Քրիստոս իր արիւնը թափեց: — Երբ արեւն իր առաջին հառագայթները կը շեշտէ Երուսաղեմի վրայ, Քաւարանի լեռան ետեւը կը մտնէ (այս երկու կէտերը, ըստ Տանդէի, Քաշայան երգ Բ, և այլուր, հակոտնեայ ըլլալով իրարու). և նոյն ատեն կէս գիշեր կ'ըլլայ Սպանիոյ մէջ, Ինչպէս Հնդկաստանի մէջ ալ (ըստ հին աշխարհագրութեան հակոտնեայ միւսին), կէսօր:

2. Ողջ ողջ թաղուելու համար:

3. Հմմտ. Դժոխք ԺԷ, 91, եւն:

4. Բռնէ զգեստիդ ծայրը ու բոցին մօտեցուր. փորձը պիտի ցուցնէ որ չեմ խաբեր:

5. Որ կ'ուզէր հնազանդիլ:

6. Բարեւոնացի, սիրուհի Պիրամոսի, ծնողաց կամքին հակառակ: Երկու սիրահարները ժամադրութիւն ըրին թթենիի մը տակ՝ Նինոսի գերեզմանին քով: Առաջ թիսբեան հասաւ, բայց առիւծ մը հալածեց զինքը, և անոր քողը՝ որ ինկած էր փախչելու ատենը զլիւնէն արիւնոտեց: Հասաւ Պիրամոս և տեսնելով դաշանին հետքերն ու արիւնեանդ քողը, կարծելով որ

յօշատուած և լափուած է սիրուհին, ի մահ վերաւորեց զինքը: Թիսբեան ժամադրավայրը վերադառնալով, օրհասական գտաւ Պիրամոսը, անունը տուաւ, աղաչելով որ պատասխան տայ իր թիսբեանին. և լսելով թիսբեանի անունը՝ օրհասականը բացաւ աշուճները, նայեցաւ վայրկեան մը անձկալի սիրուհւոյն վրայ, և յետոյ աւանդեց հոգին: Թիսբեան անձնասպան եղաւ անոր քով: Իր ճերմակ պտուղները կարմիրի փոխեց թթենին՝ սրտին ցաւէն: Ովիդիոս, Այլար. Գ 55-166:

7. Փաղաքշական:

8. Ինչպէս կը ժպտի մարդ տղուն՝ որուն յամառութիւնը՝ ընելու ո և է բան մը՝ կը կոտրէ խնձորի մը խոստումը:

9. Ստատիոս՝ որ միշտ Վերգիլի ու Տանդէի միջեւ կը քալէր, հոս Վերգիլի խնդրանքով ետեւը կ'անցնէ, ու Տանդէն կ'առնեն մէջերնին, որպէս զի չըլլայ թէ կրակին վախէն՝ փախչի կամ չմտնէ:

10. Հրեշտակ մըն է:

11. Այսինքն է՝ շլացուց զիս:

12. Դէպ ի Արեւելք:

13. Հազիւ քանի մը քայլ ըրած էինք... Շուքէն Տանդէի մարմնոյն:

14. Հաւատարապէս չմթնած:

15. Իր խաւարները չցրուած:

16. Մէյ մէկ աստիճանի վրայ պառկեցանք:

17. Արեւը մտնելէն վերջը կարելի չէր վեր ելլել:

18. Նեղ սանդուխին պատերէն:

19. Հմմտ. Դժոխք ԻԶ, 7:

20. Քաւարանի լեռան վրայ. — Կիրեյէ, ուրիշ անուն Աստղեան. հոս Արուսեակ. ըսել կ'ուզէ՝ առտուան դէմ:

21. Մեծագոյն գուտոր Լաբանու, և առաջին կին Յակոբայ: Խորհրդանշան է գործնական կեանքի:

22. Կ'ականակէ՛ բարի գործերուն և պսակին՝ զոր
պիտի ունենան երկինքը՝ անոնք որ աշխարհի վրայ
բարի գործեր գործեցին:

23. Կը զարդարեմ ինքզինքս որպէս զի հաճոյ ըլլամ
հայելին՝ այսինքն է Աստուծոյ: — Աստուած հայելի
է՛ որուն մէջ ինքզինքը կը գիտէ հոգին:

24. Հռաքել՝ Խորհրդանշան հայեցողական կեանքի:

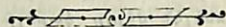
25. Գէպ ի հայրենիք. — հայրենիքէն:

26. Ժամանակաւոր՝ Քաւարանի կրակը. — յաւիտե-
նական՝ Դժոխքինը:

27. Ըլլալով վիրգիւիոս պատկեր մարդկային գի-
տութեան կամ բարոյական իմաստասիրութեան, և
արդէն ցուցուցած ըլլալով իր աշակերտին մոլութեան
տգեղութիւնները, ալ չի կրնար առաջնորդել կամ վար-
ժապետել անոր. վասն զի առ այս հարկաւոր է աս-
տուածային գիտութիւնը, կամ յշրանուհի պատկերա-
ցած աստուածաբանութիւնը:

28. Հմմտ. Դժոխք Բ, 116:

29. Ուստի ես քեզ բացարձակ տէր կը կարգեմ քու
վրայ. կամ քեզի կը յանձնեմ անձիդ լիուլի վարչու-
թիւնը և ուղղութիւնը: Պատկով քաղաքական ուղղու-
թիւնը խոյրով հոգեւորականը:

Ի Ը Ե Ր Գ

— — —

Խանդակաթ արդէն փնտռելու ներսը և
շուրջը աստուածային թաւ և կանաչագիւղ
անառաքը՝¹ որ կը մեղմէր նորածագ լոյսը
աչքերուս հանդէպ, առանց այլ եւս սոգա-
սելու՝ թողուցի եզրը, բռնելով զաշտին ճամ-
բան յուշիկ յուշիկ գետնին վրայէն՝ որ կը
բուրէր ամէն կողմէ: Անուշակ սիւք մը՝ ան-
փոփոխ՝ կը զարնէր ճակատի թեթեւ հովի
մը հարուածով: Այն շունչէն՝ սաղարթները՝
ծածանելով կը հակէին բոլոր գէպ ի այն
կողմը՝² ուր սուրբ լեռն իր առաջին ստուերը
կը ձգէ. սակայն այնքան չէին ծփր տա-
րուբեր՝ որ թռչունները զաղրէին իրենց խա-
ղերն ընկէ անոնց կատարներուն վրան: Այլ
լի զուարթութեամբ՝ երգելով՝ կ'ընդունէին

առաջին ժամերը տերեւներուն մէջ՝ որոնք կ'ընկերէին իրենց երգերուն. նման անոր՝ որ կը լսուի ճիւղէ ճիւղ սոճիներուն մէջ Քիաս-սիի³ փփունքը, երբ Եւդոսս դուրս կ'ար-ձակէ Շիրոքքոն⁴: Յամրընթաց քայլերս զիս այնքան տեղափոխած էին հինաւուրց ան-տառին ներսը, որ ալ չէի կրնար տեսնել թէ ուրկէ՝ մտայ: Եւ ահա կասեցուց զիս ալ առաջ՝ երթալէ գետակ մը⁵, որ՝ զէպ ի ձախ՝ իր մանրիկ ալեակներով կը խոնար-հեցնէր իր փփունքին վրայ բուսած խոտը: Մեր երկրին ամենէն աւելի մաքուր ջրերը՝ պիտի թուէին խոնուրդ ունենալ իրենց մէջ հանդէպ անոր՝ որ ոչինչ չի ծածկեր. թէ և ան հոսի թուի և թուի յաւիտենական ըս-տուերին տակ, որ չի թողուր բնաւ որ ճա-ռագայթեն հոն ո՛չ արեւ, և ո՛չ լուսին:

Ոտքով կանգ առի և աչքերով անցայ գե-տակէն անդին, հիանալու համար դալարա-գեղ ծաղկափթիթ ծառերուն մեծ զանազա-նութեան վրայ. և հոն երեւցաւ ինծի՝ նման բանի մը որ կ'երեւայ յանկարծակի ու առ-թած զարմացումէն կը դարձնէ միաքը ու-րիշ ամէն մտածումէ՝ կին մը⁶ միայնիկ փնջիկ, որ կ'երթար երգելով և ընտրելով ծաղիկներ՝ որոնցմով նկարուած էր բոլոր իր ճամբան:

— Ո՛հ, չքնաղ կին, որ սիրոյ ճաճանչ-ներովը կը տաքնաս, եթէ ուզեմ հաւատալ զէմքերուն՝ որոնք սովորաբար վկայ կ'ըլլան սրտին, հաճէ առաջ գալու, ըսի ևս անոր, զէպ ի այս գետակը, այնպէս որ կարենամ լսել երգածդ: Դուն կը յիշեցնես ինծի՝ ո՛ւր և ինչպէս էր Պերսեփոնէ՝⁷ երբ կորսնցուց զինքն իր մայրը, և ան՝ գարունը:

Նման կաքաւոզ կնոջ՝ որ կը դառնայ գար-շապարներովը՝ որոնք կպած են գետին ու իրարու և հազիւ մէկ ոտքը միւսէն առաջ կը դնէ, այսպէս ինծի դարձաւ ան կարմիր ու դե-ղին ծաղիկներուն վրայ՝ նման կուսին որ պար-կեշտ աչքերը կը խոնարհեցնէ. և զոհացուց աղաչանքներս՝ այնքան մօտենալով ինծի, որ քաղցր ձայնը կը հասնէր ինծի իր բա-ռերով: Երբ հասաւ հոն՝ ուր խոտերը թըր-ջուած են գեղեցիկ գետակին ալեակներէն, շնորհը ըրաւ ինծի իր աչքերը վերցնելու: Չեմ կարծեր որ այնքան լոյս նշողէր ար-տեւանունքներուն ներքեւ Աստղիկին՝⁸ զոր խոցեց իր որդին՝ իր սովորականէն բոլորու-վին դուրս: Այն կը ժպտէր աջ փփունքէն, ձեռքերովը քաղելով ուրիշ գոյներ, զորս բարձր երկիրը կը բերէ առանց սերմի: Գետն-զմեղ երեք քայլով⁹ կը բաժնէր մէկ մէկէ:

Քայց Հելլեսպոնտոսը՝ հոն՝ ուր անցաւ Քսերքսէս, դեռ եւս ոտնձ մարդկային ամէն ամբարաւանութեան, աւելի առելի չեղաւ Լէանգրոսը՝¹⁰ Սիստոսի և Սքիզոսի միջեւ իր ծփումներովը, սրբան այն գետակը՝ որ չբացուեցաւ այն ատեն առջեւս՝¹¹ :

— Դուք օտարական էք, սկսաւ ան, այս տեղոյս մէջ՝ ընտրուած ի բնակութիւն մարդկեղէն բնութեան, և գուցէ իմ ժպիտս կը զարմացնէ զձեզ ու տարակոյսի մէջ կը ձգէ. բայց Ուրախ արարեր՝¹² սաղմոսը լոյս կը սփռէ, որ կրնայ լուսաւորել ձեր միտքը: Եւ գուն, որ առջեւն ես, ու ինծի աղաչեւ չեցիր, բռնեմ իմ յորիչ բան կ'ուզես լսել. վասն զի եկայ ես պատրաստ քու ամէն հարցումիդ՝ լիով պատասխանելու:

— Զուրը՝¹³ ըսի ես, և անտառին ձայնը կը կուռին իմ մէջս այն նոր հաւատքին դէմ, զոր լսեցի ես՝ հակառակ ասոր»: Եւ անսկա.

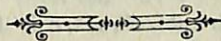
— Պիտի ըսեմ ես թէ ինչ պատճառէ առաջ կու գայ ան՝ որ քեզ կը զարմացնէ, և պիտի փարատեմ ամպը որ քեզ կը խոցէ: Վեհագոյն բարին՝ որ ինքը միայն հաճոյ է իրեն, ստեղծեց մարդը բարի և բարւոյն համար, և այս տեղը տուաւ անոր իրր

զրաւական մշտնջենաւոր խաղաղութեան: Իր յանցանքին պատճառաւ քիչ բնակեցաւ հոս. իր յանցանքին պատճառաւ պարկեշտ ժպիտն ու քաղցր խնդութիւնը փոխեց արցունքի և անձկութեան: Որպէս զի ամբոխումը՝ որ ներքեւ տեղի կ'ունենայ ջուրին և երկրին արտաշնչութիւններէն, որոնք՝ կրցած նուն չափ՝ ջերմութեան ետեւէն կ'երթան, ոչ մի պատերազմ չմղէ մարդուն դէմ, այս լեռը այնքան բարձրացաւ դէպ ի երկինք. և ազատ է անկէ իր կզպուած անդէն՝¹⁴ սկսեալ: Արդ, որովհետեւ բովանդակ այերը բոլորածեւ կը դառնայ Սոաջին Շարժու հով՝¹⁵, միայն թէ, իր բոլորակը խափանուած չըլլայ ոչ մի կողմէ, այս բարձունքը՝ որ բոլորովին ազատ է կենդանի այերին մէջ՝ կը բաղխուի այն շարժումէն, և հնչել կու տայ անտառին, վասն զի խիտ է. և ցնցուած տունկը իր զօրութեամբ կը բեղնաւորէ օդը, և այն օդը շարժելով յետոյ շուրջը կը սփռէ. և միւս՝¹⁶ երկիրը, ըստ ընդունակութեան իրեն և կամ իր երկնքին, կը յղանայ և կը պաղարեւէ զանազան տունկեր զանազան զօրութեամբ: Որով ձեր երկրին մէջ պէտք չէ զարմանք պատճառէ՝ զայս լսելնէդ վերջը՝ երբ ո և է տունկ մը

առանց յայտնի սերմի բողբոջէ հոն : Եւ պէտք է գիտնաս՝ որ սուրբ դաշտը ուր կեցած ես դուն՝ լի է ամէն սերմերով, և ունի իր մէջն իր պտուղները՝ որոնք չեն քաղուիր անդին¹⁷ : Զուրը¹⁸ զոր կը տեսնես՝ չի բղխիր երակէ՝ որ վարարուի սառէն խտացած շոգիէն, ինչպէս գետ մը՝ որ կը ստանայ և կը կորսնցնէ իր զօրութիւնը. այլ կը բղխի անփոփոխ և անսպառ աղբիւրէ, որ կ'ընդունի Աստուծոյ կամքովը անշափ՝ որչափ կը թափէ երկու բաց կողմերէն : Այս կողմէն կ'իջնէ ան զօրութեամբ մը՝ որ կը ջնջէ մեղքին յիշողութիւնը. միւս կողմէն՝ բարի գործերուն յիշատակը կ'արթնցնէ : Այս կողմէն լեթէ կը կոչուի, միւս կողմէն Եւնոյէ, և չի ներգործեր, բայց եթէ ասկէ և անկէ ճաշակուելէն վերջը : Իր համը գերազոյն է միւս ամէնքէն աւելի. և թէ և ծարաւ բաւական անցած իսկ ըլլայ՝ և հարկ չըլլայ ալ ուրիշ բաներ յայտնելու, սակայն շնորհք պիտի ընեմ յաւելուած մըն ալ ընելու. և չեմ կարծեր որ ըսելիքս քեզի նուազ հաճոյ անցնի՝ քեզի տուած խոստումէն աւելի երկարելուն համար : Անոնք որ հին առեւն ոսկեղարն ու իր երջանիկ վիճակը երգեցին, Պառնասոսի մէջ գուցէ այս տեղս երագե-

ցին : Հոս մարդկային արմատը¹⁹ անմեղ եղաւ, հոս միշտ գարուն, և ամէն պտուղ. և աս²⁰ նեկտարն է որուն վրայ ամէն ոք կը խօսի :

Այն առեւն ես բոլորովին բերթողներուս²¹ դարձայ, և տեսայ որ ժպիտով լսած էին վերջին խօսքերը²². յետոյ դէմքս գեղեցիկ կնոջ դարձուցի :

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Տանդեական ճամբորդութեան եօթներորդ և վերջին առաւօտն է: Քերթողները երկրաւոր դրախտը կը մոնեն, դիւթիչ անտառ մը, ուր գետինը կը բուրէ ամէն կողմէ, և քաղցրասիւք հով մը կը շոյէ ճակատը: Ինչպէս ուրիշ ամէն բանի, Տանդէ ամենահաւատարիմ աշակերտ մը կը ցուցնէ ինքզինքը Ս. Թովմասի նաեւ տեղագրութեանը մէջ երկրաւոր դրախտին. որ՝ ըստ Ազուինացւոյն՝ զետեղուած է բարձրաբերձ տեղ մը երկրիս արեւելեան մասերուն մէջ:

2. Այսինքն՝ դէպ ի արեւմուտք:

3. Այսօր աւերակ՝ Հաւեննայի մօտ Ադրիականի ափունքը, ուր սոճիներու մեծ անտառ մը կայ:

4. Հարաւային արեւելեան հով:

5. Լեթէ գետն է, որ անցեալ իրերը կը մոռցնէ:

6. Այս կինը Մարգերտան է, ինչպէս պիտի ըսէ Լ. Գ. երգին մէջ: Թէ ո՞վ է այս Մարգերտան, մեկնիչները այլ և այլ կարծիքներ ունին. հաւանական կը թուի որ մատաղատի օրիորդ մը ըլլայ՝ զոր ճանչցած է Տանդէ փլորենտիոյ մէջ: Ինքն է որ Տանդէն կ'առաջնորդէ

Երանուհին: Այլաբանօրէն՝ եկեղեցական պաշտօնեայ, հոգիներու գաղափարական հովիւը:

7. Կին Պշուտնի՝ որ զանիկա առեւանգեց, մայր Դեմետրէի. — զարունը՝ ծաղիկները՝ զոր կը ժողվէր Ետնէի ծաղկագուլարճ և կանաչագոյ հովտին մէջ:

8. Մարգերտայի աչքերուն գերմարդկային գեղեցկութիւնը նկարագրելու համար, կը նկարէ պատկերը Աստղիկին, որուն աչքերը անսովոր լուսով մը նշողեցին, երբ դիպուածով վիրաւորուելով իր Կուպիդոսն որդիէն՝ զինքը զրկելու ատեն, սիրահարուած զգաց ինքզինքը Ադոնիսի:

9. Երեք քայլերը կը պատկերեն ապաշխարութեան երեք աստիճանները, զոյջում, խոստովանութիւն և հատուցում, որոնք դեռ կատարուած չեն՝ որ կարենայ Տանդէ բուն երկրաւոր Դրախտը անցնիլ. Հմմտ. Քաւարան Լ, ԼԱ. երգերը:

10. Երկտասարդ յոյն Արիդոսէն, Հելլենսպոնտի նեղուցին վրայ, որ իր Երոս սիրուհւոյն այցելելու համար՝ որ Նեղուցին միւս ափունքը ի Սեսոսս կը բնակէր, ամէն գիշեր Հելլենսպոնտոսը լողալով կը կտրէր, ուր և խեղդուեցաւ վերջապէս:

11. Ինչպէս Յորդանանը բացուեր էր Խարայէլացւոց առջեւ:

12. Ուրախ արարեր դիւ, Տէր, յարարածս քո, և ի գործս ձեռաց քոց ցնձացայց. Սաղմ. ԳԱ, 5:

13. Ստատիոսէն լսած էր Տանդէ, թէ Քաւարանի դռնէն վեր չկան ոչ հով, ոչ անձրեւ, ոչ եղեամ, ոչ ցօղ, ոչ ձիւն, ոչ ամպ, ոչ փայլակ և ոչ ուրիշ ո և է այս կարգի բան. հմմտ. ԻԱ. երգը: Արդ այս վարդապետութիւնը հակասուած կը գտնէ, տեսնելով հոն Երկրաւոր Դրախտին՝ մէջ ջուր, անտառին սօսափիւնը հովերու շնչումէն: Մարգերտա պատասխանելով Քեր-

Թողին այս հարցումին՝ կը բացատրէ հովին պատճառը, ըսելով թէ անոնք չեն առաջ դար փոփոխութիւններէն որոնք աշխարհի մէջ տեղի կ'ունենան, այլ երկինքներուն շարժումէն, եւն:

14. Այսինքն Քաւարանի դռնէն:

15. Մինչեւ հոս Մադելտա Տանդէի Ստատիոսէ լսածներն հաստատեց. արդ կարգաւ կը բացատրէ ջրին և հովին պատճառները: Ժամանակին կարծեաց համեմատ՝ երկիրն անշարժ կեցած է տիեզերքին կեդրոնը: Օդը բոլորաձեւ կը դառնայ, կը դառնայ Առաջին Շարժունով, և բոլոր ստորագաս երկինքներով՝ արեւելքէն արեւմուտք, վասն զի դառնալով Առաջին Շարժունը, դառնալ կու տայ նաեւ ստորագաս օդին: Հովը կազմող շոգիները՝ հոս վարը շատ անգամ օդին ուրիշ շարժում կու տան, այսինքն միշտ չեն Թողուր որ արեւելքէն արեւմուտք շարժին: Հոն վերը չեն ելլեր շոգիները. ուրեմն օդը կը շարժի հոն միշտ Առաջին Շարժունով՝ եթէ չխափանուի արտաքին ո և է բռնութենէ մը: Գառնալով արդ արեւելքէն արեւմուտք օդը վերը դիմադրութիւն կը գտնէ անտառին թաւութեանը մէջ, որմէ առաջ կու գայ ձայնը՝ որուն պատճառը հարցուցեր էր Տանդէ:

16. Մարդոց բնակած:

17. Ձեր երկրին մէջ:

18. Մադելտա Տանդէի երկրորդ տարակոյսը կը սկսի լուծել, թէ ինչպէս վերը ջուր կը կազմուի, առանց անձրեւի: Այս ջուրը չի գար առաջ զանազան ջրային խտացած շոգիներէ, ինչպէս են ջուրերը երկրիս, ուր գետերը մերթ կ'ուռնին և մերթ կը նուազին, այլ Աստուծաւ: Մի և նոյն ակէն երկու գետեր կը բղխին՝ որոնք հակառակ ուղղութեամբ կ'ընթանան. մէկուն ջուրը կը կոչուի Լեթէ, որ մեղքերը կը մոռցընէ,

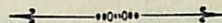
միւսինը Եւնոյէ՝ կը յիշեցնէ բոլոր գործուած բարի գործերը, պայմանաւ սակայն որ նախ Լեթէէն խմուի, յետոյ ասկէ:

19. Նախածնողները:

20. Այս ջուրը:

21. Վերգիւի և Ստատիոսի, որոնք կեցած են անդին:

22. Մադելտայի:

Ի Թ Ե Ր Գ

Երբ լմացուց իր խօսքերը, շարունակեց
հրդը սիրահարուած կնոջ մը պէս. « Երանի
ու՛մ քոյրաքիւն եղեւ մեղաց¹ »: Եւ նման
յաւէրժահարսներուն որ միայնիկ կը քալէին
անստառային շուքերուն մէջէն, փափաքելով
ոմանք արեւը տեսնելու, ոմանք անկէ փախ-
չելու, այն ատեն գետն ի վեր սկսաւ եր-
թալ ափունքէն, ես ալ իրեն քովէն, հետեւ-
ելով իր մանրիկ քայլերուն մանրիկ քայլե-
րով: Ես ու ինքը զեռ հարիւր քայլ ըրած
չէինք, երբ ափունքները հաւասարապէս ծռե-
ցան, այնպէս որ դէպ ի արեւելք դարձայ
ես: Եւ զեռ այնչափ ճամբայ ըրած չէինք,
երբ կինը բոլորովին ինծի դարձաւ, ըսելով.
« Եղբայր իմ, նայէ և մտիկ ըրէ »:

Եւ ահա յանկարծածագ շողին մը փայլատակեց ամէն կողմէ մեծ անտառին մէջ, այնպէս որ ինծի կարծել տուաւ թէ փայլակ մ'ըլլար. բայց որովհետեւ փայլակը՝ փայլատակելուն պէս կ'անցնի, և ան երթալով աւելի և աւելի լոյս կը ճայթուէր, ինքնիւրենս կ'ըսէի. « Ի՞նչ բան է ասիկա » :

Ու բաղցր մեղեդի մը կը սահէր կ'երթար լուսայեղց օդին մէջէ. որուն վրայ բարի նախանձաւորութիւն մը յանդիմանել տուաւ ինծի Եւայի յանդգնութիւնը, որ՝ հոն ուր երկինք և երկիր կը հնազանդէին, էգ մը միայն, և գեռ նոր կազմուած, չհանդուրժեց քողի տակ կենալ. որուն ներքեւ՝ եթէ բարեպաշտ եղած ըլլար, այն անպատում բերկրանքները կանուխէն զգացած պիտի ըլլայի², և աւելի երկայն ատեն: Մինչդեռ ես կ'երթայի յաւիտենական ուրախութեան այնքան երախայրիքներուն մէջէ՝ բոլորովին ըսքանչացած, և խանդակաթ գեռ աւելի ուրիշ ցնծութիւններու, առջեւնիս կանանչ ճիւղերուն տակ օդը բոցավառ կրակի մը պէս երեւցաւ մեզի, և խմացուեցաւ որ քաղցր ձայնը երգ մըն էր:

Ո՛վ սրբանուէր Կոյսեր³, եթէ երբեմն համբերեցի ձեզի համար անօթութեան,

ցուրտի և հսկումներու, հարկը զիս կը մըտրակէ որ արդ վարձքս ուզեմ: Արդ ժամ է որ Հելիկոն⁴ հեղու ինծի համար, և Ուրանիա օգնէ ինծի իր պարովը, որպէս զի երգեմ այնպիսի բաներ, զորս մտածելն իսկ զժուար է:

Քիչ մ'աւելի անդին, խաբուելով անոնց ու մեր միջեւ եղած երկայն անջրպետէն, կարծեցի եօթը ոսկեղէն ծառեր տեսնել. բայց երբ այնքան մօտեցայ անոնց՝ որ անուրոշ նմանութիւնը՝ որ զգայարանքը կը խաբէ՝ հեռաւորութենէն ալ չէր կորսնցըներ ոչ մի մասնաւոր յատկութիւն, այն զօրութիւնը՝ որ մաքին մտածելու նիւթ կը պատրաստէ, հասկցաւ որ անոնք աշտանակներ էին, և թէ ձայները կ'երգէին. « Ովսաննա »: Գեղեցիկ անօթը վերէն կը նշողէր շատ աւելի պայծառ քան կէս գիշերուան լուսապատար լուսինը անամպ երկնքին մէջ: Զարմանքով լի վարձայ դէպ ի բարի վիրդիլը, և ան պատասխանեց ինծի ոչ ինչ նուազ զարմացած գէմքով մը: Յետոյ զարձուցի աչքս դէպ ի բարձր իրերը՝ որոնք ընդ առաջ կու գային մեզի աւելի ծանրաբայլ, քան նոր հարսերը: Կինը⁵ սաստեց ինծի. « Ինչո՞ւ համար այդքան եռանդադին կը նայիս

կենդանի լոյսերուն, ու չես գիտեր ինչ որ անոնց ետեւէն կու գայ » :

Մարգիկ տեսայ այն ատեն՝ որոնք՝ իբրեւ առաջնորդներու՝ անոնց կը հետեւէին՝ ճերմակ հագած. որպիսի պայծառութիւն երբեք չի տեսնուիր ասդին⁶ : Չախ կողմս ջուրը կը շողշողար, և եթէ մէջը նայէի՝ ձախ կողս ինծի կ'անդրադարձնէր հայլի մը պէս : Երբ ես իմ ավուներէս այնպիսի գիւրջ մը ստացայ, որ միայն գետը զիս հեռու կը բռնէր, աւելի լաւ տեսնելու համար կ'անդ առի : Եւ տեսայ որ բոցերը առաջ կ'երթային, թողլով իրենց ետեւի օդը նկարէն՝ որ պարզուած գրօշակներու կը նմանէր. այնպէս որ վերի օդին մէջ որոշ կը զանազանուէին եօթը գիծերը, բոլսն ալ այն գոյներով, որոնցմէ արեւն իր աղեղը կը յօրինէ, և Դելիան⁷ իր դօսին : Այս գրօշները գէպ ի երկինքը կ'երկարաձգէին շատ աւելի հեռուն՝ քան որչափ աչքս կը հասնէր. և, ինծի երեւցածին համեմատ, ծայրինները տասնական քայլ⁸ հեռու էին իրարմէ : Այնպիսի գեղեցիկ երկնքի մը տակ, ինչպէս կը նկարագրեմ, քսանը չորս երէցներ⁹, կը յառաջէին երկու երկու, շուշան ծաղկով պոսակազարդ : Ամէնքը կ'երգէին. « Օրհնեալ ես գու Ազամայ դուստրե-

րուն մէջ, և օրհնեալ ըլլան յաւիտեան քու գեղեցկութիւններդ¹⁰ » : Յետոյ երբ ծաղիկներն աւ դալար խոտերը՝ իմ գիմացս միւս ավուներէն վրան՝ ազատ մնացին այն ընտրեալ մարդերէն, ինչպէս երկնքի մէջ լոյս լոյսի կը յաջորդէ, անոնցմէ վերջը չորս կենդանիներ¹¹ եկան, իւրաքանչիւրը կ'անանչ սազարթներով պոսակուած : Ամէն մէկը փեւարալից էր վեց թեւերով, փետուրները լի էին աչքերով. և եթէ ողջ ըլլային Արգոսի աչքերը, այնպէս պիտի ըլլային : Անոնց կերպարանքը նկարագրելու համար, ալ տող չեմ վասններ, ընթերցող. վասն զի ուրիշ հարկ մը այնքան կը ծանրանայ վրաս, որ չեմ կրնար ես շոյլ ըլլալ ասոր : Բայց կարգաւ Եղեկիէլը¹², որ զանոնք կը նկարագրէ՝ ինչպէս տեսաւ զանոնք երբ կու գային ցուրտ կողմէն հովով, ամպով ու կրակով. և ինչպէս որ պիտի գտնես զանոնք իր թրդթեւութեն մէջ, այնպէս էին հոս ալ. բաց ի թեւերէն, որոնց համար Յովհաննէսը¹³ հետս է, և անիւ կը հեռանայ : Չորսին միջեւ եղած միջոցը կը գրաւէր երկանիւ յաղթական կառք մը, որ կը քաշուէր արծուադիւծի մը պարանոցէն : Եւ ան կը տարածէր գէպ ի վեր իր երկու թեւերը մէջտեղի գծին և

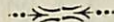
միւսներուն միջեւ, որ կային երեք այս կողմը, և երեք այն կողմը, այնպէս որ օգը ձեղքելով ոչ մէկուն չէր փխսեր: Այնչափ կը բարձրանային, որ ալ չէին տեսնուիր: Ուր որ թռչուն էր՝ ոսկի անդամներ ունէր, և միւսներուն մէջ՝ կարմրախառն ճերմակ: Ոչ միայն Ափրիկեցիներ¹⁴ կամ Աւգոստոսը չուրախացուցին երբեք: Հոռմը այսպիսի գեղեցիկ կառքով մը, այլ նոյն իսկ արեւունը խեղճ բան մըն էր անոր քով: արեւուն¹⁵ կառքը՝ որ խոտորելով այրեցաւ՝ աղերսաւոր երկրին աղաչանքովը, երբ Արամազդ խորհրդաւոր կերպով¹⁶ արդար եղաւ: Աջակողմի անիւէն երեք կիներ¹⁷ կու գային բոլորածեւ պարելով. մին այնչափ կարմիր¹⁸, որ կրակին մէջ հազիւ պիտի ճանչցուէր. միւսն¹⁹ էր այնպէս՝ ինչպէս թէ մսերն ու ոսկորները զբմբոխէ շինուած ըլլային, երրորդը նոր տեղացած ձիւնի²⁰ կը նմանէր. և կ'երեւէին մերթ ճերմակէն առաջնորդուած, մերթ կարմիրէն, և ասոր երգին համեմատ՝ մերթ յուշիկ կը պարէին, մերթ արագ: Չախ կողմը՝ ուրիշ չորս կիներ²¹ հանդէս կ'ընէին, ծիրանագեղեստ՝ անոնցմէ մէկուն²² կերպին համեմատ, որ զըլխուն վրայ երեք աչք ունէր: Նկարագրուած բոլոր խումբին ետեւը տեսայ երկու ծերու-

նիներ՝ զանազան զգեստներով, այլ մի և նոյն շարժուածելով, պարկեշտ և հանդարտ: Մին կը թուէր մէկն աշակերտներէն այն վեհագոյն Հիսլպոկրատին²³, զոր բնութիւնն ստեղծեց իր սիրելագոյն կենդանիներուն համար. միւսը կը ցուցնէր հակառակ հոգի մը՝ լուսեղ և սուր սրով մը, այնպէս որ գետէն ասդին իսկ վախցուց զիս: Յետոյ տեսայ ուրիշ չորս հոգի²⁴ խոնարհ երեւոյթով, և ամենուն ետեւէն ծերունի մը²⁵ որ մինակ կուգար, քնանալով, բայց հանձարեղ դէմքով. և այս եօթը հոգին հագուած էին առաջին խումբին պէս, բայց գլուխներնուն շուրջը շուշանէ պսակ չունէին, այլ վարդերէ և ուրիշ կարմիր ծաղիկներէ. մէկը որ զանոնք քիչ հեռուէն տեսնէր, պիտի երկունքնար որ անոնք ամէնքը կ'այրէին՝ իրենց արտեւանունքներէն վեր: Եւ երբ կառքը ճիշդ գիմացս եկաւ, որոտում մը լսուեցաւ. և այն արժանաւոր անձերը, իբրեւ թէ արգիլուած ըլլար իրենց աւելի առաջ երթալ, կանգ առին առաջին դրօշակներուն հետ:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Սաղմ. ԼԲ, 1:
2. Եթէ Եւան հնազանդ եղած ու մեղանշած չըլլար, Կանուխէն՝ Տնելէս ի վեր, և աւելի երկայն ատեն՝ յաւիտենապէս՝ պիտի վայելէի, եւն:
3. Մուսաները:
4. Կը դնէ լեռը, փոխանակ իր Ագանիպպէ և Խլ-յոզրենէ գետերուն:
5. Մադելտա:
6. Մեր աշխարհը:
7. Մականուն Անահիտի. հոս լուսին ըսել է:
8. Տասը քայլերը՝ ըստ բազմաց տասը պատուիրան-նէրն են, որոնց պահպանութիւնը անհրաժեշտ է Սուրբ Հոգւոյն պարգեւներն ստանալու համար:
9. Հմմտ. Յայտնութիւն Դ, 4: Յայտնութեան մէջ տասերկու մարգարէներն ու տասերկու առաքեալներն են: Հոս՝ Հին Կտակարանի գրքերն են՝ ըստ բաժանման Ս. Հերոնիմոսի:
10. Գաբրիէլ Հրեշտակէն առ Ս. Կոյսն ըսուած խօս-բերը՝ Դուկ. Ա, 28, 42, եւն:
11. Չորս աւետարանիչներն են:

12. Ա. 4-14:
13. Հմմտ. Յայտնութիւն Դ, 8:
14. Սկիպիոն, Աննիբաղի յաղթողը:
15. Հմմտ. Դժոխք, ԺԷ, 106:
16. Ուղեւով հասկըցնել մարդոց թէ Խնչպէս յանձն-ապաստանութիւնը մահաբեր կ'ըլլայ յանձնապաստանին:
17. Երեք աստուածաբանական առաքինութիւնները:
18. Սէրը:
19. Յոյսը:
20. Հաւատը:
21. Չորս գլխաւոր առաքինութիւնները. Զգաստու-թիւն, Արդարութիւն, Արիութիւն, Ժուժկալութիւն:
22. Զգաստութեան:
23. Դուկաս Աւետարանիչ. - Միւսը Պողոս Առա-քեալ:
24. Յակոբոս, Պետրոս, Յովհաննէս և Յուդա, Կա-թուղիկեայց գրիչները:
25. Յովհաննէս Աւետարանիչը, որ երբ Յայտնու-թիւնը գրեց, մօտ իննսուն տարու էր:

Երբ կանգ առաւ առաջին երկնքին՝ Սայ-
լը², ան՝ որ ոչ մուտք երբեք ճանչցաւ և
ոչ ելք, և ուրիշ ամդ չունեցաւ՝ բայց միայն
մեղքին³ քողը, և որ ամենուն իր պարտքը
կը սորվեցնէ⁴, ինչպէս ստորնագոյն ջահը
անոր՝ որ զեկը կը զարձընէ նաւահանդիսա
դալու համար, ճշմարիտ անձերը՝⁵ որոնք
եկած էին նախ արծուառիւծին ու իր մի-
ջեւ, զէպ ի կառքը զարձան՝ իբրեւ իրենց
խաղաղութեանը: Եւ անոնցմէ մին՝ գրեթէ
երկնքէն զրկուած, Եկ ի Լիբանանէ, հարսն⁶,
երգելով, գոչեց երեք անգամ, և միւս ա-
մէքը իրեն հետեւեցան:

Ինչպէս երանեալները վերջին հրաւերին
պիտի ելլեն փութով ամէնքն իրենց զերեզ-

մանէն, նորոգեալ ձայնով ալէլուիա երգելով, այսպէս աստուածային կառքին վրայ ելան, ի նայն աշխարհային ծերութեան⁷, հարիւր պաշ-
տօնեաներ և հրեշտակներ յաւիտենական
կենաց: Ամէնքը կ'ըսէին. Օրհնեալ, որ գաղ-
և ծաղիկներ սփռելով անոր շուրջն ու վը-
րան, ճե, տոպ շուշանս բոնալիր⁸:

Տեսայ ես արդէն օրն սկսելուն՝ արեւել-
եան մասը բոլոր վարդազոյն, և միւս եր-
կինքը գեղեցիկ պարզութեամբ զարդարուն.
և ծագող արեւուն գեմքն ստուերամած, այն-
պէս որ՝ որովհետեւ շողիներն անոր լոյսը
կը չափաւորէին, աչքը երկայն ատեն կրնար
կը չափաւորէին: Այսպէս ամպի մը մէջ
նայել անոր վրայ: Այսպէս ամպի մը մէջ
ծաղիկներու՝ որոնք հրեշտակային ձեռքերէ
կ'ըլլէին ու կ'ընային վար, մէջն ու զուրսը,
կին⁹ մը երեւցաւ ինծի՝ գլուխը քօղ մը
սպիտակ՝ վրան ձիթենիով, կանանչ վերար-
կուի մը տակ, և զգեստը կենդանի բոցի
զոյնն ունէր: Եւ հոգիս, որ արդէն շատոնց¹⁰
ի վեր իր ներկայութեանը չէր խորատկուած
հիացումով և սոսկումով, առանց իսկ գէմքէն
ճանչնալու¹¹, գազանածածուկ զօրութեամբ
մը որ անկէ կը բղթէր, հինաւորց սիրոյն
մեծ կարողութիւնն զգացի: Հազիւ թէ աչ-
քիս զարկաւ այն վեհագոյն զօրութիւնը՝ որ

արդէն խոցած էր զիս գեռ անտիական հա-
ռակիս մէջ, գէպ ի ձախ դարձայ այն վստա-
հութեամբ, որով մանկիկն իր մօրը կը վա-
զէ, երբ կը վախնայ կամ ցաւ մը ունի,
ըսելու համար Վիրգիլիոսին. «Հազիւ թէ
տրամ՝ մը արիւն բլլայ ներսս՝ որ չդողայ-
կը ճանչնամ հին բոցին նշանները»:

Բայց Վիրգիլիոս թողուցեր էր զմեզ, Վիր-
գիլիոս՝ ամենաքաղցրիկ հայրը, Վիրգիլիոս՝
որուն յանձներ էի խնդրէիքս իմ փրկու-
թեանս համար: Եւ հին մօր բոլոր կորսն-
ցուցածն իսկ¹² չկրցաւ արգիլել՝ որ իմ այ-
տերս՝ մաքրուած արդէն ցօղով՝ արտասու-
քով չմթափէին:

— Տանդէ, մի՛ լար, մի՛ լար Վիրգի-
լիոսի մեկնելուն վրայ. այլ պէտք է լաս
ուրիշ սուրի համար:

Նման ծովակալին՝ որ յետակողմն ու ա-
ռաջակողմը կու գայ նաւին, տեսնելու հա-
մար մարդիկը որ ուրիշ նաւերու մէջ կ'աշ-
խատին, կը բաջաւերէ դանոնք որ լաւ ընեն,
երբ զարձայ գէպ ի ձայնը անունիս՝ որ հոս
ի հարկէ կ'արձանագրուի, կառքին ձախ
կողմին վրայ տեսայ այն կինը՝ որ նախ
քօղածածուկ երեւցած էր ինծի հրեշտակային
հանդէսին մէջ՝ որ աչքերը վրաս կը յառէր՝

գետէն անդին: Թէ և քողը որ կ'իջնէր զլիւն՝ արտախորուած Աթենասայ սաղարթներով լը՝¹³ չէր թողուր որ յայտնի երեւայ ան, արքայական խորխոտ կերպարանքով մը շաւունակեց, նման անոր՝ որ կը խօսի, և խօսքերուն տաք մասը վերջը կը պահէ.

— Լաւ նայէ ինծի. Երանուհին եմ, Երանուհին եմ ևս: Ինչպէս հաճեցար դէպ ի այս լեռը գալու. չէի՞ր գիտեր դուն որ մարդ երջանիկ է հոս¹⁴:

Աչքերս ինկան վար ականակիտ աղբիւրին մէջ. բայց անոր մէջ ինքզինքս տեսնելով, խոսին վրայ դարձուցի զանոնք, ամօթը ա՛յնքան ծանրացուց ճակատս: Այսպէս մայրը խիտտ կը թուի որդւոյն, ինչպէս ան թուեցաւ ինծի, վասն զի ատիպ զթութեան համը դառն է:

Լոնց ան, և յանկարծակի հրեշտակներն երգեցին. «Ի քեզ, Տէր, յառաջայ», բայց զոտս իմ էն անդին չանցան¹⁵:

Ինչպէս որ ձիւնը խառլիոյ կոնակը¹⁶ կենդանի հեծաներուն միջեւ կը սառի՝ փչուելով և խտանալով Աքլառնիոյ հովերէն, յետոյ հեղուկ դառնալով կը մղուի ինք իր մէջը, միայն թէ երկիրը¹⁷ որ ստուեր չունի փչէ այն հովը՝ որ նման է կրակին որ մամը

կը հալեցընէ, այսպէս մնացի առանց արցունքի և հառաչանքի մինչեւ երգելն անոնց՝ որոնց նօթերը կը հետեւին միշտ մշտնջեւաւոր շրջագայութեանց նօթերուն: Բայց երբ իմացայ որ անոնք այն քաղցր ներդաշնակութեանց մէջ կարեկից կ'ըլլային ինծի աւելի քան թէ ըսած ըլլային. «Կին, ինչո՞ւ այդքան կը տանջես զանիկա», սառը որ սրտիս շուրջը պատած էր, լուծուեցաւ հառաչանքի և արցունքի, ու տաղնապով դուրս ելաւ կուրծքէս բերնիս ու աչքերուս ձեռքով: Ան՝ կառքին յիշուած կողմը կանգուն կեցած, այսպէս ուղղեց իր խօսքերն յետոյ բարեւ դու՛թ գոյացութիւններուն.

— Դուք կը հսկէք յաւիտենական օրուան մէջ, այնպէս որ ո՛չ զիշեր և ո՛չ քուն չեն ծածկեր ձեզմէ ո՛չ մի բան՝ որ պատահի դարերու հօլովմանը մէջ, ուստի պատասխանաւ աւելի ուղղուած է անոր՝ որ կու լայ անդին՝ հասկցնելու համար իրեն՝ որ մեղքն ու ցաւը մի և նոյն չափով ըլլան: Ոչ միայն երկնային դունտերուն աղղեցութեամբը՝ որ իւրաքանչիւր սերմ՝ կ'ուղղեն նպատակի մը, իրենց ընկերացոյ առադներուն համեմատ, այլ աստուածային շնորհներու առատութեամբ, որ այնքան բարձր շողիներ ունին

իրենց անձրեւին համար, ուր մեր աչքերը
և ոչ իսկ կրնան մօտենալ, այնպիսի եղաւ
իր նոր կեանքին մէջ ի զօրութեան, որ և
է ուղիղ արամապրութիւն՝ հրաշալի արդիւնք-
ներ առաջ պիտի բերէր անոր մէջ: Բայց
երկիրը այնքան աւելի դժնդակ և վայրենի
կ'ըլլայ չար սերմովը և անմշակ, որքան
աւելի ան զօրաւոր ըլլայ և բեղնաւոր:

«Քիչ մը ատեն բռնեցի զինքը իմ գեմ-
քովս, ցուցնելով իրեն երիտասարդ աչքերս,
հետո կը տանէի զինքը ուղիղ ճամբուն մէջ:
Բայց հազիւ թէ երկրորդ հասակիս սեմին
վրայ գտնուեցայ ու կեանքս փոխեցի, սա
հեռացաւ ինծմէ, և ուրիշներու յարեցաւ:
Երբ մտէն հողիին բարձրացայ, և ճոխացայ
գեղեցկութեամբ և առաքինութեամբ, իրեն
նուազ սիրելի և նուազ հաճոյ եղայ, և ուղ-
ղեց իր քայլերը ճամբէ մը՝ որ ուղիղ չէր,
հետեւելով ստապատիր պատկերաց բարիք-
ներուն՝ որոնք ոչ մի խոստում չեն կատա-
րեր: Եւ ոչ իսկ բանի մը եկաւ իրեն համար
ներշնչումներ ձեռք բերելս, որոնց միջոցաւ
կանչեցի զինքը քունին մէջ և ուրիշ կեր-
պով. այնքան քիչ կարեւորութիւն տուաւ
անոնց: Այնքան վար ինկաւ, որ այլ եւս
ամէն միջոց անբաւական էր իր փրկութեան

համար, բայց միայն ցուցնել անոր կոր-
սուած մարդերը: Ասոր համար այցելեցի
մեռելներուն մուտքը, և լալով՝ աղաչանք-
ներս ըրի անոր՝ որ զինքը հոս վերն ա-
ռաջնորդեց: Աստուծոյ վեհ հրամանը պիտի
եղծուէր, եթէ լեթէն անցնէր մէկը և ճա-
շակէր այն ըմպելիէն առանց վարձքի զղջման՝
որ արցունքներ թափէ:

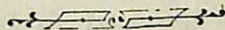
15. Որպէս զի բարկութեան վրայ չխօսին՝ այն խաղաղաւետ վայրին մէջ:

16. Այսինքն՝ Ապենինեանց վրան, որ գրեթէ խաւիւղ ողնայարն է:

17. Ափրիկէ, ուր ստուերները երբեմն շուք չեն ձգեր, վասն զի արեւը՝ ուղղահայեաց է:

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Հրեղէն երկերն:
2. Փոքր Արջ համաստեղութիւնը՝ եօթն աստղերէ կազմուած. եօթը ճրագներուն կ'ակնարկէ:
3. Աղամայ և Եւայի:
4. Ս. Հոգւոյն եօթը պարզեւները և խորհուրդները կը ցուցնեն մարդուն բարւոյն ճամբան և անոր մէջ կը հաստատեն:
5. 24 ծերունիները:
6. Երգ Երգոց, Գ. 8:
7. Եկ ի Լիբանանէ, հարսն՝ գոչողին:
8. Ինիակ. Գ, 12:
9. Երանուէին է:
10. Տասը տարիէ ի վեր:
11. Վասն զի քողածածուկ էր:
12. Այսինքն՝ երկրաւոր դրախտը, եւն. թէ և երկրաւոր դրախտին մէջ էի, եւն.:
13. Այսինքն՝ ձիթենիով:
14. Հեգնօրէն:

պիտի « այո » մը հանեցին բերնէս, զոր իմանալու համար կարեւոր էր նաեւ աչքերուն օգնութիւնը: Ինչպէս բաղիտարը՝ երբ չափազանց լարուած արձակուի՝ կը խորտակէ չուանն ու աղեղը, և սլաքը նուազագոյն թափով կը հասնի նպատակին, այսպէս այն ծանր բեռան տակ խորտակուեցայ լուծուեցայ ես, դուրս հեղեղելով արցունք ու հոռաչանք, և ձայնը նուազեցաւ իր անցքին վրան: Որուն վրայ ան ինծի.

— Իմ իղձերուս միջոցաւ՝ որ կ'առաջնորդէին քեզի սիրելու բարին՝ որմէ դուրս փափաքելի բան չկայ, ի՞նչ փոսեր անցար կամ ի՞նչ շղթաներ գտար, որ այսպէս առաջ երթալու յոյսը կ'որսնցուցիր: Եւ ի՞նչ գիւրութիւններ կամ ի՞նչ առաւելութիւններ նշմարեցիր դուն ուրիշներու ճակատին վրայ, որ անոնց սիրահարուեցար:

Դառն հոռաչանք մ'արձակելէ վերջ, հազիւ բացի բերանս որ պատասխան տամ, և շրթունքներս դժուարաւ կազմեցին զայն: Ըսի լալով. « Ներկայ իրերը իրենց պատիւը հաճոյքովը քայլերս խոտորեցին՝ երբ հազիւ ձեր գէմքը անհետացաւ »: Եւ ան.

— Լռէիր ալ, ուրանայիր ալ՝ ինչ որ խոստովանեցար, ոչ ինչ նուազ յայտնի պիտի ըլ-

լար յանցանքդ. այնպիսի է դատաւորը՝ որ զիսէ զայն: Բայց երբ մեղքին ամբաստանութիւնը դուրս կ'ելլէ բուն իսկ մեղաւորին բերնէն, մեր արքունիքին մէջ անխն ինքզինքը բերնին դէմ կը դարձնէ: Սակայն և այնպէս, որպէս զի աւելի ամէնաս սխալանքիդ վրան, և որպէս զի ուրիշ անգամ յուշկապարիկներուն ձայնը լսելուդ աւելի հաստատամիտ դանուխ, մէկդի ձգէ արցունքին սերմը, և մտիկ ըրէ. պիտի լսես թէ ինչպէս իմ թաղուած մարմինս հակառակ ճամբուն մէջ պիտի առաջնորդէր քեզի:

« Բնութիւն կամ արուեստ չընծայեցին քեզի երբեք այնքան հաճոյք՝ որքան զեղեցիկ անգամները որոնց մէջ փակուած էի ես, և որ արդ հոդ դարձած են. և եթէ վեհագոյն հաճոյքը այսպէս պակսեցաւ քեզմէ իմ մահուամբս, ո՞ր մահկանացու իր այնուհետեւ զքեզ իր ետեւէն պիտի բաշէր: Դուն պէտք էիր մանաւանդ խաբեպատիր իրերու առաջին սլաքովը՝ բարձրանալ վեր իմ ետեւէս որ ալ այնպէս չէի: Դուն պէտք չէիր փետուրներդ գէպ ի վար ձկաեցնել՝ սպասելու համար ուրիշ հարուածներու, կամ օրիորդի կամ ուրիշ այնքան վաղանցաւ ընդունայնութեան: Փոքրիկ թռչնակը կը սպասէ եր-

կուքի կամ երեքի, բայց փետրալից թըռչուններուն աչքին առջեւ՝ ի զուր կը լարուի ցանցը, կամ նետեր կ'արձակուին » :

Նման մանուկներու՝ որոնք ամօթահար լուռ մունջ կը կենան աչքերնին վար՝ ու մտիկ կ'ընեն, յանցանքնին ճանչնալով, ու կը զզջան, այնպէս կեցած էի ես . և ան լսաւ .

— Որովհետեւ խօսքերս լսելով ցաւ կը զգաս, վերցուր մօրուքդ, և աւելի ցաւ պիտի զգաս նայելով :

Նուազագոյն դիմադրութեամբ կը քանցուի հուժկու կաղնին կամ մեր հովէն² և կամ անկէ որ կը փչէ Յարբասի³ երկրէն, քան իմ կզակս՝ զոր վերցուցի իր հրամանին վրայ . և երբ երեսի տեղ մօրուքը ուզեց, լաւ հասկըցայ փոխաբերութեան թոյնը : Եւ երբ երեսս վերցուցի, աչքը իմացաւ որ այն առաջին արարածները գաղթած էին իրենց սրսկումէն⁴ . և իմ աչքերս՝ դեռ եւս անստոյգ, տեսան Երանուհին գարձած գէպի գաղանը՝ որ մի անձն է երկու բնութեամբ : Իր քօղին տակ և կանաչազարդ գետէն անդին՝ կը թուէր ինծի որ ան այն քան աւելի իր հին անձը կը գերազանցէր՝ որքան գերազանցած էր միւսները երբ երկրի

վրայ էր : Զոջումին եղիճը այնպէս խոցեց զիս հոն, որ միւս ամէն բաներէն՝ ան՝ որ աւելի զիս իր սէրէն ի բաց դարձուցեր էր, աւելի ատելի եղաւ ինծի : Այնպիսի ծանօթութիւն մը սիրտս խոցեց, որ ես նուազած ինկայ, և թէ ինչ եղայ այն ատեն, գիտէ ան՝⁵ որ անոր պատճառն եղաւ : Յետոյ, երբ սիրաւ ինծի դարձուց արտաքին իրերու ազդեցութիւնը, այն կինը՝⁶ զոր միայնակ գտած էի, իմ վերեւս տեսայ, և կ'ըսէր. « Բռնէ՛ զիս, բռնէ՛ զիս » : Մինչեւ կոկորդս զիս գետին մէջ մխրձած էր, և զիս ետեւէն քաշելով, ջուրին վրայէն կը քալէր, թեթեւ՝ կկուցի մը պէս : Երբ բարեբաստիկ ափունքին մօտեցայ, ցօղեա՛ յիս լսեցի որ կ'երգէին այնքան քաղցր՝ որ չեմ կրնար յիշել՝ թող թէ գրել : Գեղեցիկ կինը բացաւ բազուկները, զրկեց գլուխս, և մխրձեց զիս այնպէս՝ որ հարկ եղաւ որ ես ջուր կ'լլէի : Յետոյ դուրս հանեց զիս, և թաց թաց ներկայացուց զիս չորս գեղեցիկներուն⁷ պարին . և իւրաքանչիւրն իր բազուկովը ծածկեց զիս :

— Հոս յաւերժահարսներ ենք, և երկինքը՝ աստղեր . Երանուհին դեռ աշխարհ չի լած՝ իրեն իբրեւ նաժեշտ կարգուեցանք : Պիտի տանինք զքեզ իր աչքերուն . բայց անդի

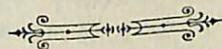
երեք կինները՝⁸ որոնք աւելի խորը կը թափանցեն՝ պիտի սրեն քու աչքերդ՝ դիտելու համար զուարթ լոյսը որ կայ իր աչքերուն մէջ:

Այսպէս սկսան երգելով. և յետոյ զիս իրենց հետ տարին արծուառիւծին կուրծքին առջեւ, ուր Երանուհին մեղի դարձած կը կենար: Ըսին. « Կշտացոր աչքերդ. զքեզ առջեւ դրինք զմրուխտներուն, որոնցմէ Սէրը երբեմն իր սլաքները վրայ արձրկեց »:

Հազար իղձեր՝ աւելի տաք բան բոցը՝ զօգեցին աչքերս շողշողուն աչքերուն՝ որոնք սեւեռած կեցած էին անշարժ արծուառիւծին վրայ: Ինչպէս հայլին մէջ արեւը, այսպէս կը ճառագայթէր հոն կրկնակի դադանը՝ մերթ մէկ, մերթ միւս շարժումներով: Մտածէ՛, ընթերցող, թէ ես կը զարմանայի երբ կը տեսնէի իրը՝ իր մէջ հանդարտ կեցած, և իր պատկերին մէջ կ'այլակերպէր: Մինչդեռ՝ լի ապշութեամբ և ցնծութեամբ՝ հոգիս կը ճաշակէր այն կերակրէն, որ յագեցնելով իրմով, իրմով կը ծարուեցնէ, միւս երեք կիները առաջ անյան ցուցնելով իրենց շարժումներովը թէ աւելի բարձրագոյն կարգէ են, կաքաւելով իրենց հրեշտակային երգին համեմատ:

— Դարձուր, Երանուհի, դարձուր սուրբ աչքերդ », էր իրենց երգը, « քու հաւատարիմիդ, որ՝ քեզ տեսնելու համար՝ այնչափ ճամբայ կտրած է: Կ'աղաչենք, շնորհ ըրէ՛ մեզի՝ մերկացիր անոր բերանդ, այնպէս որ տեսնէ երկրորդ գեղեցկութիւնը՝ զոր կը ծածկես »:

Ո՛վ պատշէկ յաւիտենական կենդանի լուսոյ, ո՞վ է այն որ տեղունեցաւ Պառնասոսի շուքին տակ, կամ խմեց իր աղբիւրէն, ու պիտի չկարծէ իր միտքը մթասոյզ՝ փորձելով նկարել զքեզ այնպէս ինչպէս կ'երևէիր հոն ուր երկինքը կը հովանաւորէր զքեզ ներդաշնակութեամբ, երբ բաց օդին մէջ մերկացար քօղդ:

Խ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Անիւր՝ փոխանակ բերանն յեանելու, անոր դէմ
կը դառնայ, կը գուլցնէ. այսինքն է Աստուածային
արդարութեան սուրը կը դադրի հատու ըլլալէ:

2. Հարաւային, որ Ափրիկէն կը փչէ:

3. Այսինքն՝ Ի Լիբիոյ:

4. Ծաղիկներ ցանկէն:

5. Երանուհին:

6. Մաղելտա:

7. Գլխաւոր առաքինութեանց:

8. Աստուածաբանական առաքինութիւնները:

Լ Բ Ե Ր Գ

Աչքերս այնքան սեւեռած և ուշադիր էին
տառնամեայ ծարաւը յագեցնելու, որ միւս
բոլոր զգայարանքներս թմրած էին. և ա-
նոնք այս և այն կողմէն պարսպուած էին
արհամարհութեամբ, այնքան իրեն ձգեց
զանոնք սրբանուէր ժպիտը իր հին ցանցու-
վը. երբ այն Աստուածուհիները՝ առանց ու-
զելուս՝ դէմքս զարճուցին դէպ ի ձախա-
կողմս, վասն զի կը լսէի որ անոնցմէ մին
կ'ըսէր. « Չափազանց սեւեռած կը նայիս »:
Եւ այն տրամադրութիւնը՝ որ կայ արեւէն
զեռ նոր զարնուած աչքերուն մէջ՝ քիչ մ'ա-
տեն առանց աչքի ձգեց զիս: Բայց երբ
դէմքս նորէն վարժեցաւ քիչին (քիչին կը-
սեմ, համեմատութեամբ լուսոյ հեղեղին,

որմէ ակամայ ի բաց դարձայ), տեսայ որ փառաւորեալ բանակը դարձեր էր զէպ ի աջ ու կ'երթար, զիմացն ունենալով արեւն ու եօթն աստղերը¹։ Ինչպէս՝ բանակը, ազատելու համար, վահաններու տակ ապաստանած կը շրջի ու կը դառնայ նշանին համեմատ մինչեւ որ ամէն ինչ կարենայ իր ուղղութիւնը փոխել, այսպէս երկնային թագաւորութեան այն բանակը որ կը կարապետէր՝ կառքն իր զեկը չծած գեռ՝ բոլոր մեզմէ առաջ անցաւ։ Յետոյ կիներն անիւներուն դարձան, և արծուափուծը շարժեց օրհնեալ բեռը, այնպէս որ սակայն իր փետուրներէն և ոչ մին ցընցուեցաւ։ Գեղեցիկ կ'ինը՝ որ զիս գեախն անցուց, Ստատիոս ու ես կը հետեւէինք այն անիւին, որ իր շրջանակը փոքրագոյն աղեղով մը զծեց²։ Անցնելով այսպէս բարձրաբերձ անտառը, պարապ՝ յանցանքովն անոր՝ որ օձին հաւատաց, հրեշտակային երգ մը քայլերը կը կանոնաւորէր։ Արագասլաց նետ մը գուցէ երեք թռիչքով կարեց այնչափ տեղ՝ որչափ առաջացած էինք մենք՝ երբոր Երանուհին իջաւ։ Լսեցի որ ամէնքը կը մրմռային. « Աղա՛մ »։ յետոյ շրջապատեցին ծառ մը՝ որուն ամէն ճիւղերն ալ կողոպտուած էին ծաղիկէ ու տերեւէ։ Իր բարձրա-

գոյն սաղարթները՝ որոնք որչափ աւելի կը բարձրանան այնչափ աւելի կը տարածուին, Հնգիկներուն իսկ զարմանք պիտի պատճառէին իրենց անտառներուն մէջ՝ բարձրութեանը պատճառաւ։

— Երանի բեզ, ս'իլ արծուափուծ, որ չես պատուար կտուցովդ այս քաղցրաճաշակ ծառը, յորմէ հետէ դառնացաւ անիկ որո՞ւ վայնը։

Այսպէս աղաղակեցին միւսները հուժկու ծառին շուրջը, և երկարուն կենդանին. « Այսպէս կը պահուի ամէն արդարութեան սերմը »։ Եւ դառնալով զէպ ի զեկը՝ զոր քաշած էր, քաշեց զայն այլի՝³ ծառին ոտքը, և իրենը՝ իրեն ձգեց կապած⁴։ Ինչպէս մեր տունկերը, երբ մեծ լոյսը⁵ կ'իջնէ վար խառնուած անոր՝⁶ որ կը ճառագայթէ Չկանց համաստեղութեան հոտը, կ'ուտին, և յետոյ խրաքանչիւրն իր գոյնովը կը վերանորոգուի, զեռ արեւն իր նոյնգոյնները ուրիշ աստղի տակ չլծած, գոյնով մը՝ վարդէն նուազ, և մանիշակէն աւելի՝ նորոգուեցաւ ծառը, որուն ճիւղերն այնպէս մերկ էին առաջ։ Եւ չլսեցի, և հոս չ'երգուիր այն երգը՝ զոր այն գունդը երգեց այն ատեն, և ո՛չ ալ կրցայ զիմանալ ամբողջ դաշնակութեանը։ Եթէ ես կարենայի

նկարել թէ ինչպէս քնացան զԺողակ աչքերը լսելով Սիրինգայի մասին, աչքերը՝ որոնց այնչափ սուղի նստաւ մշտարթուն ըլլալը, նման նկարչի՝ որ օրինակի մը համեմատ կը նկարէ, պիտի նկարագրէի թէ ինչպէս քնացայ ես. բայց ով որ կ'ուզէ թող կեղծէ թէ ինչպէս կը քնացուի: Սակայն կ'անցնիմ այն ատենին՝ երբ արթնցայ, և կ'ըսեմ որ շողիւն մը կորզեց ինծմէ քունին քողը, և ձայն մը կը գոչէր. « Ել, ի՞նչ կ'ընես »:

Ինչպէս որ Պետրոս և Յովհաննէս և Յակոբոս տարուած՝ տեսնելու ծաղիկները՝ խնձորենիին՝ որ իր պտուղներուն ցանկացող կ'ընէ հրեշտակները, և յաւիտենական հարսնիքներ կը կատարէ երկինքը, շլացած գետին տապալած՝ ցնցուեցան ձայնէն՝ որմէ և մեծագոյն քուններն իսկ խափանուեցան⁹, և տեսան որ իրենց զարոցը նուազեր էր թէ՛ Մովսէսէն և թէ՛ Եղիայէն, և իրենց վարդապետին զգեստը փոխուեր էր, այսպէս արթնցայ ես, և տեսայ որ այն բարեգութ կինը կանգուն կեցած էր քովս, ան՝ որ գետին երկայնքն առաջնորդեց նախ իմ քայլերուս. և բոլորովին շուարած ըսի. « Երանուհին ո՞ւր է »: Եւ ան. « Տես զինքը՝ նոր տերեւներուն տակ՝ որ նստած է անոր ար-

մատին վրայ. տես ընկերութիւնը որ զինքը կը շրջապատէ. միւսները արծուաոխձին ետեւէ վեր կ'երթան՝ աւելի քաղցր և աւելի խոր երգերով ».

Եւ եթէ դեռ ուրիշ բան ըսաւ ան, չեմ գիտեր, վասն զի աչքերուս մէջ էր արդէն ան՝ որ արգելած էր ինծի ուրիշ բան լսելէ: Մինակ կը նստէր մերկ գետնին վրայ, կարծես կառքին պահապան կարգուած, և տեսայ որ կը կապէր երկակերպ գազանը: Եօթը նաժիշտներն անոր շուրջը բոլորածեւ պտակ մը կը կազմէին, ձեռքերնին ունենալով այն լոյսերը՝ որոնք ապահով են հիւսիսային և հարաւային հովերէն:

— Քիչ ժամանակ բնակիչը պիտի ըլլաս դու այս անտառին, և հետո պիտի ըլլաս մշտնջենապէս՝ քաղաքացի այն հոռմին, ուր է և Քրիստոս հոռմայեցի: Ուստի՝ յօգուտ այն աշխարհին՝ որ չարութիւն կ'ապրի, աչքերդ սեւեռէ արդ կառքին, և ինչ որ կը տեսնես, երբ հոն դառնաս, գրի առ:

Այսպէս Երանուհին. և ես, որ երկիւղածութեամբ կեցած էի իր ոտքերուն քով՝ իր հրամանները լսելու, միաբո ու աչքերս դարձուցի հոն՝ ուր ուզած էր:

Խիտ ամպերէն չիջաւ երբեք այնչափ ա-

րագ կայծակը՝ երբ կը սլանայ այն սահմանէն որ ամենէն բարձրագոյնն է, ինչպէս տեսայ ես Արամազդի թոշունը¹⁰ որ կը սաւառնէր վար դէպ ի ծառը, պատռակելով անոր կեղեւը, ինչպէս և ծաղիկներն ու նոր տեւրեւները. և բաղնեցաւ կառքին իր բոլոր զօրութեամբը, որով ծոցաւ ան՝ ինչպէս նաւ մը փոթորկի ատեն՝ որ կը զարնուի ալիքներէն իր երկու կողերէն: Յետոյ տեսայ որ յաղթական կառքին յատակին դէմ կը նետուէր աղուես¹¹ մը՝ որ ծոմ կ'երեւար ամէն բարի կերակուրէ: Բայց կշամբելով զայն գարշելի յանցանքներու համար՝ տիկինս ի փախուստ վարձուց զանիկա այնքան արագ՝ որքան թոյլ տուին անոր՝ օսկորներն առանց մտի: Յետոյ տեսայ արծիւը որ կ'իջնէր վար՝ անկէ¹² ուրկէ եկած էր նախ՝ կառքին տասպանին մէջ ու իր փետուրները հոն կը ձգէր: Եւ նման ձայնի մը որ կ'ելլէ զառնացած սրտէ՝ ելաւ երկնքէն ձայն մը որ կ'ըսէր. «Ո՛վ նաւակ իմ, ինչպէս գէշ բնու ունիս¹³»: Յետոյ թուեցաւ ինծի որ երկիրը կը բացուէր երկու անիւներուն միջեւ, և տեսայ որ վիշապ¹⁴ մը ելաւ դուրս, ու կառքին մէջ մտեց իր պոչը: Եւ՝ նման պիծակի որ կը բաշէ խայթոցը՝ ապիրատ պոչը

իրեն քաշելով՝ խեց յատակէն մաս մը ու դնաց ծեքածուռ զաւարուսներով: Ինչ որ փնաց, նման արգասաւոր երկրի մը որ կը ծածկուի սէզով, փետուրով՝ ընծայուած գուցէ առողջ ու բարի զիտաւորութեամբ՝ ծածկուեցաւ, նոյնը հագան նաեւ անիւներն ու ղեկը աւելի քիչ ատենի մէջ՝ բան որչափ չի դներ բաց բերանը հառաչ մը քաշելու: Այսպէս այլակերպուած՝ սուրբ շէնքը¹⁵ իր կողմերէն գլուխներ արձըկեց, երեք հատ ղեկին վրայ, և մէկ մէկ իւրաքանչիւր կողմը: Առաջինները եղջերաւոր էին նման եգներու. բայց չորս հատը մէկ եղջիւր ունէին ճակատին վրայ. նմանօրինակ հրէշ մը դեռ չտեսնուեցաւ: Անշարժ ինչպէս ժայռ մը բարձր լեռան վրայ՝ տեսայ որ կը նստէր անոր վրայ բոլ մը անամօթ, պակշռտ բիրերը շուրջը զարձնելով. և, կարծես՝ սրպէս զի զայն իրմէ չյափըշ. տակեն՝ տեսայ անոր քովը կանգուն կեցած հսկայ մը, և երբեմն երբեմն կը համբուրուէին: Բայց որովհետեւ վաւաշոտ և թափառոտ աչքը ինծի զարձուց, այն վայրագ հոմանին խարազանեց զինքը գլխէն մինչեւ ներբանները: Յետոյ, լի կասկածանքով և գազան բարկութեամբ՝ քակեց հրէշը, և այնքան քաշեց զայն դէպ ի անտառը՝ որ անհետուցուց աչքերէս բոլը և տարօրինակ գազանը:

կը քալէր, և չեմ կարծեր որ իր տասնեւ-
րորդ քայլը գետին դրած ըլլար, երբ աչ-
քերովը աչքերուս զարկաւ. և հանդարտ
դէմքով մը. «Աւելի շուտ քալէ», ըսաւ
ինծի, «այնպէս որ երբ հետոյ խօսիմ, կա-
րենաս մտիկ ընել ինծի»:

Երբ եղայ այնպէս՝ ինչպէս որ պէտք էի,
ըսաւ ինծի. «Եղբայր, ինչո՞ւ չես համար-
ձակիր այլ ևս հարցումներ ընելու ինծի՝
հետո դալով»: Նման անոնց՝ որոնք մեծ
պատկառանքով կը կենան իրենց մեծաւորնե-
րուն առջեւ՝ երբ խօսին, ու կենդանի ձայնը
զուրս չեն հաներ ակառններէն, նոյնը պա-
տահեցաւ ինծի, և առանց ամբողջ ձայնի
սկսայ. «Տիկին, իմ պէտքս գիտէք զուր, և
ինչ որ պատշաճ է առ այն»: Եւ ան
ինծի. «Երկիւղէ և ամօթէ կ'ուզեմ որ ինք-
զինքդ ազատես այսուհետեւ, ու չխօսիս ալ
երազողի մը պէս: Գիտցիր որ անօթը՝² զոր
օձը ջախջախեց, էր և չէ՝³. բայց անոր չար-
հացապարտ պատճառը գիտնայ որ Աստու-
ծոյ վրէժխնդրութիւնը ապուրէ՜ չի վախնար:
Միշտ անժառանգ պիտի չմայ արծիւը՝⁵ որ
փետուրները կառքին ձգեց, որով ան հրէշ
մը դարձաւ և յետոյ աւար. որովհետեւ ստոյգ
կը տեսնեմ, ուստի և կը պատմեմ, որ

արդէն մերձաւոր աստղեր՝⁶ զայն ժամանակ
մը ապահով պիտի ընեն ամէն արգելքէ և
խօչընդոտէ, որուն մէջ հինգ հարիւր տաս-
նըհինգ մը՝⁷ Աստուծմէ զրկուած՝ պիտի ըս-
պաննէ աւազակ բոզը և հսկան՝ որ անոր հետ
կը մեղանչէ: Եւ թերեւս իմ պատմութիւնս՝
մթին՝ Թեմիսի՝⁸ և Սփինքսի նման՝ շատ չի
համոզեր զքեզ, վասն զի անոնց պէս միտքը
կը մթնցընէ. այլ փութով իրերը պիտի ըլ-
լան Նայադները՝⁹, որոնք պիտի լուծեն այս
գփուարին առեղծուածը՝ առանց ֆեստի ոչ-
խաղներու՝¹⁰ կամ ցորեններու: Նշանակէ զուն.
և, ինչպէս որ ինծմէ ըսուեցան, այնպէս
սորվեցուր զանոնք ողջերուն այն կեանքին՝
որ ընթացք մըն է զէպ ի մահ. ու միտքդ
պահէ, երբ զանոնք կը գրես, չժածկես ինչ-
պէս որ անսար տունկը՝ որ արդ երկու ան-
գամ՝¹¹ է կողոպտուեցաւ հոն: Ո՛վ որ զայն
կը գողնայ կամ զայն կը ճեղքէ, իրօք հայ-
հոյանքով կը թշնամանէ զԱստուծո, որ
սուրբ ստեղծեց զայն միայն իրեն իրեն
ներկայացուցիչը: Զայն խածած ըլլալուն հա-
մար՝ առաջին հոգին տանջանքներով և տեն-
չերով հինգ հազար և աւելի տարիներ փա-
փաքեցաւ Անսը՝¹² որ, խածուածքը՝ իրմով
բաւեց: Թմրած է ուղեղդ, եթէ չ'ըմբռնես թէ

եղական պատճառով մին է որ այնքան բարձրաբերձ է ան, և այնքան տարածուն զէպի կատարը : Եւ եթէ ընդունայն մտածումները Էլսայի ջուր եղած չըլլային մաքիզ շուրջը¹³, և անոնց հաճոյքը՝ Պիրամիս¹⁴ մը թթենիին քով, միայն այնչափ պարագաներուն համար՝ բարոյապէս նայելով ծառին, պիտի կարենայիր ճանչնալ՝ արգելքին մէջ՝ Աստուծոյ արդարութիւնը : Բայց, որովհետեւ կը տեսնեմ ես որ միտքդ քարացեալ է և սեցած, այնպէս որ զքեզ կը շլացնէ խօսքիս լոյսը, կ'ուզեմ որ, եթէ ոչ գրուած՝ **դո՛ւն նկարուած կրնս զանոնք բոլ մէջդ**, այն պատճառին համար՝ որով կը տարուի արմատենիով պատուած ցուպը¹⁵ » :

Եւ ես. « Ինչպէս մոմը անփոփոխ կը պահէ կնիքէն զըռշմուած պատկերը, այսպէս կնքուած է և իմ ուղեղս ձեր խօսքերով : Բայց ինչո՞ւ համար ձեր ցանկալի խօսքը իմ հասողութենէն այնքան վեր կը թռչի, որ որչափ աւելի կը ճգնի անոնց հասնելու, այնքան աւելի կը կորսնցնէ » :

— Որպէս զի ճանչնաս, ըսաւ, այն զբարոյը որուն հեռեւեցար, և տեսնես թէ իր վարդապետութիւնը ինչպէս կրնայ հետեւիլ իմ խօսքիս. և տեսնես թէ ձեր ճամբան

այնչափ կը հեռանայ անտուածային ճամբէն՝ որքան բարձր է այն երկինքը՝ որ ամենէն բարձրը շտապով կը հոլովի :

Որուն վրայ ես պատասխանեցի իրեն. « Չեմ՝ յիշեր բնաւ որ ես օտարացած ըլլամ ձեզմէ և խղճմտանք մը չունիմ որ խայթէ զիս :

— Եւ եթէ չես կրնար յիշել զայն, պատասխանեց ժպտելով, յիշէ որ այսօր իսկ Լեթէն խմեցիր. և եթէ ծուլէն կրակը կը գուշակուի, այս մոռացումը յայտնի կ'ապացուցանէ, որ բոլ համբոյ մէջ՝ ուշադիր ուրիշ տեղեր՝ մեղք կար : Բայց այսուհետեւ իմ խօսքերս մերկ պիտի ըլլան այնչափ որչափ կարենայ անփորձ աչքդ տեսնել զանոնք :

Եւ արեւն աւելի փայլակնացայտ և աւելի յամրաքայլ կը բռնէր շրջանակը միջօրէին՝ որ՝ երեցածին համեմատ՝ հոս ու հոն կ'ըլլայ, երբ կանգ առին, ինչպէս կանգ կ'առնէ ան որ առջեւէն կ'երթայ իբրեւ առաջնորդ՝ երբ իր ճամբուն վրայ նորութեան հանդիպի, — եօթը կինները ծայրը սեւ շուրի մը, նման անոր՝ զոր Ալպեանք իրենց ցուրտ փութնքներուն վրան կը կրեն կանաչ տեղւններուն և սեւ ձիւղերուն տակ : Անոնց

առջեւը թուեցաւ ինծի տեսնել Եփրատն ու Տիգրիսը որոնք մէկ աիւտ կ'ելլէին, ու իբրեւ բարեկամներ կը մեկնէին ծուրօրէն:

— Ո՛վ լոյս, ո՛վ փառք մարդկային ազգին, ի՞նչ ջուր է այս որ մէկ սկիզբէ կը բղխի, ու իրարմէ կը հեռանայ:

Իմ այս աղաչանքիս վրան ըսուեցաւ ինծի. « Աղաչէ Մաղեղային որ ըսէ քեզի », ու անմիջապէս՝ նման մէկուն որ իր վրայ դրուած յանցանքը կը հերքէ՝ պատասխանեց գեղեցիկ կինը. « Աս եւ ուրիշ բաներ ըսի ես իրեն. և ապահով եմ որ Լեթէի ջուրը զանոնք չգողցաւ իրմէ »: Եւ Երանուհի. « Մեծագոյն հոգ մը որ ստէպ յիշողութիւնը կը զրկէ, իր մտքին աչքերը մթապնած ըլլայ թերեւ: Բայց ահա Եւնոյէն որ հոն կը վազէ. տա՛ր զինքը անոր, և ինչպէս վարժ ես, կենդանացուր իր նուագած զօրութիւնը:

Նման ազնիւ հոգիի մը որ չքմեղանք չի փնտռեր, այլ իր կամքն ուրիշներուն կամքը կ'ընէ, հազիւ թէ ան նշանով մը արտայայտուած է, այսպէս բռնելով ձեռքէս գեղեցիկ կինը սկսաւ քաշել, և կնոջական շնորհքով մը ըսաւ Ստատիսին. « Հեռու եկուր »:

Եթէ ունենայի, ո՛վ ընթերցող, գրեւոր աւելի լայն տեղ, գէթ մասամբ պիտի երգէի քաղցր ըմպելին՝ որ երբեք պիտի չյագեցնէր զիս. բայց որովհետեւ բոլոր լի են այս երկրորդ Երգին սահմանուած թղթերը, արուեստին սանձը չի թողուր որ ալ առաջ երթամ: Սրբանուէր ջուրէն ետ դարձայ վերանորոգեալ, նման նորաստղարթ, նորաբողբոջ տունկերու՝ ամբիժ և պատրաստ՝ վերանալու գէպ ի աստղերը:

Վ Ե Ր Ջ

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Սաղմոս. ՀԹ, 1:
2. Կառքը:
3. Յայտնոչքեան խօսքերն են. ԺԵ, 8:
4. Յունաստանի կողմերը սովորութիւն կար որ երբ մէկը ուրիշ մը սպաննէր, ու կարենար երթալ ինն օր շարունակ ապուր մը ուտել անոր գերեզմանին վրայ, մեռելին ազգականները ալ վրէժխնդրութիւն չէին ընէր: Փլորենտիա ալ սովորութիւն կար որ ինն օր սպաննուածին գերեզմանը կը պահպանէին՝ որպէս զի ապուր չուտեն վրան:
5. Կայսրութիւնը պիտի պարապ չմնայ միշտ:
6. Մերձաւոր համաստեղութիւն մը:
7. Կը հետեւի Յայտնոչքեան. Ժ.Գ:
8. Իսկապէս Սերանոսի և Երկրի հաշակաւոր իր պատգամներուն միջութեամբը:
9. Գուշակ յաւերժարմներ:
10. Թեմիս գազան մը զրկեց որ թեւաղաց ոչխարները պատռուեց և անոնց դաշտերն ապականեց:
11. Նախ Ադամէն, և հիմայ հսկայէն:
12. Քրիստոսի:

13. Իլտայի ջուրը կարծրացուցիչ յատկութիւն մը ունի: Գետ մը որ Անոս կը թափի:

14. Հմմտ. Ուիդ. Սալակ. Գ. 55-166. Քաշար. ԻԷ, սկիզբները: Եթէ հաճոյքը՝ զոր զգացիր այն ընդունայն մտածումներէն՝ աղտեղացուցած չլլար մտքիդ պայծառութիւնը, ինչպէս Պերամոս իր արիւնովը աղտեղեց թութիւն ջինջ ճերմկութիւնը:

15. Ուխտաւորները Պաղեստինէն գաւազան մը կը տանին հետերնին արմաւենիի տերեւով պատուած, իբր ապացոյց իրենց Սուրբ Երկիրն այցելած ըլլալուն:

